

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 10 czerwca 2025 r.

Poz. 4925

UCHWAŁA NR XV/144/2025 RADY POWIATU KALISKIEGO

z dnia 28 maja 2025 r.

w sprawie przyjęcia „Programu opieki nad zabytkami Powiatu Kaliskiego na lata 2025-2028”

Na podstawie art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2024 r. poz. 107 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292) uchwala się, co następuje:

§ 1. Przymuje się „Program opieki nad zabytkami Powiatu Kaliskiego na lata 2025-2028”, pozytywnie zaopiniowany przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w brzmieniu określonym w załączniku do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu Kaliskiego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady Powiatu Kaliskiego
(-) Artur Szymczak

Załącznik do uchwały Nr XV/144/2025

Rady Powiatu Kaliskiego

z dnia 28 maja 2025 r.

**PROGRAM OPIEKI NAD
ZABYTKAMI POWIATU
KALISKIEGO NA LATA 2025-2028**

Zatwierdzam:

Zaopiniował:

Kalisz, 2025

Spis treści:

Wstęp	5
1. Uwarunkowania formalne i prawne Programu	5
1.1. Obowiązki samorządów w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	5
1.2. Podstawa opracowania Programu	6
1.3. Uwarunkowania prawne Programu	6
1.3.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.	6
1.3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.....	6
1.3.3. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym.....	7
1.3.4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym	7
1.3.5. Ustawa 7 lipca 1994r. Prawo budowlane.....	7
1.3.6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska.....	8
1.3.7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.....	8
1.3.8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami.....	8
1.3.9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej	8
1.3.10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.....	8
1.3.11. Ustawa z dnia 21 listopada 1966 r. o muzeach.....	8
1.3.12. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach.....	9
1.4. Przedmiot ochrony	9
1.4.1. Zabytki nieruchome	9
1.4.2. Zabytki ruchome.....	9
1.4.3. Zabytki archeologiczne	10
1.4.4. Inne podmioty ochrony.....	10
1.5. Formy prawne ochrony zabytków	10
1.5.1. Wpis do rejestru zabytków.....	10
1.5.2. Uznanie za pomnik historii.....	10
1.5.3. Utworzenie parku kulturowego	11
1.5.4. Ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i innych dokumentach.....	11
1.5.5. Inne formy ochrony.....	12
1.6. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zabytków	13
1.6.1. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013.....	14
1.6.2. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026.....	14
1.6.3. Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do roku 2030.....	15
1.6.4. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania.....	15
1.6.5. Program opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2017-2020.....	15
1.6.6. Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego.....	16
1.7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zabytków	16
1.7.1. Strategia Rozwoju Powiatu Kaliskiego na lata 2014-2021.....	16

1.7.2 Powiatowy Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Kaliskiego na lata 2021-2025 z perspektywą do 2030 r.	17
1.7.3. Gminne ewidencje zabytków i gminne programy opieki nad zabytkami na terenie powiatu kaliskiego	18
1.7.4. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.....	22
2. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu kaliskiego.....	23
2.1. Charakterystyka powiatu kaliskiego.....	23
2.2. Historia ziem wchodzących w skład powiatu kaliskiego.....	23
2.3. Zabytki na terenie powiatu kaliskiego.....	24
2.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	24
2.3.2. Zabytki nieruchome - układy urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków.....	32
2.3.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	33
2.3.4. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków	38
2.4. Muzea i zabytki będące własnością Powiatu Kaliskiego.....	40
2.5. Architektura sakralna.....	42
2.5.1. Kościoły drewniane - Szlak Kościołów Drewnianych Ziemi Kaliskiej	42
2.5.2. Pozostałe kościoły i cmentarze.....	50
2.6. Zespoły rezydencjonalno – folwarczne.....	63
2.6.1. Gmina Blizanów.....	63
2.6.2. Gmina Brzeziny.....	71
2.6.3. Gmina Ceków-Kolonia.....	71
2.6.4. Gmina Godziesze Wielkie.....	73
2.6.5. Gmina Koźminek.....	74
2.6.6. Gmina Mycielin.....	81
2.6.7. Gmina Opatówek.....	83
2.6.8. Gmina Stawiszyn.....	87
2.6.9. Gmina Szczytniki.....	89
2.6.10. Gmina Żelazków.....	91
2.7. Układy urbanistyczne i ruralistyczne	96
2.7.1. Gmina Ceków-Kolonia.....	96
2.7.2. Gmina Koźminek.....	96
2.7.3. Gmina Lisków.....	97
2.7.4. Gmina Opatówek.....	98
2.7.5. Gmina Stawiszyn.....	99
2.7.6. Gmina Szczytniki.....	99
2.8. Architektura przemysłowa i zabytki techniki	101
2.8.1. Gmina Blizanów.....	101
2.8.2. Gmina Brzeziny.....	101
2.8.3. Gmina Ceków-Kolonia.....	102
2.8.4. Gmina Godziesze Wielkie.....	102
2.8.5. Gmina Lisków.....	102
2.8.6. Gmina Koźminek.....	102
2.8.7. Gmina Mycielin.....	102

2.8.8. Gmina Opatówek.....	103
2.8.9. Gmina Stawiszyn.....	105
2.8.10. Gmina Szczytniki.....	107
2.8.11. Gmina Żelazków.....	109
2.9. Zabytki ruchome.....	109
2.9.1. Gmina Blizanów.....	109
2.9.2. Gmina Ceków-Kolonia.....	111
2.9.3. Gmina Godziesze Wielkie.....	111
2.9.4. Gmina Lisków.....	111
2.9.5. Gmina Koźminek.....	112
2.9.6. Gmina Mycielin.....	112
2.9.7. Gmina Opatówek.....	113
2.9.8. Gmina Stawiszyn.....	115
2.9.9. Gmina Szczytniki.....	117
2.9.10. Gmina Żelazków.....	118
2.10. Zabytki i stanowiska archeologiczne.....	120
2.10.1. Gmina Blizanów.....	120
2.10.2. Gmina Brzeziny.....	122
2.10.3. Gmina Ceków-Kolonia.....	123
2.10.4. Gmina Godziesze Wielkie.....	124
2.10.5. Gmina Lisków.....	125
2.10.6. Gmina Koźminek.....	126
2.10.7. Gmina Mycielin.....	127
2.10.8. Gmina Opatówek.....	127
2.10.9. Gmina Stawiszyn.....	128
2.10.10. Gmina Szczytniki.....	128
2.10.11. Gmina Żelazków.....	129
3. Stan zabytków Powiatu Kaliskiego i obszary największego zagrożenia.....	131
4. Analiza SWOT.....	134
5. Priorytety programu opieki nad zabytkami.....	136
6. Cele Programu opieki nad zabytkami Powiatu Kaliskiego na lata 2025-2028.....	137
7. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	140
8. Monitorowanie realizacji programu opieki nad zabytkami.....	141

Wstęp

Sporządzenie Programu opieki nad zabytkami Powiatu Kaliskiego na lata 2025-2028 jest wypełnieniem prawnego obowiązku samorządu powiatowego, wynikającego z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292)).

Program Opieki Nad Zabytkami dla Powiatu Kaliskiego na lata 2025-2028 nie jest aktem prawa miejscowego, natomiast stanowi dokument uzupełniający dotychczas przyjęte akty prawa miejscowego, uwzględniając zadania z zakresu opieki nad zabytkami. Określa sposób ich realizacji, poprzez stosowne działania organizacyjne i finansowe oraz upowszechniające wiedzę o zabytkach.

Program Opieki Nad Zabytkami dla Powiatu Kaliskiego ma również pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobami stanowiącymi dziedzictwo kulturowe powiatu. Wskazane w programie działania ukierunkowane są na poprawę stanu zabytków, ich rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami poprzez działania edukacyjne, ma też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości i wspólnych korzeni. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości, wspiera identyfikację jednostki z tzw. małą ojczyzną.

1. Uwarunkowania formalne i prawne Programu

1.1. Obowiązki samorządów w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Zadania stojące przed organami administracji publicznej, w tym zarządami powiatów, precyzuje art. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), który stanowi, że ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej, działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem zgodnie z regulacją art. 5 ww. ustawy sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości,
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Obowiązki określone w tym artykule odnoszą się także do Powiatu jako właściciela obiektów zabytkowych.

1.2. Podstawa opracowania Programu.

Zgodnie z art. 87 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Zarząd Powiatu Kaliskiego opracował Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Kaliskiego na lata 2025-2028. Przy jego opracowywaniu uwzględniono zadania wynikające dla Powiatu z ww. ustawy. Program jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego w powiecie. Stanowi podstawę do współpracy z samorządami gmin, właścicielami zabytków i wojewódzkim konserwatorem zabytków. Nakreślona polityka Powiatu Kaliskiego w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami nie ingeruje w kompetencje gmin oraz właścicieli zabytków.

Zakres działania powiatów względem dziedzictwa kulturowego określa ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2024 r. poz. 107), która w art. 4 wskazuje powiat jako jednostkę wykonującą określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym w zakresie m. in. kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

1.3. Uwarunkowania prawne Programu.

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony tego dziedzictwa określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Doprecyzowanie tego obowiązku państwa oraz podział kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

1.3.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

(Dz. U. Nr 78 poz. 483 ze zm.)

Art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

1.3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

(Dz. U. z 2024 r. poz. 1292)

Art. 3 definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

Według ustawy zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Art. 4 objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków, udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę, kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków, uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

Art. 5 określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „Opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku, prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie, korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości, popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii i kultury”.

1.3.3. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym

(Dz. U. z 2024 r. poz. 107) określa zadania publiczne powiatu o charakterze ponadgminnym.

Art. 4 ust. 1 pkt 7 nakłada na powiat zadania w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

1.3.4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2023 r. poz. 977 z późn.zm.)

Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, stanowi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

1.3.5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2024 r. poz. 725 z późn.zm.)

Normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbioru obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, w szczególności o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

1.3.6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 r. poz. 54 z późn.zm.)

Przepisy ustawy mówią między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.

1.3.7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. 2023 r. poz. 1336 z późn.zm.)

Ustawa określa m. in. kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.

1.3.8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. 2023 r. poz. 344 z późn.zm.)

Przepisy ustawy stanowią, że celem publicznym jest między innymi opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.

1.3.9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. 2024 r. poz. 87)

Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego. Instytucje kultury będące jednostkami organizacyjnymi samorządów prowadzą działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.

1.3.10. Ustawa z dnia z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2023 r. poz. 571)

Przepisy ustawy dopuszczają wspieranie przez organy samorządu terytorialnego, działalności prowadzonej przez organizacje pozarządowe polegającej na ochronie dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

1.3.11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. 2022 r. poz. 385).

Ustawa określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Zgodnie z art. 1 ustawy, muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnymi niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów.

Art. 2 ww. ustawy stanowi, że muzeum realizuje powyższe cele poprzez:

- 1) gromadzenie zabytków w statutowo określonym zakresie,
- 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych zbiorów,
- 3) przechowywanie gromadzonych zabytków, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,

- 4) zabezpieczanie i konserwację zbiorów oraz, w miarę możliwości, zabezpieczanie zabytków archeologicznych nieruchomych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody,
- 5) urządzenie wystaw stałych i czasowych,
- 6) organizowanie badań i ekspedycji naukowych, w tym archeologicznych,
- 7) prowadzenie działalności edukacyjnej,
- 7a) popieranie i prowadzenie działalności artystycznej i upowszechniającej kulturę,
- 8) udostępnianie zbiorów do celów edukacyjnych i naukowych,
- 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania oraz korzystania ze zbiorów i zgromadzonych informacji,
- 10) prowadzenie działalności wydawniczej.

1.3.12. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach

(Dz. U. z 2022 r. poz. 2393)

Ustawa w art. 3 stwierdza, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

1.4. Przedmiot ochrony.

W art. 6 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wylicza się kategorie zabytków podlegających ochronie, bez względu na stan zachowania.

1.4.1. Zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

1.4.2. Zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

1.4.3. Zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

1.4.4. Ochronie mogą podlegać również: nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

1.5. Formy prawne ochrony zabytków.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 7 reguluje formy prawne ochrony zabytków, którymi są:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 2) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

1.5.1. Wpis do rejestru zabytków.

W świetle aktualnie obowiązującej ustawy, o prawnym statusie zabytku decyduje jedynie decyzja o wpisie obiektu nieruchomego bądź ruchomego do rejestru zabytków, lub z podobnymi skutkami, decyzja o wpisie do inwentarza archiwum, biblioteki i muzeum. Rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Z wnioskiem o taki wpis, w świetle obowiązującej ustawy, może występować właściciel zabytków oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek.

Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

1.5.2. Uznanie za pomnik historii.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Pomniki historii ustanawiane są od 1994 r. Są to obiekty o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Należą do nich obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego,

parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne.

1.5.3. Utworzenie parku kulturowego.

Utworzenie parku kulturowego zależy od rady gminy. Rada gminy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy. Na obszarze parku kulturowego mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia, dotyczące w szczególności prowadzenia robót budowlanych oraz działalności handlowej, usługowej, przemysłowej i rolniczej, zmiany sposobu użytkowania zabytków nieruchomych, składowania bądź magazynowania odpadów oraz umieszczania tablic, napisów i ogłoszeń reklamowych. Obecna ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami po raz pierwszy formułuje zasady tworzenia parku kulturowego.

1.5.4. Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i innych dokumentach

Kwestie dotyczące ochrony zabytków w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym regulują art. 18, 19 i 20 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wprowadzając obowiązek ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy określaniu ustaleń strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych:

- 1) objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7 u.o.z., wraz z ich otoczeniem;
- 2) ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.

W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1 art. 19 u.o.z., znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy (art. 19 ust. 2 u.o.z.).

Plany ogólne gmin to akty prawa miejscowego o charakterze obligatoryjnym.

Ustalenia planu ogólnego określa się, uwzględniając m.in.: zabytki objęte formami ochrony, o których mowa w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 oraz z 2023 r. poz. 951, 1688 i 1904), lub ujęte w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków oraz dobra kultury współczesnej (art. 13b ust. 3j u.p.z.p.).

Ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego mogą stanowić podstawę władczych rozstrzygnięć z zakresu nadzoru konserwatorskiego, gdyż plan miejscowy – jako prawo miejscowe, a zarazem jedna z form ochrony zabytków – przesądza o sposobie ochrony zabytku. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego określa się obowiązkowo m.in. zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15 ust. 2 pkt 4 u.p.z.p.). Postanowienia tego przepisu znajdują rozwinięcie w art. 19 ust. 3 u.o.z., zgodnie z którym w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu miejscowego ograniczenia, zakazy i nakazy mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. W stosunku do zabytków nieruchomych niewpisanych do rejestru zabytków i niewchodzących w skład parku kulturowego ustanawia się strefę ochrony konserwatorskiej. Ustanowienie strefy ochrony konserwatorskiej stanowi formę ochrony tego rodzaju zabytków, przynależną do wyłącznej właściwości gmin. Należy podkreślić, że właśnie ze względu na możliwość ustalenia strefy ochrony konserwatorskiej odnoszącej się do zabytków nieruchomych niewpisanych do rejestru zabytków oraz zabytków niebędących elementami parków kulturowych, miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego stanowi samodzielną formę ich ochrony. W pozostałych przypadkach pełni jedynie funkcję realizacyjną, spełniając wytyczne wynikające z pozostałych prawnych form ochrony zabytków.

1.5.5. Inne formy ochrony.

W ustawie zapisano także kilka innych sposobów prowadzenia ochrony zabytków przez organy administracji publicznej, do których należą:

- 1) ewidencje zabytków i programy opieki nad zabytkami;

Samorządy województw, powiatów i gmin powinny sporządzać programy opieki nad zabytkami. Podstawowym materiałem do powstania programów są ewidencje zabytków, ujmujące podstawowe informacje o zabytkach nieruchomych rejestrowych i pozostających poza rejestrem, na właściwym terytorialnie obszarze.

Gminne ewidencje uwzględniają zabytki nieruchome wpisane do rejestru, znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji oraz inne wyznaczone przez wójta lub prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Ewidencje prowadzone w formie kart opracowanych według określonych wzorów, zawierają dane pozwalające na identyfikację obiektu, fotografię zabytku i podstawowe informacje o czasie jego powstania, położeniu, formach ochrony; 2) koncepcje, studia, strategie;

Ochronę i opiekę nad zabytkami należy uwzględniać w dokumentach i opracowaniach dotyczących planu zagospodarowania przestrzennego. Jest to również jedno z zagadnień branych pod uwagę przy przygotowywaniu inwestycji w innych procedurach (decyzje o warunkach zabudowy, zezwolenie na inwestycje drogową o lokalizacji linii kolejowej, lotniska);

3) Starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

4) Społecznego opiekuna zabytków ustanawia, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, starosta właściwy dla miejsca zamieszkania (siedziby) kandydata na społecznego opiekuna zabytków. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków starosta cofa ustanowienie społecznego opiekuna zabytków, jeżeli opiekun przestał spełniać wymagania określone w art. 102 ust. 3 lub niewłaściwie wykonuje swoje zadania. O ustanowieniu społecznego opiekuna zabytków lub cofnięciu takiego ustanowienia starosta zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków.

5) W przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. Przepisy o gospodarce nieruchomościami stosuje się odpowiednio. Jeżeli nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, o którym mowa w ust. 1 lub 3.

6) Dotacje samorządowe:

W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

1.6. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zabytków

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Kaliskiego na lata 2024-2027 powinien funkcjonować w powiązaniu z ogólnopolskimi dokumentami programowymi (Narodowa Strategia Rozwoju Kultury, Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026), wojewódzkimi (Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do roku 2030, Program Opieki nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2017-2020, Audyt Krajobrazowy Województwa Wielkopolskiego) a także z własnymi, obowiązującymi dokumentami: Strategią Rozwoju Powiatu Kaliskiego na lata 2014 -2021, Powiatowym

Programem Ochrony Środowiska dla Powiatu Kaliskiego na lata 2021-2025 z perspektywą do 2030 roku, oraz uchwałą Nr XXXIII/285/2021 Rady Powiatu Kaliskiego z dnia 28 kwietnia 2021 r., w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie, lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych lub znajdujących się na obszarze powiatu kaliskiego, która zmieniła uchwałę Nr XLIX/540/2018 Rady Powiatu Kaliskiego z dnia 27 lipca 2018 r. w tej samej sprawie.

1.6.1. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013.

Strategia przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020. Celem Strategii jest wypełnienie zadań, jakie spoczywają na Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego, współdziałającego z innymi partnerami w realizacji celów i zadań kulturowych w Polsce, a także z innymi podmiotami. W strategii zawarto m.in. Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004-2013.

W Uzupełnieniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowanej przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zamieszczono Program operacyjny „Dziedzictwo kulturowe” wskazując jako cel programu intensyfikację ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksową poprawę stanu zabytków oraz rozwój kolekcji muzealnych.

1.6.2. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026

Uchwałą Nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. został przyjęty Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 (MP 2023, poz.1470). Głównym Celem Programu jest: zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce. Cel główny będzie realizowany przez 3 cele szczegółowe:

1. Weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości.
2. Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków.
3. Roli zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Szczególnie ważny dla ochrony zabytków w powiecie kaliskim jest przyjęty w Programie kierunek działania polegający na wzmocnieniu systemu ochrony na poziomie lokalnym oraz zadanie dotyczące szkoleń dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.

Duże znaczenie ma też przyjęte w Krajowym Programie zadanie polegające na budowaniu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym i regionalnym oraz merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach. Ważnym zadaniem mogącym mieć wpływ na podniesienie jakości ochrony zabytków w gminach, w tym na terenie powiatu kaliskiego, będzie planowany konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

1.6.3. Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2030 r.

Uchwałą Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z 28 stycznia 2019 r. Nr III/31/19 przyjęta została Zaktualizowana Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2030

r. Wielkopolska 2030. Zagadnienie związane z ochroną dóbr kultury określone zostało w Celu strategicznym nr 1. Dostosowanie przestrzeni do wyzwań XXI wieku oraz w Celu operacyjnym 1.3. Wzrost znaczenia i zachowanie dziedzictwa kulturowego.

Dziedzictwo kulturowe w rozwoju Wielkopolski pełni kilka funkcji. Jest ono czynnikiem integracji społecznej, stanowi instrument promocji regionu oraz przyczynia się do rozwoju gospodarczego, gdyż może być bazą dla turystyki i usług kulturalnych. Szczególnie ważnym elementem tego dziedzictwa jest wielkopolska kultura przedsiębiorczości. Cel ten miał być realizowany przede wszystkim poprzez:

- 1) inwestycje w instytucje kultury,
- 2) ochronę dorobku kulturowego,
- 3) wsparcie działań powiększających dorobek kulturalny regionu,
- 4) promocję aktywności kulturalnej mieszkańców.

1.6.4. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania (Dz. Urzędowy Woj. Wielkopolskiego 2019, poz. 4021).

Plan został przyjęty uchwałą Nr V/70/19 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 25 marca 2019 r. Jest to dokument, który wraz ze Strategią Rozwoju Województwa Wielkopolskiego stanowi integralny element systemu planowania rozwoju regionu pełniąc rolę koordynacyjną wobec wszystkich podejmowanych przedsięwzięć w tym również ochrony zabytków.

1.6.5 Program Opieki nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024.

Program Opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024 przyjęty został przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego jako Załącznik do uchwały Nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 20 grudnia 2021 r. Głównym zamierzeniem „Programu opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024” jest określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach Samorządu Województwa Wielkopolskiego, służących polepszeniu stanu zachowania zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego Wielkopolski. „Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024” stanowi kontynuację „Programu opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2017-2020”. Realizacja wcześniejszych programów wykazuje, iż dzięki dotacjom z budżetu państwa i jednostek samorządu terytorialnego oraz wysiłkowi właścicieli coraz więcej obiektów zabytkowych zostaje poddanych pracom remontowym i konserwatorskim, stając się wyróżnikami przestrzennymi w lokalnym krajobrazie.

Szczegółowe cele programu opieki nad zabytkami, zostały określone w art. 87 ust. 2 ustawy i należą do nich:

1. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.

4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków i eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc prac związanych z opieką nad zabytkami.

1.6.6. Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego.

Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego został przyjęty przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr LI/1000/23 z 27 marca 2023 roku w sprawie: uchwalenia Audytu krajobrazowego województwa wielkopolskiego. W dokumencie tym identyfikuje się krajobrazy na obszarze całego województwa – w jego granicach administracyjnych, następnie dokonuje się charakterystyki krajobrazów i ich oceny oraz określa się krajobrazy priorytetowe, czyli te najcenniejsze. W audycie krajobrazowym wskazano również krajobrazy w obrębie obszarów prawnie chronionych, które są określone w rozporządzeniu wykonawczym. Należą do nich: parki kulturowe, parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu. W dokumencie nie wskazano obszarów priorytetowych na terenie powiatu kaliskiego. Wśród krajobrazów w obrębie ochrony prawnej znajdują się na terenie powiatu kaliskiego: obszar chronionego krajobrazu „Dolina Prosný” i obszar chronionego krajobrazu „Dolina Swędmni koło Kalisza” oraz dwa rezerваты przyrody: „Brzeziny” i „Olbina”. W dokumencie zamieszczono analizy tych krajobrazów, zawierające cele ochrony, walory krajobrazowe oraz strukturę i fizjonomię obszaru, zagrożenia, rekomendacje i wnioski dotyczące kształtowania i ochrony obszaru oraz potencjalnych adresatów realizacji rekomendacji i wniosków. Audyt krajobrazowy stanowi dokument planistyczny będący podstawą do sporządzenia aktualizacji Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego oraz wymaganych prawem gminnych planów zagospodarowania przestrzennego. Dokumenty te muszą zostać uzgodnione przez Wielkopolskie Biuro Planowania Przestrzennego i Regionalnego, z uwzględnieniem zaleceń wynikających z audytu. Uzgodnienia z audytem krajobrazowym mogą być także wymagane innymi szczegółowymi przepisami, np. w kryteriach konkursowych FEKiP.

1.7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zabytków

1.7.1. Strategia Rozwoju Powiatu Kaliskiego na lata 2014-2021.

Rada Powiatu Kaliskiego w dniu 19 sierpnia 2014 r. uchwałą Nr XLV/481/2014 przyjęła Strategię Rozwoju Powiatu Kaliskiego na lata 2014-2021. Strategia została zmieniona uchwałą Nr XVII/239/2016 Rady Powiatu Kaliskiego z dnia 23 marca 2016 r.

Cele strategiczne Powiatu ujęto w 5 obszarach działalności, zawierając w nich cele operacyjne i kluczowe zadania do realizacji. Cele i kierunki działania dotyczące zasobów dziedzictwa kulturowego Powiatu zawarto w obszarze II: Turystyka i wypoczynek.

Turystyka na terenie Powiatu Kaliskiego ma charakter weekendowy i opiera się na zabytkach oraz walorach turystycznych i krajoznawczych, znajdujących się na terenie Gmin Powiatu Kaliskiego. Walory te muszą być właściwie utrzymywane i rewaloryzowane

w oparciu zarówno o działania Gmin jak i Powiatu. Służyć temu miały określone cele obszaru II.

W ramach celu strategicznego: Rozwój kultury lokalnej oraz wzrost atrakcyjności turystycznej powiatu przyjęto 3 cele operacyjne:

1. Rozwój i promocja bazy noclegowej i agroturystyki.
2. Rozwój szerokiej oferty kulturalnej w oparciu o zasoby Gmin Powiatu Kaliskiego.
3. Rozwój oferty turystycznej oraz promocja turystyki na terenie Powiatu.

Jako zadania kluczowe dla tego obszaru wyznaczono:

- 1) opracowanie produktu turystycznego wspólnie z Gminami Powiatu Kaliskiego w powiązaniu z miastem Kaliszem,
- 2) opracowanie strategii produktu turystycznego z uwzględnieniem potencjału Gmin Powiatu Kaliskiego,
- 3) wspieranie rozwoju oferty rekreacyjnej na terenie Powiatu,
- 4) budowa ścieżek rowerowych, konnych oraz szlaków pieszych,
- 5) promocja i wspieranie działalności agroturystycznej na terenie Powiatu,
- 6) utworzenie wspólnego kalendarza imprez kulturalnych na terenie Powiatu.

1.7.2. Powiatowy Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Kaliskiego na lata 2021-2025 z perspektywą do 2030 r.

W Programie przyjętym w dniu 19 marca 2015 r. uchwałą Rady Powiatu Kaliskiego Nr V/65/2015 przedstawiono aktualny stan środowiska i dokonano wyboru 5 głównych priorytetów ekologicznych.

1. Ochrona jakości powietrza, wód i ziemi.
2. Ochrona zasobów przyrody.
3. Właściwa gospodarka odpadami.
4. Zapobieganie ponadnormatywnej emisji hałasu i pól elektromagnetycznych.
5. Edukacja ekologiczna.

W ramach wyodrębnionych priorytetów wyznaczono cele dążące do osiągnięcia poprawy stanu środowiska czemu mają służyć zaplanowane działania.

W priorytecie 2- Ochrona zasobów przyrody przyjęto cele i zadania priorytetowe zaplanowane do realizacji przez Samorządy Gmin i Samorząd Powiatu oraz Nadleśnictwa Kalisz oraz Grodziec.

Cel 1. Poprawa stanu i jakości zasobów przyrodniczych.

Zadanie 1. Uwzględnienie w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego obszarów chronionych oraz zasad ochrony przyrody i krajobrazu. Nasadzenia drzew wzdłuż tras komunikacyjnych.

Zadanie 2. Prowadzenie prac zadrzewieniowych i zalesieniowych na gruntach o niskiej przydatności rolniczej z preferencją tworzenia przeciwoerozyjnych pasów ochronnych z maksymalnym możliwym udziałem drzewostanu miododajnego. **Zadanie 3.** Rekultywacja parku i stawu w Słuszkowie.

Cel 2. Rozwój zasobów leśnych.

Zadanie 1. Pielęgnacja i bieżące utrzymanie zieleni oraz odbudowa i utrzymanie parków wiejskich.

Zadanie 2. Dążenie do przebudowy monokultur leśnych w drzewostanach wielogatunkowych, ograniczanie zrębów zupełnych, zalesienie nieużytków.

Zadanie 3. Aktualizacja planów urządzania lasów niestanowiących własności Skarbu Państwa.

Zadanie 4. Promocja walorów przyrodniczych i edukacja ekologiczna.

Na terenie powiatu kaliskiego występują następujące formy ochrony przyrody:

1) rezerwat przyrody: -

Rezerwat „Brzeziny”, -

Rezerwat „Olbina”,

2) obszary chronionego krajobrazu:

- Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina rzeki Swędni,

- Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina rzeki Prosnę,

3) Obszar Natura 2000 obejmujący Dolinę rzeki Swędni wraz z jej dopływem Żabianką oraz przylegające tereny wysoczyzny Kaliskiej. Na terenie ostoi zidentyfikowano 10 typów siedlisk zgodnych z załącznikiem I Dyrektywy Rady 92/43/EWG,

4) użytki ekologiczne,

5) pomniki przyrody,

6) ochrona gatunkowa jerzyków i wróbli.

1.7.3. Gminne ewidencje zabytków i gminne programy opieki nad zabytkami.

Do obowiązków samorządu gminy należy ochrona zabytków, które znajdują się na jej terenie. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie oraz zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla ich wartości. Do obowiązków nałożonych przez ustawodawcę należy również uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska, czemu mają służyć gminne ewidencje zabytków. Ewidencje te powinny zawierać: zabytki nieruchome wpisane do rejestru, inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, stanowiska archeologiczne, historyczne układy ruralistyczne wsi, historyczne układy urbanistyczne miasta, inne zabytki nieruchome wyznaczone przez burmistrza, prezydenta miasta, wójta w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Gminna ewidencja zabytków nie jest jedną z form ochrony zabytków wymienionych w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ale zgodnie z art. 21 tejże ustawy jest podstawą do sporządzenia Gminnych programów opieki nad zabytkami. Dodatkowo ustawodawca z czasem wzmocnił rangę gminnych ewidencji zabytków poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o Warunkach Zabudowy i Zagospodarowanie Terenu oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnych ewidencjach zabytków.

Na terenie powiatu kaliskiego wszystkie gminy posiadają gminne ewidencje zabytków lecz nie wszystkie mają opracowane Gminne programy opieki nad zabytkami, co zostało przedstawione w tabelarycznych zestawieniach.

Gminne ewidencje zabytków stan na 30.06.2024 r.

Lp.	Nazwa Gminy	Jest/ Nie ma/ Jest na etapie tworzenia	Uchwała Zarządzenie Wójta o przyjęciu GEZ lub braku takiego dokumentu	Uwagi dotyczące wyodrębnienia ewidencji zabytków archeologicznych
1.	Blizanów	Jest	Ewidencja opracowana, razem z Gminnym Programem Opieki nad Zabytkami dla Gminy Blizanów na lata 2012-2015, lecz nie przyjęta przez Wójta oddzielnym Zarządzeniem	Ewidencja zabytków z 2012 zawiera oddzielny wykaz archeologicznych obiektów zabytkowych w zespołach oraz oddzielny wykaz stanowisk archeologicznych, które stanowią część GEZ
2.	Brzeziny	Jest	Zarządzenie Nr OR.0050.56. 2017 z dnia 11 października 2017 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków dla Gminy Brzeziny	Gmina Brzeziny prowadzi GEZ z wyszczególnieniem zabytków archeologicznych, w tym dwa są wpisane do rejestru. Dwa zabytki archeologiczne są wpisane do rejestru zabytków przez WWKZ
3.	Ceków - Kolonia	Jest	Ewidencja opracowana, lecz nie przyjęta przez Wójta Zarządzeniem.	Gmina Ceków- Kolonia prowadzi GEZ z wyszczególnieniem zabytków archeologicznych.
4.	Godziesze Wielkie	Jest	Ewidencja z 2018 r. Zarządzenie Nr 15/218 Wójta Gminy Godziesze Wielkie z dnia 19 grudnia 2018 r.	Ewidencja nie zawiera zabytków archeologicznych znajdujących się na terenie gminy Godziesze Wielkie.
5.	Koźminek	Jest	Zarządzenie nr 75.2017 Wójta Gminy Koźminek z dnia 29 grudnia 2017 roku w sprawie: aktualizacji Gminnej Ewidencji Zabytków w Gminie Koźminek	Gmina Koźminek prowadzi GEZ z wyszczególnieniem zabytków archeologicznych.
6.	Lisków	Jest	Ewidencja opracowana, lecz nie przyjęta przez Wójta Zarządzeniem	Gmina Lisków posiada 153 zabytki archeologiczne ujęte w GEZ
7.	Mycielin	Jest	Utworzenie Ewidencji wynika z zapisów przyjętego w 2011 r. Gminnego Programu Opieki	Gmina posiada odrębną Gminną Ewidencję Zabytków

			nad Zabytkami dla Gminy Mycielin na lata 2011-2014	Archeologicznych, która była przyjęta w 2011 roku wraz z Gminną Ewidencją Zabytków i Gminnym Programem Opieki nad Zabytkami
8.	Opatówek	Jest	Ewidencja opracowana, i po aktualizacji przyjęta Zarządzeniem Nr 45/19 Burmistrza Gminy Opatówek z dnia 3 lipca 2019 r. w sprawie założenia i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków gminy Opatówek	Gminna Ewidencja Zabytków przyjęta Zarządzeniem Nr 45/19 posiada oddzielne wykazy: kart adresowych stanowisk archeologiczn. oraz kart adresowych zespołów archeologicznych.
9.	Stawiszyn	Jest	Zarządzenie Nr 0050.47.2014 w sprawie: założenia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy i Miasta Stawiszyn	Gminna Ewidencja Zabytków opracowana w 2014 r. posiada dwie mapy, które stanowią część GEZ. Na jednej mapie są zaznaczone stanowiska archeologiczne na terenie gminy i miasta Stawiszyn, a na drugiej mapie są zaznaczone zespoły stanowisk archeologicznych.
10.	Szczytniki	Jest	Zarządzenie Nr 1/2016 Wójta Gminy Szczytniki z dnia 15 stycznia 2016 r. w sprawie założenia i posiadania Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Szczytniki	W Gminnej Ewidencji Zabytków nie ma ujętych zabytków archeologicznych. Nie ma też odrębnej Ewidencji. Zabytki archeologiczne częściowo są ujęte w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2017-2020, który w najbliższym czasie będzie aktualizowany.

11.	Żelazków	Jest	Zarządzenie Nr 57/2018 z dnia 13 lipca 2018 r. w sprawie założenia i prowadzenia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Żelazków	Gminna Ewidencja Zabytków nie zawiera zabytków archeologicznych. Dwa zabytki archeologiczne znajdujące się w miejscowości Dębe są ujęte jedynie w rejestrze zabytków prowadzonym przez WWUOZ w Poznaniu.
-----	----------	------	--	--

Gminne programy opieki nad zabytkami.

Lp.	Nazwa Gminy	Jest/ Nie ma/ Jest na etapie tworzenia	Uchwała Gminy o przyjęciu Programu	Etap tworzenia/ Uwagi
1.	Gmina Blizanów	Program na lata 2022-2025	Uchwała Nr XLIII/368/2022 z dnia 24 listopada 2022 r. w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Blizanów na lata 2022-2025	Aktualny
2.	Gmina Brzeziny	Nie ma	-	-
3.	Gmina Ceków-Kolonia	Program na lata 2021-2024	Uchwała Nr XLI/245/2021 z dnia 10 listopada 2021 r. w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Ceków-Kolonia na lata 2021-2024	Aktualny
4.	Gmina Godziesze Wielkie	Program na lata 2023-2026	Uchwała Nr XLIX/338/2023 z dnia 30 marca 2023 r. w sprawie przyjęcia programu opieki nad zabytkami Gminy Godziesze Wielkie na lata 2023-2026	Aktualny
5.	Gmina Koźminek	Program na lata 2021-2024	Uchwała Nr XLIII/273/2021 z dnia 27 października 2021 r. w sprawie przyjęcia	Aktualny

			„Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Koźminek na lata 2021-2024”	
6.	Gmina Lisków	Nie ma	-	-
7.	Gmina Mycielin	Nie ma	-	-
8.	Gmina Opatówek	Program na lata 2022-2025	Uchwała Nr 293/22 z dnia 22 lutego 2022 r. w sprawie przyjęcia „Programu opieki nad zabytkami Gminy Opatówek na lata 2022-2025”	Aktualny
9.	Gmina i Miasto Stawiszyn	Nie ma	-	-
10.	Gmina Szczytniki	Program na lata 2022-2025	Uchwała Nr XLL/222/2021 z dnia 30 grudnia 2021 r. w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Szczytniki na lata 2022-2025	-
11.	Gmina Żelazków	Nie ma	-	-

1.7.4. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Starostwo Powiatowe w Kaliszu posiada zatwierdzony przez Starostę Kaliskiego i uzgodniony w dniu 2 sierpnia 2007r. z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Poznaniu oraz Wojewodą Wielkopolskim – Plan Ochrony Zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla powiatu kaliskiego. Dokument jest spójny z Gminnymi planami ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla powiatu kaliskiego.

Starostwo Powiatowe w Kaliszu posiada także Plan ochrony zabytku na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla głównego budynku Starostwa Powiatowego w Kaliszu z dnia 12 kwietnia 2006 r. oraz dla wyremontowanego skrzydła wschodniego budynku przy ul. Łaziennej z dnia 19 czerwca 2020r.

W opracowaniu znajduje się Plan ochrony zabytku na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Muzeum Historii Przemysłu w Opatówku.

2. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu kaliskiego

2.1. Charakterystyka powiatu kaliskiego.

Powiat kaliski usytuowany jest w południowo-wschodniej części województwa wielkopolskiego i obejmuje terytorialnie gminy: Blizanów, Brzeziny, Ceków, Godziesze Wielkie, Koźminek, Lisków, Mycielin, Szczytniki, Żelazków oraz dwie gminy miejsko-gminne: Gminę i Miasto Opatówek oraz Gminę i Miasto Stawiszyn. Powiat zajmuje powierzchnię 1160 km. Kwadratowych i liczy ponad 80 tys. mieszkańców. Około 70% powierzchni to użytki rolne. Na terenie powiatu znajduje się także ponad 23 tys. hektarów różnego rodzaju lasów oraz dwa zbiorniki retencyjne. Największy w południowej Wielkopolsce sztuczny akwen wodny, zlokalizowany w Szałem gm. Opatówek na przyujściowym odcinku rzeki Pokrzywnicy oraz zbiornik w Murowańcu gm. Koźminek na rzece Śwędni, pełniący funkcję retencyjną dla kaliskiego węzła wodnego oraz rekreacyjną dla gm. Koźminek i powiatu kaliskiego. Sieć komunikacyjna w powiecie kaliskim to drogi gminne, powiatowe, wojewódzkie i krajowe. Najważniejsze trasy przelotowe przebiegające przez teren powiatu to dwa odcinki dróg krajowych: Bydgoszcz-Ostrów Wielkopolski i Poznań-Sieradz oraz cztery ważne drogi wojewódzkie. Powiat leży w strefie wpływów trzech dużych ośrodków miejskich: Poznania, Łodzi i Wrocławia. Najważniejsze znaczenie dla powiatu ma jednak miasto Kalisz na którego terenie znajduje się siedziba władz powiatowych. Niebagatelne znaczenie dla Powiatu Kaliskiego ma również tworzenie wraz z Kaliszem i Ostrowem Wielkopolskim Aglomeracji Kalisko-Ostrowskiej.

2.2. Historia ziem wchodzących w skład powiatu kaliskiego.

Odkryte przez archeologów najstarsze ślady osadnictwa na terenach obecnego powiatu kaliskiego i Kalisza, pochodzą z około 8000 lat p.n.e. Od I do IV wieku n.e. kupcy rzymscy podróżując Szlakiem Bursztynowym prowadzili tu swoje interesy, co było przyczyną dalszego rozwoju tutejszych społeczności. W X w. za panowania Piastów ziemia kaliska stała się rdzennym terenem powstającego państwa polskiego. W okresie rozbicia dzielnicowego weszła w skład dzielnic wielkopolskiej, zaś w latach 1138-1279 tworzyła księstwo kaliskie, a od czasów króla Łokietka województwo kaliskie. Po rozbiorach Polski obszary dostały się pod wpływ Prus, lecz w latach 1807 - 1815 weszły w skład Księstwa Warszawskiego. Następnie od 1815 r. dostały się pod zabór rosyjski. Dopiero w 1918 r., po odzyskaniu niepodległości powstał powiat kaliski ze stolicą w Kaliszu. Początkowo należał do woj. łódzkiego, a od 1938 r. do woj. poznańskiego. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości organami samorządu terytorialnego stały się sejmiki powiatowe i wydział powiatowy, działający pod przewodnictwem starosty. W 1933 r. sejmik powiatowy jako organ stanowiący został zastąpiony przez radę powiatową. Po 1945 r., wczesny okres powojenny oprócz wydzielenia ponownie powiatu kaliskiego przyniósł zmiany administracyjne (wprowadzenie systemu rad narodowych, likwidacja urzędu starosty). W 1975 r. zlikwidowano trójszczeblowy podział władzy, wprowadzając nowe województwa. Jednym z nich było województwo kaliskie, obejmujące swym zasięgiem tereny 9 byłych powiatów m.in. kaliskiego. Kolejny rozdział w historii ziemi kaliskiej rozpoczął się 1 stycznia 1999 r., kiedy to reaktywowano powiaty, a wśród nich obecny powiat kaliski, reaktywowano również urząd starosty.

2.3. Zabytki na terenie powiatu kaliskiego.

Na terenie powiatu kaliskiego znajduje się 1531 zabytków nieruchomych wpisanych do gminnych ewidencji zabytków. W tej grupie są kościoły, zespoły rezydencjonalno - folwarczne, historyczne układy urbanistyczne z zabudową mieszkaniową, cmentarze, kaplice przydrożne oraz zabytki techniki.. Spośród tej liczby zabytków do rejestru prowadzonego przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wpisanych jest 126 obiektów nieruchomych. Są to głównie kościoły, zespoły rezydencjonalne, układy urbanistyczne i cmentarze.

Oprócz zabytków nieruchomych do rejestru zabytków prowadzonego przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wpisanych jest 441 zabytków ruchomych o charakterze sakralnym, które stanowią głównie wyposażenie kościołów zlokalizowanych na terenie powiatu kaliskiego.

Ponadto Wielkopolski Wojewódzki Konserwator zabytków prowadzi rejestr zabytków archeologicznych. Do przedmiotowego rejestru wpisanych jest 12 stanowisk - zabytków archeologicznych położonych na terenie 8 gmin powiatu kaliskiego.

2.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków.

Na terenie powiatu kaliskiego znajduje się 130 zabytków nieruchomych, wpisanych do rejestru zabytków, w tym: 107 to zabytki nieruchome architektury i budownictwa, 7 cmentarzy, 16 parków. Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie powiatu. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim - rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Zgodnie z art. 22 pkt. 4 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ewidencje gminne (GEZ) zawierają karty adresowe zabytków nieruchomych z terenu danej gminy, objęte wojewódzką ewidencją zabytków (WEZ), prowadzoną przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Wykaz zabytków nieruchomych z terenu powiatu kaliskiego wpisanych do rejestru zabytków (stan na 30.06.2024r.)

Gmina Blizanów

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru
1.	Blizanów	kościół parafialny pw. Narodzenia NMP, drewn., 1532,1760	kl.IV-73/75/54 z 03.06.1954
2.	Blizanów	Dzwonnica kościoła pw. Narodzenia NMP, XVIII, drew	451/A z 01.02.1969
3.	Brudzew	zespół kościoła parafialnego, 1901-1909:	808/Włkp/A z 14.12.2011

		- kościół pw. św. Stanisława Kostki - dzwonnica - kostnica - cmentarz kościelny - ogrodzenie z bramą i furtami - plebania 1860, 1937	
4.	Brudzew	zespół dworski: - dwór, 1 ćw. XIX, 1 ćw. XX - park, 1860	Kl. IV – 73/74/54 z 3.06.1954 r. 71/Wlkp/A z 23.11.2001
5.	Brudzew	szkoła	454/A z 1.02.1969 oraz 723/A z 11.09.1969
6.	Jarantów	dwór, 1 ćw. XIX, 1 ćw. XX	460/A z 01.02.1969
7.	Jastrzębniki	zespół dworski, 1 poł. XIX: - dwór - park	- kl.IV-73/43/54 z 7.06.1954 - 735 z 20.12.1966
8.	Lipe	kościół pw. św. Stanisława, drewn., 1753, 1897	kl.IV-73/94/54 z dnia 12.06.1954
9.	Łaszków	dwór	kl.IV-73/93/54 z 12.06.1954
10.	Pamięcin	kościół par. pw. św. Jana Chrzcziciela, drewn., 1727	kl.IV-73/92/54 z 12.06.1954
11.	Pawłówek	dwór	kl.IV-73/91 /54 z 12.06.1954
12.	Piotrów	dwór 1895	754/A z 07.12.1998
13.	Rychnów	kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych, drewn., 1782	kl.IV- 73/89/54 z 12.06.1954
14.	Rychnów	dzwonnica XVIII	477/A z 03.02.1969

Gmina Brzeziny

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru
1.	Zajączki	Zagroda nr 25: - chałupa (nie istnieje) - obora	Stodoła, obora, piwniczka kurnik: wpis nr 339 z 18.03.1981 r.

		- stodoła - piwniczka-kurnik	
--	--	---------------------------------	--

Gmina Ceków Kolonia

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru
1.	Ceków	pocztą, 1 poł. XIX	455/A z 01.02.1969
2.	Ceków	stajnia, 1 poł. XIX	456/A z 01.02.1969
3.	Kamień	dwór, k. XVIII	936/Wlkp/A z 3.02.1969 r.
4.	Kamień	spichlerz, pocz. XIX	936/Wlkp/A z 3.02.1969 r.
5.	Kamień	park, k. XVIII	936/Wlkp/A z 3.02.1969 r.
6	Kosmów	kościół pw. św. Wawrzyńca, drewn., 1691, 1953	kl.IV-73/98/54 z 12.06.1954
7.	Przespolew	kościół pw. św. Katarzyny i MB Pocieszenia, 1910 - 14	615 z 31.12.1990

Gmina Godziesze Wielkie

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru
1.	Godziesze Wielkie	kościół pw. św. Bartłomieja, drewn., 1781-82	kl.IV-73/80/54 z 4.06.1954
2.	Godziesze Wielkie	dzwonnica, drewn. XVIII	221/459 z 01.02.1969
3.	Żydów	zespół dworski: - dwór, poł. XIX, 1912 - park XIX, 1 ćw. XX - spichlerz, 1880 - stodoła, 1887	- 503/A z 26.08.1988 - 534/A z 25.07.1990 - 534/A z 25.07.1990 - 534/A z 25.07.1990

Gmina Koźminek

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru
1.	Gać Kaliska	kościół filialny pw. św. Małgorzaty, poł. XVIII	II -73/79/54 z 04.06.1954
2.	Koźminek	kościół par. pw. św. Jana Chrzciela i Jana Ewangelisty, XV, 1709	kl.IV-73/95/54 z 12.06.1954
3.	Koźminek	kaplica ewangelicka ze	485/Wlkp/A z 17.04.2007

		szkołą i mieszkaniem kantora, ul. Konopnickiej 13, 1908	
4.	Koźminek	teren d. ogrodu, 1908 r.	485/Wlkp/A z 17.04.2007
5.	Koźminek	Ogrodzenie, mur./met., 1908 r.	485/Wlkp/A z 17.04.2007
6.	Koźminek	zespół dworski: - dwór, 2 poł. XVIII, 1906 - park, k. XVIII - XX	kl.IV-73/96/54 z 12.06.1954
7.	Oszczeklin	park dworski	KS.Z.I-2a/5/48 z 08.07.1948
8.	Pietrzyków	zespół dworski, 3 ćw. XIX: - dwór - park	227/Wlkp./A z 27.04.2005
9.	Złotniki	kaplica cmentarna pw. NMP, 1777	482/A z 04.02.1969

Gmina Lisków

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru
1.	Lisków	kościół par. pw. Wszystkich Świątych, 1899-1901	245/Wlkp/A z 21.10.2005
2.	Lisków	cmentarz kościelny	245/Wlkp/A z 21.10.2005
3.	Lisków	ogrodzenie z bramą, k. XIX	245/Wlkp/A z 21.10.2005
4.	Lisków	plebania, 2 poł. XIX	245/Wlkp/A z 21.10.2005
5.	Lisków	Dom Ludowy, ob. bank, ul. Blizińskiego 42, 1908	244/Wlkp/A z 14.09.2005
6.	Lisków	szkoła rolnicza, ob. gimnazjum, ul. Blizińskiego 44a, 1913	84/Wlkp/A z 26.02.2002
7.	Lisków	sierociniec, ob. Dom Dziecka, ul. Blizińskiego 96, 1932	243/Wlkp/A z 1.08.2005
8.	Strzałków	kościół fil. pw. NMP, drewn., 1754	829/Wlkp/A z 24.09.1930 i z 6.12.2010
9.	Strzałków	dzwonnica, drewn., 1751	829/Wlkp/A z 24.09.1930 i z 6.12.2010
10.	Strzałków	d. cmentarz przy kościele, pocz. XVII	829/Wlkp/A z 24.09.1930 i z 6.12.2010

Gmina Mycielin

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru
1.	Bogusławice	dom (czworak), folwarczny, k. XIX	718/A z 04.12.1995
2.	Dzierzbín	kościół par. pw. Wszystkich Świętych, k. XII, XV/XVI/ 2 poł.XIX	458/A z 1.02.1969
3	Kościelec Kaliski	kościół pw. św. Wojciecha, drewn.-mur., 1 poł. XII, poł. XVIII	kl.IV/73/97/54 z 12.06.1954
4.	Mycielin	zespół dworski: - dwór, 1915 - park, 2 poł. XIX	278/Wlkp/A z 3.02. 2006

Gmina Opatówek

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru
1.	Opatówek	Kościół parafialny. pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa i św. Doroty wraz z terenem przykościelnym i ogrodzeniem z bramą, ul. Kościelna, 1905-1912	236/Wlkp./A z 30.06.2005
2.	Opatówek	kaplica grobowa gen. Zajączka, na cmentarzu przy kościelnej par., 1 poł. XIX	1152/A z 6.06.1970
3.	Opatówek	zespół pałacowy, 2 ćw. XIX - park - folwark (stodoły, spichlerz) - czworaki - ogrodzenie z bramą - domek gotycki „Cukiernia”	33/A z 14.12.1964 475/A z 3.01.1962
4.	Opatówek	fabryka sukna, 1824	96/35/A z 14.12.1964
5.	Opatówek	dom robotników, 1824	96/35/A z 14.12.1964
6.	Opatówek	rogatka 1820, 1939	476/A z 3.02.1969
7.	Rożdżały	Dwór wraz z parkiem	747/A z 25.03.1998
8.	Rajsko	kościół par. pw. św. Michała Archanioła, 1607, 1917-24	66 z 24.09.1930
9.	Tłokinia Kościelna	kościół pw. św. Jakuba,	kl.IV -73/87/54

		drewn., pocz. XVIII	z 12.06.1954
10.	Tłokinia Kościelna	zespół pałacowy: - pałac, 1915-16 - oficyna, 2 poł. XIX - park, 2 poł. XIX	1006/Wlkp/A z 21.03.1985

Gmina Stawiszyn

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru
1.	Petryki	dwór, 1 poł. XIX	189/A z 21.08.1968
2.	Piątek Wielki	kościół pw. św. Marcina, drewn., 1740	60 z 24.09.1930
3.	Piątek Wielki	zespół dworski, XIX-XX: - pałac - park	444/A z 27.06.1989
4.	Stawiszyn	kościół par. pw. św. Bartłomieja i Jadwigi, poł. XIV, 2 poł. XIX	KS.Z.-2a/42/48 z 28.10.1948
5.	Stawiszyn	zespół kościoła ewangelickiego, ul. Garbarska 2: - kościół ob. nieczynny, 1844 - cmentarz kościelny, XVIII - ogrodzenie, mur. 2 poł. XIX, - pastorówka, 1927, - ogród z podwórzem, pocz. XX	622/Wlkp/A z 5.02.2008
6.	Stawiszyn	cmentarz ewangelicki, 1 ćw. XIX	81/Wlkp/A z 21.02.2002
7.	Stawiszyn	dom, ul. Kaliska 16, 1 poł. XIX	481/A z 4.02. 1969
8.	Stawiszyn	dom, ul. Rynek 15, 1 poł. XIX	480/A z 3.02. 1969
9.	Zbiersk	kościół par. pw. św. Urszuli, drewn., 1759, prezbiterium mur., 1879	kl.IV-885/23/61 z 27.12.1961

Gmina Szczytniki

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru
1.	Iwanowice	kościół pw. św. Katarzyny, 1463, XVII, 1929-32	IV-73/82/54 z 7.06.1954

2.	Iwanowice	Części kościoła parafialnego pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej: - wieża przy elewacji frontowej - prezbiterium - zakrystia - kaplica północna (św. Teresy od Dzieciątka Jezus)	1147/Wlkp/A z 12.09.2022
3.	Iwanowice	Teren d. cmentarza przykościelnego, mur otaczający d. cmentarz z bramą i furtami oraz ogrodzeniem ażurowym z furtą	1148/Wlkp/A z 30.09.2022
4.	Marchwacz	zespół pałacowy, XIX -XX: - pałac - park - spichlerz folwarczny, pocz. XX	- 336/A z 29.10.1968 - kl.IV-73/161/54 z 7.09.1954 - 57/Wlkp/A z 28.05.2001
5.	Marchwacz	karczma, ob. dom mieszkalny nr 10, 2 poł. XIX	716/A z 29.09.1995
7.	Staw	kościół par. pw. św. Mikołaja, ok. 1520	kl. IV- 73/90/54 z 12.06.1954 oraz 594 z 7.02.1991
8.	Staw	pozostałości zameczku, pocz. XVI	241/A z 16.09.1968
9.	Szczytniki	zespół dworski: - dwór, 2 poł. XVIII, 1910 - park, XVIII-XIX-XX	- kl.IV-73/88/54 z 12.06.1954 - 1501/A z 27.03.1974

Gmina Żelazków

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru
1.	Dębe	zespół dworski, 1870, 1900: - dwór - park	695/A z 16.02.1994
2.	Goliszew	kościół pw. Niepokalanego	kl.IV-73/83/54 z

		Poczęcia NMP, 1840	7.06.1954
3.	Russów	park dworski, 2 poł. XIX	445 z 9.06.1989
4.	Russów	dawna zagroda wybraniecka nr 14, XVIII/XIX w.: - chałupa (nie istnieje od 1981 r.) - sołek (lamus, spichlerz chłopski): zakupiony i przeniesiony na teren parku wokół Dworku Marii Dąbrowskiej w Russowie Oddziału Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej w Kaliszu	kl. IV-885/13/60; Uwag: sołek jest wpisany do księgi inwentarzowej działu etnografii MOZK pod nr inw. MOZK/E/1683 (wpis z 11.01.1988 r.)
5.	Stary Borków	kościół pw. św. Andrzeja Apostoła, drewn., 1710	kl.IV-73/76/54 z 3.06.1954
6.	Stary Borków	dwór, 1 poł. XIX, XIX/XX	kl. IV-73/115/54 z 22.06.1954
7.	Zborów	kościół fil. pw. św. Michała Archaniola, drewn., 1726, 1840	kl. IV-73/86/54 z 12.06.1954
8.	Zborów	zespół dworski, poł. XIX: - dwór - park	- 187/A z 21.08.1968 - 532 z 17.03.1990
9.	Złotniki Wielkie	zespół dworski, ok. poł. XIX - dwór - oficyna	190/A z 22.08.1968
10.	Żelazków	zespół dworski, XVIII, pocz. XIX: - dwór z galeriami - oficyna - spichlerz - dom ogrodnika - park	699/Wlkp/A z 22.06.1954 z 15.07.1968 i z 31.07.2008

2.3.2. Zabytki nieruchome – układy urbanistyczne (stan na 30.06.2024r.)**Wykaz zabytków nieruchomych – układów urbanistycznych z terenu powiatu kaliskiego, wpisanych do rejestru zabytków**

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Numer rejestru
1.	Koźminek	Koźminek	Historyczny układ urbanistyczny, XIV-XX	485/Wlkp/A z 17.04.2007
2.	Opatówek	Opatówek	Historyczny układ urbanistyczny, XIV-XIX	487/Wlkp/A z 17.04.2007 r.
3.	Stawiszyn	Stawiszyn	Układ urbanistyczny z obiektami archeologicznymi (w postaci nawarstwień kulturowych) znajdujących się na obszarze miasta lokacyjnego Stawiszyna wraz z otoczeniem stanowiącym strefę ochrony konserwatorskiej	674/A z 15.06.1993 r.
4.	Iwanowice	Iwanowice	układ urbanistyczny miasta, ob. wsi, XV-XIX	396/Wlkp/A z 25.08.2006
5.	Iwanowice	Staw	układ urbanistyczny miasta, ob. wsi, k. XIV-XIX	395/Wlkp/A z 25.08.2006

2.3.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków (stan na 30.06.2024r.)**Wykaz zabytków ruchomych z terenu powiatu kaliskiego wpisanych do rejestru zabytków****Gmina Blizanów**

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru	Data rejestru	Ilość
1.	Blizanów	Obraz „Koronacja NMP” z kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP w Blizanowie, oraz Obraz „Matka Boża z Dzieciątkiem”	443/Wlkp/B	Zbiorowa decyzja z dnia 25.03.2016 r.	2
2.	Lipe	Rzeźba „Matki Boskiej z Dzieciątkiem” z kościoła pw. św. Stanisława w Lipem, wystrój i wyposażenie kościoła pw. św. Stanisława w Lipem	124/B	Zbiorowa decyzja z dnia 13.06.2019 r.	1/14
4.	Pamięcin	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Jana Chrzciciela	170/B	08.02.1996	30
5.	Rychnów	Wystrój malarski i wyposażenie kościoła parafialnego pw. Wszystkich Świętych	54/Wlkp/B	16.01.2004	17
6.	Brudzew	Wystrój i wyposażenie kościoła pw. Św. Stanisława w Brudzewie	288/Wlkp/B	20.02.2013	21
7.	Blizanów	Wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP w Blizanowie	443/Wlkp/B	25.03.2016	36

Gmina Godziesze Wielkie

1.	Godziesze Wielkie	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Bartłomieja Apostoła	45/Wlkp/B	22.01.2003	35
----	--------------------------	--	-----------	------------	----

Gmina Koźminek

1.	Koźminek	Elementy wystroju i wyposażenia kościoła parafialnego	545/Wlkp/B	07.01.2020	15
----	-----------------	---	------------	------------	----

		pw. św. Jana Apostoła i Ewangelisty w Koźminku			
2.	Koźminek	Elementy wystroju i wyposażenia budynku dworu zlokalizowanego przy ul. Andrzeja Mieleckiego 4a w Koźminku	544/Wlkp/B	03.01.2020	3

Gmina Lisków

1.	Strzałków	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Strzałkowie	182/B	23.12.1996	23
2.	Lisków	Nagrobek Tekli Kleczyńskiej z cmentarza parafialnego	30/Wlkp/B	20.06.2001	1
3.	Lisków	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Wszystkich Świętych w Liskowie	441/Wlkp/B	25.03.2016	24

Gmina Mycielin

1.	Kościelec	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Wojciecha Biskupa	183/B	27.02.1997	18
2.	Kościelec	Rzeźba Chrystusa Frasobliwego z kościoła parafialnego pw. św. Wojciecha Biskupa	128/B	30.12.1993	1
3.	Dzierżbin	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Wszystkich Świętych	13/Wlkp/B	27.04.2000	13

Gmina Opatówek

1.	Rajsko	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Michała Archanioła w Rajsku	177/B	20.09.1996	25
2.	Rajsko	Rzeźba „Krucyfiks” z kościoła parafialnego	127/B	30.12.1993	1

		pw. św. Michała Archaniola w Rajsku			
3.	Rajsko	Obraz „Matka Boża z Dzieciątkiem” z kościoła parafialnego pw. św. Michała Archaniola w Rajsku	126/B	30.12.1993	1
4.	Rajsko	Płaskorzeźba „Rodzina Matki Bożej” z kościoła parafialnego pw. św. Michała Archaniola w Rajsku	125/B	30.12.1993	1
5.	Opatówek	Wypożyczenie kaplicy pw. św. Anny przy kościele parafialnym	56/Wlkp/B	22.01.2004	4
6.	Opatówek	Figura przydrożna św. Jana Neopomucena	40/Wlkp/B	12.09.2002	1
7.	Tłokinia Kościelna	Wypożyczenie kościoła parafialnego pw. Św. Jakuba Apostoła w Tłokinii Kościelnej	52/Wlk/B	12.11..2003	16
8.	Opatówek	Wystrój i wyposażenie kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Opatówku	109/Wlkp/B	11.02.2008	19
9.	Chełmce	Wystrój i wyposażenie kościoła pw. Narodzenia NMP w Chełmcach	166/Wlkp/B	27.11.2009	8

Gmina Stawiszyn

1.	Stawiszyn	Rzeźba św. Jana Chrzciciela z kościoła parafialnego pw. św. Bartłomieja Apostoła w Stawiszynie	135/B	26.01.1994	1
2.	Stawiszyn	Rzeźba św. Józefa z kościoła parafialnego pw. św. Bartłomieja Apostoła w Stawiszynie	133/B	26.01.1994	1
3.	Stawiszyn	Elementy ruchomego wyposażenia i wystroju w kościele parafialnym pw. św. Bartłomieja Apostoła	199/B	30.12.1998	33

4.	Stawiszyn	Rzeźba Matki Bożej z Dzieciątkiem z kościoła parafialnego pw. św. Bartłomieja Apostoła w Stawiszynie	134/B	26.01.1994	1
5.	Stawiszyn	Rzeźba św. Jadwigi z kościoła parafialnego pw. św. Bartłomieja Apostoła w Stawiszynie	132/B	26.01.1994	1
6.	Stawiszyn	Wystrój i wyposażenie kościoła ewangelickiego w Stawiszynie	175/Wlkp/B	8.02.2010	4
7.	Stawiszyn	Instrument organowy z kościoła parafialnego pw. św. Bartłomieja Apostoła w Stawiszynie	506/Wlkp/B	30.05.2018	1

Gmina Szczytniki

1.	Iwanowice	Chrzcielnica kamienna z kościoła parafialnego pw. św. Katarzyny w Iwanowicach	119/B	30.12.1993	1
2.	Iwanowice	Obraz „Misericordia Domini” z kościoła parafialnego pw. św. Katarzyny W Iwanowicach	122/B	30.12.1993	1
3.	Iwanowice	Nagrobek Jana Baranowskiego z kościoła parafialnego pw. św. Katarzyny W Iwanowicach	118/B	30.12.1993	1
4.	Iwanowice	Kropielnica kamienna z kościoła parafialnego pw. św. Katarzyny W Iwanowicach	117/B	30.12.1993	1
5.	Iwanowice	Nagrobek nieznanego mężczyzny i kobiety z kościoła parafialnego pw. św. Katarzyny	123/B	30.12.1993	1
6.	Iwanowice	Nagrobek Pawła i Katarzyny Potworowskich z kościoła parafialnego pw.	121/B	30.12.1993	1

		św. Katarzyny			
7.	Staw	Obraz Matki Boskiej z śś. Franciszkiem i Dominikiem w kościele parafialnym pw. św. Mikołaja w Stawie	66/Wlkp/B	27.09.2004	1
8.	Iwanowice	Wypożyczenie kościoła parafialnego pw. św. Katarzyny w Iwanowicach	46/Wlkp/B	22.01.2003	27
9.	Staw	Wypożyczenie kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja w Stawie	66Wlkp/B	27.09.2004	10

Gmina Żelazków

1.	Dębe	Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem w kościele parafialnym pw. Zwiastowania NMP W Dębem	146/B	19.05.1994	1
2.	Dębe	Wypożyczenie kościoła parafialnego p[w. Zwiastowania NMP W Dębem	93/B	09.07.1985	17
3.	Dębe	Płaskorzeźba „Matka Boska z Dzieciątkiem” z kościoła parafialnego pw. Zwiastowania NMP w Dębem	112/B	20.12.1993	1
4.	Goliszew	Wypożyczenie kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP	180/B	13.11.1996	12
5.	Kokanin	Zespół przedstawień „Drogi Krzyżowej” z cmentarza parafialnego W Kokaninie	105/B	19.05.1992	1
6.	Stary Borków	Zespół polichromii w prezbiterium kościoła parafialnego pw. św. Andrzeja Apostoła	147/B	09.09.1994	1
7.	Tykadłów	Barokowe i rokokowe elementy ruchomego wyposażenia kościoła parafialnego pw. św. Katarzyny w Tykadłowie	178/B	30.09.1996	9

8.	Tykadłów	Neogotyckie i eklektyczne elementy wyposażenia kościoła parafialnego pw. św. Katarzyny w Tykadłowie	179/B	25.10.1996	10
9.	Zborów	Wyposażenie kościoła filialnego pw. św. Michała Archanioła w Zborowie	161/B	27.09.1995	20
10.	Stary Borków	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Andrzeja Apostoła	43/Wlkp/B	21.01.2003	20

2.3.4. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Wykaz zabytków archeologicznych z terenu powiatu kaliskiego wpisanych do rejestru zabytków

Gmina Blizanów

Lp.	Miejscowość	Nr rej./data wpisu Stanowisko	Nr Rej. Nr zawiadomienia/ Data Zawiadomienia	AZP Nr stanowiska
1.	Jarantów	1484/A, 02.10.1973 r. grodzisko wczesnośredniowieczne	442/Wlkp/C z 10.12.2012r.	Jarantów stan. 1, obszar AZP 62-38/3

Gmina Brzeziny

1.	Ostrów Kaliski	448 A, 22.10.1984 r. Cmentarzysko kultury łużyckiej	447/Wlkp/C z 16.01.2013 r.	Ostrów Kaliski stan. 36, obszar AZP 71-40/35
2.	Zagórna	449 A, 22.10.1984 r. Cmentarzysko kultury łużyckiej		Zagórna stan.2, obszar AZP 71-40/36

Gmina Ceków - Kolonia

1.	Ceków	1480/A, 01.10.1973 r. grodzisko wczesnośredniowieczne		
2.	Kamień	A 476, 25.04.1986 r. grodzisko		Kamień stan.1, obszar AZP

		wczesnośredniowieczne		65-40/35
--	--	-----------------------	--	----------

Gmina Godziesze Wielkie

1.	Stobno	85/Wlkp/A, 06.03.2002 r. Osada kultury przeworskiej		Stobno stan. 3, obszar AZP 68-39/45
2.	Józefów	A 460, 02.02.1985 r. grodzisko wczesnośredniowieczne		Józefów stan. 5, obszar AZP 68-39/55

Gmina Lisków

1.	Chrusty	760/A, 31.12.1998 r. kopiec podworski grodzisko stożkowe		Chrusty stan. 1, Obszar AZP 64- 42/55
----	----------------	--	--	---

Gmina Opatówek

1.	Rajsko	757/A, 31.12.1998 r. kopiec podworski grodzisko stożkowe		
----	---------------	--	--	--

Gmina Szczytniki

1.	Staw	241/A, 16.09.1968 r. pozostałości zamku	444/Wlkp/C z 16.09.1968 r.	Staw stan. 3, obszar AZP 67-41/1
----	-------------	--	-------------------------------	--

Gmina Żelazków

1.	Dębe	1481/A, 01.10.1973 r. grodzisko wczesnośredniowieczne		Dębe obszar AZP 65-40/13
2.	Dębe	1482/A, 01.10.1973 r. grodzisko stożkowe		Dębe obszar AZP 66-39/16

2.4. Muzea i zabytki będące własnością Powiatu Kaliskiego.

Muzeum Historii Przemysłu w Opatówku. Jest jedynym muzeum, dla którego organizatorem jest Powiat Kaliski. To samorządowa instytucja kultury, wpisana do RIK Powiatu Kaliskiego pod numerem 1/99 oraz do PRM pod numerem 45/98, której zakres działania oparty na statucie obejmuje prowadzenie działalności o charakterze naukowo - badawczym i edukacyjnym z zakresu dziejów polskiego przemysłu (ze szczególnym uwzględnieniem Kaliskiego Regionu Przemysłowego i Wielkopolski) oraz ochronę i upowszechnianie wartości kultury. Zadania swoje realizuje poprzez gromadzenie, katalogowanie, naukowe opracowywanie, przechowywanie, zabezpieczanie i konserwację oraz upowszechnianie zbiorów. Do zadań statutowych muzeum należy także organizowanie innych form działalności kulturalnej (koncerty, konkursy, rekonstrukcje, spotkania, pikniki historyczne) promujących historię i dziedzictwo kulturowe.

Przez ponad 40 lat istnienia udało się zgromadzić w nim ponad 14 000 muzealiów, z których wyodrębniono unikatowe kolekcje (tkanina zabytkowa, tkanina i dzianina przemysłowa, koronki i hafty, fortepiany i pianina, maszyny i urządzenia przemysłowe, ceramika polska XIX – XX w., maszyny drukarskie, maszyny parowe). W 200-letnim budynku dawnej fabryki sukna, dla zwiedzających czynnych jest 9 wystaw stałych oraz sala wystaw czasowych. Do dziś zrealizowano ponad 200 wystaw czasowych z różnych dziedzin, a wernisaże połączone z mini-koncertami, mające swoją wierną i liczną publiczność są świętem kultury dla mieszkańców. Realizowana jest bogata oferta edukacyjna. Poprzez te i pozostałe formy aktywności, we współpracy z innymi instytucjami i stowarzyszeniami muzeum pełni ważne funkcje kulturotwórcze, edukacyjne, społeczne wśród mieszkańców Opatówka, Kalisza i powiatu kaliskiego.

Muzeum mieści się w zachowanym niemal w całości kompleksie klasycystycznych budowli fabryki sukienniczej Adolfa Gotlieba Fiedlera, wzniesionym w latach 1824-1826 do 1830 r. i rozbudowanym nieco w latach 20.-30. XX w. Jest to zabytek techniki o unikalnym charakterze w skali europejskiej. Jest wpisany do rejestru zabytków jako fabryka sukna pod nr 96/35/A z 14.12.1964 r. (opis w podrozdz. 2.8.8., s. 102.).

W zbiorach Muzeum znajdują się także zabytki techniki pochodzące z terenu powiatu kaliskiego, uratowane przed zniszczeniem. Przykładem jest maszyna parowa firmy „J. E. Christoph A. G.”, wyprodukowana w 1886 r. w miejscowości Niesky w Saksonii, powiecie Górne Łużyce. Maszyna ta została zakupiona w 1886r. przez Zygmunta Celińskiego do gorzelni pobudowanej w tym samym roku w Stropieszynie (gmina Mycielin). Po zamknięciu gorzelni zabytek techniki przekazany został przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa do MHP w Opatówku. W 2011 r. w ramach współpracy z wówczas Państwową Wyższą Szkołą Zawodową im. Prezydenta S. Wojciechowskiego w Kaliszu, maszyna została poddana konserwacji i rewitalizacji. Celem przedsięwzięcia było obok przywrócenia walorów estetycznych maszyny, pokazanie zwiedzającym zasad jej działania oraz wizualizacja procesów zachodzących podczas pracy urządzenia. Maszyna wpisana jest do inwentarza muzeum jako depozyt pod nr inw.: MHP - 35/DT.

Kolegium i pałac arcybiskupi. Drugim zabytkiem będącym własnością Powiatu Kaliskiego, choć położonym na terenie powiatu grodzkiego m. Kalisz, jest Pałac Komisji Województwa Kaliskiego z 1826 r., w latach późniejszych pełniący funkcję pałacu gubernatora, w latach 1918-1939 oraz 1945-1975 siedziba władz powiatowych, w latach 1975-1999 Urząd Wojewódzki w Kaliszu. Obecnie siedziba władz Powiatu Kaliskiego

i Starostwo Powiatowe w Kaliszu. Budynek mieszczący biura Starostwa Powiatowego jest jednym z najbardziej reprezentacyjnych gmachów w Kaliszu. Znajduje się przy Placu św. Józefa, w pobliżu parku i Bazyliki św. Józefa. Pierwotna budowla wzniesiona w latach 1583-1591 z fundacji prymasa Polski - ks. arcb. Stanisława Karnkowskiego, przebudowana w latach 1825-1826 według planu Sylwestra Szpilowskiego w stylu klasycystycznym. Na tyłach gmachu - od strony ul. Łaziennej - zachował się urokliwy dziedziniec z arkadowymi podcieniami. Obiekt wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego jako pod nr rej.: 28/A z 12.12.1964.

Gmach Starostwa Powiatowego (dawne kolegium i pałac arcybiskupi)

Sierociniec w Liskowie: z 1932 r., obecnie Dom Dziecka, od 2005 r. jako jednostka organizacyjna Powiatu Kaliskiego, wpisany do rejestru zabytków pod nr rej.: 243/Wlkp/A z 1.08.2005. Przedstawiony w niniejszym dokumencie w podrozdziale 2.7.3.: Historyczne układy urbanistyczne i ruralistyczne, s. 93.

Budynek szkoły podstawowej w Ostrowie Kaliskim: wybudowany w latach 1929-1930, obecnie Dom dziecka im. Aniołów Stróżów. Murowany z cegły, tynkowany, dwukondygnacyjny, wzniesiony na rzucie zbliżonym do kwadratu, z dachem czterospadowym krytym blachą. Gruntowny remont przeprowadzono w latach 2015-2016. Stan bardzo dobry. Wpisany do GEZ Gminy Brzeziny.

Budynek szkoły w Ostrowie Kaliskim (obecnie Dom Dziecka)

2.5.Architektura sakralna

2.5.1. Kościoły drewniane - Szlak Kościołów Drewnianych Ziemi Kaliskiej

Perłą powiatu kaliskiego są drewniane kościoły. Jest to niemal 20% wszystkich drewnianych kościołów w diecezji kaliskiej, co stawia powiat kaliski w czołówce diecezji jeśli chodzi o ten rodzaj zabytków. Drewniane kościoły to prawdziwe skarbnice, kryjące w sobie kilkaset lat niezwyklej i barwnej historii. Do dnia dzisiejszego zachowały się w dobrym stanie, nadal zadziwiając swoją konstrukcją, urokiem i malowniczością. Kościoły zbudowane są głównie z modrzewia, który jest budulcem bardzo odpornym na działanie warunków atmosferycznych. Spowodowało to, że pomimo upływu kilkuset lat prezentują się znakomicie. Skupienie na tak niewielkim obszarze takiej ilości drewnianych kościołów stanowi ewenement w skali kraju. Kościoły zbudowane z tego samego budulca a każdy jest inny, nie tylko zewnętrzną bryłą ale wystrojem i wyposażeniem wnętrza. Tradycja budowy drewnianych kościołów sięga średniowiecza, niestety z tamtych czasów nie zachował się żaden, o ich bytowości świadczą zachowane fragmenty budowli, badania archeologiczne i historyczne. Obecne kościoły powstały głównie w XVIII i XIX wieku, trudno w niejednym przypadku dokładnie określić datę budowy kościoła, niektóre z nich swą historią sięgają średniowiecza. Patrząc na te wspaniałe budowle niezwykle trudno przyjąć jakieś kryteria do oceny, który jest najcenniejszy, najładniejszy, itp., zapewne wszystkie są warte odwiedzenia, każdy z nich ma swój niepowtarzalny urok a niekiedy bardzo interesującą historię czy legendę głęboko osadzoną w przeszłości. Bardzo ciekawym, a wręcz unikalnym przykładem jest połączenie najdawniejszej romańskiej architektury z XVIII-wieczną drewnianą dobudową w kościele pw. św. Wojciecha w Kościelcu Kaliskim.

Kościół parafialny pw. św. Bartłomieja Apostoła w Godzieszach Wielkich.

Parafia Rzymskokatolicka pw. Św. Bartłomieja Apostoła w Godzieszach Wielkich powstała przypuszczalnie w XIV wieku, chociaż same wsie, które weszły w jej skład mają jeszcze starszą metrykę. Po raz pierwszy wzmiankowane są one w akcie fundacyjnym księcia wielkopolskiego Władysława Odonowicza dla pobliskiego klasztoru cysterek w Ołoboku z 1213 r. Kościół parafialny pw. św. Bartłomieja Apostoła w Godzieszach Wielkich jest to świątynia wzniesiona w latach 1781-82, wpisana do rejestru zabytków pod numerem KI.IV – 73/97/54 z 04.06.1954 r. (590/A). Wybudowana została dzięki staraniom proboszcza Mikołaja Paneckiego. W 1867 roku do świątyni została dobudowana kaplica z Woli Droszewskiej pod wezwaniem Przemienienia Pańskiego z 1789 roku. Kolejna została dostawiona w 1905 r. Kościół w latach 90. XX wieku był remontowany. Budowla jest drewniana, składa się z jednej nawy, ma konstrukcję zrębową. Świątynia jest orientowana. Po bokach znajdują się dwie niskie kaplice, zamknięte prostokątnie. Prezbiterium jest mniejsze w stosunku do nawy, zamknięte jest trójbocznie, z boku jest umieszczona zakrystia, a na piętrze znajduje się loża kolatorska. Z przodu nawy jest umieszczona kruchta. Dach świątyni jest dwukalenicowy, pokryty jest blachą z kwadratową wieżyczką na sygnaturkę. Jest ona zwieńczona cebulastym dachem hełmowym z latarnią i krzyżem. Wnętrze nakryte jest stropem płaskim z fasetą. Chór muzyczny jest podparty dwoma słupami i ma nieznacznie wybruszony parapet w części centralnej. Belka tęczowa z małą Grupą Pasyjną, w stylu późnogotyckim, pochodzi z połowy XVI wieku. Ołtarz główny w stylu rokokowym powstał w 1783 roku. Dwa ołtarze boczne w stylu barokowym pochodzą z XVIII wieku i trzeci

w stylu rokokowym został wykonany w 1803 roku. Ambona i chrzcielnica, w stylu barokowym powstały w 1. połowie XVII wieku. Kropielnica kamienna, w stylu późnogotyckim pochodzi z połowy XVI wieku.

Kościół w Godzieszach Wielkich

Kościół parafialny pw. św. Jakuba w Tłokini Kościelnej

Pod koniec XVII lub na początku XVIII wieku zbudowano obecnie istniejącą świątynię. Jest wpisana do rejestru zabytków pod numerem KL.IV – 73/37/54 z 12.06.1954r. (30/A). W połowie XIX wieku dostawiono do niej kaplicę świętej Zofii. Kościół jest konstrukcji zrębowej, oszalowany. We wnętrzu dominuje styl barokowy. Ołtarz główny i boczne są przykładem tegoż stylu i pochodzą z drugiej połowy XVIII wieku.

Kościół w Tłokini Kościelnej

Kościół parafialny pw. św. Andrzeja Apostoła w Borkowie Starym Kościół wzniesiony został około 1710 roku z fundacji biskupa poznańskiego Bartłomieja Tarły, jest wpisany do rejestru zabytków pod numerem KL. IV – 73/76/54 z 03.06.1954 r. Wnętrze świątyni zdobione jest barokowym zespołem polichromii 43

wykonanych temperą na drewnie. Wyposażenie wnętrza częściowo pochodzi z XVIII wieku. W 2010 roku w ramach unijnego projektu renowacji kościołów drewnianych w diecezji kaliskiej świątynia przeszła generalny remont przywracający jej dawną świetność.

Kościół w Borkowie Starym

Kościół filialny pw. św. Michała Archaniola w Zborowie

Obok kościoła w Borkowie Starym na terenie gminy Żelazków znajduje się również kościół filialny pw. św. Michała Archaniola w Zborowie, który został wzniesiony w 1726 r. przez dzierżawcę wsi kasztelana Rogozińskiego Józefa Molskiego, jest wpisany do rejestru zabytków pod numerem K.IV – 73/97/54 z 03.06.1954 r. Kościół w Zborowie jest orientowany, jednonawowy, o konstrukcji zrębowej z oszalowanymi ścianami. Od północnej strony przylega zakrystia, a przy południowej ścianie nawy jest mała kruchta. We wnętrzu świątyni na szczególną uwagę zasługują trzy późnobarokowe ołtarze (z około 1730 r.), drewniane, rzeźbione i polichromowane.

Kościół w Zborowie

Kaplica pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Krzyżówkach

Wędrując szlakiem kościołów drewnianych warto zobaczyć przepiękną drewnianą kaplicę pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w miejscowości Krzyżówki. Kaplica znajduje się w lesie, przy drodze z Krzyżówek do Koźłatkowa. Obecna kaplica została umiejscowiona w tym miejscu na przedwojennych fundamentach.

Kaplica w Krzyżówkach

Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Strzałkowie

Na terenie gminy Lisków znajduje się kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Strzałkowie wpisany do rejestru zabytków pod numerem 829/Wlkp/A z 24.09.1930 i 6.12.2010 r. Wzniesiony w 1754 r. z fundacji Ignacego Zaremby z Kalinowej i księdza Jana Brańskiego proboszcza w Liskowie. W kościele we wielkim ołtarzu znajduje się obraz Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, który okoliczna ludność uważa za cudowny. Kościół jest zabytkiem wpisanym do rejestru zabytków.

Kościół w Strzałkowie

Kościół pw. św. Wawrzyńca w Kosmowie

Na terenie wsi Kosmów gm. Ceków Kolonia znajduje się zabytkowy kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca wpisany do rejestru zabytków pod numerem KI.IV – 73/98/54 z 12.06.1954 r. Ze źródeł historycznych wiadomo, że kościół w Kosmowie istniał już w XV wieku. Fundatorem tej świątyni był Jan z Kosmowa. Z biegiem czasu obiekt uległ zniszczeniu i około roku 1691 zbudowano nowy - również drewniany, ale na kamiennym fundamencie. Kościół w Kosmowie jest przykładem barokowej architektury drewnianej w Polsce. Jednonawowy, z zewnątrz wzmocniony lisicami, zakończony absydą. Dwuspadowy dach kryty jest gontem. We wnętrzu świątyni można zobaczyć dwa barokowe ołtarze boczne z XVIII wieku zdobione kolumnami jońskimi i postaciami świętych. Kościół wpisany do rejestru zabytków.

Kościół w Kosmowie

Kościół pw. św. Wojciecha w Kościelcu Kaliskim

Wyjątkowym miejscem na szlaku kościołów drewnianych jest Kościół pw. św. Wojciecha w Kościelcu Kaliskim pochodzący najprawdopodobniej z I połowy XII wieku. Kościół jest wpisany do rejestru zabytków pod numerem KI.IV – 73/97/54 z 12.06.1954 r. Jego najstarsza zachowana część to romańskie, granitowe prezbiterium. Drewniana nawa świątyni zbudowana jest w stylu góralskim i pochodzi z XVIII wieku. Wyposażenie wnętrza stanowią cztery rokokowe ołtarze z połowy XVIII wieku oraz XVII-wieczny obraz św. Józefa w ołtarzu głównym.

Kościół w Kościelcu Kaliskim

Kościół pw. św. Urszuli w Zbiersku

Pierwsze wzmianki o kościele pw. św. Urszuli w Zbiersku pochodzą z I poł. XV w. Kościół jest wpisany do rejestru zabytków pod numerem KI. IV – 885/23/61 z 27.12.1961 r. Obecnie istniejący kościół powstał w dwóch etapach: w 1759 r. zbudowano drewnianą nawę, a w 1879 r. dobudowano do niej murowane z cegły prezbiterium. Obok kościoła warto zobaczyć drewnianą dzwonnice z XIX w. Kościół znajduje się przy ulicy prowadzącej w kierunku Zbierska-Cukrowni.

Kościół w Zbiersku

Kościół pw. św. Marcina w Piątku Wielkim

Gmina Stawiszyn oprócz świątyni w Zbiersku może się również pochwalić zabytkowym kościołem pw. św. Marcina w Piątku Wielkim. Obecny kościół został zbudowany w 1740 roku dzięki krakowskiemu biskupowi Janowi Lipskiemu, po czym restaurowano go już w 1761 roku. Zlokalizowany jest na skraju parku pałacowego naprzeciwko dawnej XIX wiecznej rezydencji rodziny Szolców. Jest to przepiękny obiekt sakralny konstrukcji drewnianej. Na uwagę zasługuje trójkondygnacyjna, kwadratowa wieża z kruchtą w przyziemiu. Wysoki dach kryty jest blachą.

Kościół w Piątku Wielkim

Kościół pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Lipem

Sąsiadująca ze Stawiszynem Gmina Blizanów jest absolutnym liderem jeśli chodzi o ilość drewnianych kościołów. Do najpiękniejszych zalicza się kościół pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Lipem, który jest wpisany do rejestru zabytków pod numerem KI.IV – 73/94/54 z 12.06.1954 r. Został zbudowany w 1753 r., z fundacji Eleonory z Małachowskich Lipskiej. Kościół jest drewniany, jednonawowy, o konstrukcji zrębowej, oszalowany. Dwukalenicowy dach pokryty jest blachą. Do kościoła przylega murowana zakrystia z końca XVIII w., a do niej dobudowano w 1897 r. murowaną, neogotycką kaplicę dla ówczesnych właścicieli rodziny Radońskich.

Kościół w Lipem

Kościół pw. Narodzenia NMP w Blizanowie

Świątynia w Blizanowie wpisana do rejestru zabytków pod numerem KI. IV – 73/75/54 z 12.06.1954 r. Obecny kościół pw. Narodzenia NMP, położony na niewielkim wzniesieniu, zbudowany został prawdopodobnie w 1532 roku. Bryła kościoła, pomimo upływu lat i wielokrotnych przeróbek, do dziś zachowała charakterystyczne cechy późnogotyckiego schematu konstrukcyjnego i orientowanego ustawienia. Świątynia posiada konstrukcję zrębową, jest oszalowana z zewnątrz i ma wieżę. Do oryginalnych elementów, pochodzących z czasów budowy, bez wątpienia zaliczyć można układ planistyczny, górną belkę tęczową, prostokątne okna zamknięte półkolistym łukiem oraz obramienia portali drzwiowych.

Kościół w Blizanowie

Kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych w Rychnowie

W sąsiedztwie Blizanowa znajduje się kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych w Rychnowie, który istniał już przed rokiem 1433 i jest wpisany do rejestru zabytków pod numerem KI. IV – 73/89/54 z 12.06.1954 r. Wzniesiony został z fundacji rodziny Rychnowskich. W 1755 roku świątynia została zniszczona przez burzę. Dopiero w 1782 roku Skowrońscy, nowi właściciele Rychnowa, wybudowali modrzewiowy kościół, który przetrwał do obecnych czasów. Świątynia zbudowana została w technice zrębowej, jest oszalowana, jednonawowa, z wieżą i wieżyczką-sygnaturką. Dach pokryty gontem, a wieża i sygnaturka blachą.

Kościół w Rychnowie

Kościół pw. św. Jana Chrzciciela w Pamięcinie

Ostatnim punktem na szlaku kościołów drewnianych Ziemi Kaliskiej jest kościół pw. św. Jana Chrzciciela w Pamięcinie, który jest wpisany do rejestru zabytków pod numerem KI. IV – 73/92/54 z 12.06.1954 r. Parafia w Pamięcinie powstała na początku XV wieku. Obecny kościół z 1727 roku zbudowany został na miejscu starego. Świątynia - drewniana, oszalowana i kryta gontem - powstała z fundacji Andrzeja Radońskiego i Jana Radońskiego. Nowy kościół otrzymał wezwanie świętego Jana Chrzciciela. Ołtarz główny i boczny ze splotami liści akantu pochodzą z roku 1730. W ołtarzu bocznym znajduje się obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem, a w kaplicy bogaty ołtarz rokokowy.

Kościół w Pamięcinie

2.5.2. Pozostałe kościoły i cmentarze

Kościół pw. św. Stanisława Kostki w Brudzewie z lat 1901-1909 jest obiektem wolnostojącym, neogotyckim, murowanym z cegły, jego ściany zewnętrzne z mieszanym wątkiem posadowione na występującym przed lico muru kamiennym cokole. Strop belkowy z trzcinową podsufitką, otynkowany i pomalowany. Sklepienie krzyżowo – żebrowe na gurtach. Wieżba dachowa płatwiowo- kleszczowa ze stolcami wzmocnionymi mieczami oraz zastrzałami. Dach dwuspadowy nakryty glazurowaną dachówką ceramiczną zakładkową. Hełm wieży nakryty ocynkowaną blachą. W kruchcie, nawie i prezbiterium posadzka z płyt piaskowca w kolorze brązu i czerwieni. Na emporze podłoga tzw. biała. Otwory okienne przekryte ostrołukiem, w nawie i prezbiterium okna pojedyncze, stałe, metalowe, wielopolowe, przeszklone szkłem witrażowym z motywem geometrycznym. Drzwi zewnętrzne w elewacji frontowej metalowe, zdobione od frontu płycinowe z nadświetleniem przekrytym ostrołukiem, dwuskrzydłowe. Wzniesiony w kostiumie neogotyckim stanowi wraz z wyposażeniem jednolitą stylistycznie całość. W latach 90. XX w. rozpoczęto systematyczny remont kościoła, a na pocz. XXI w. przeprowadzono kapitalny remont i modernizację całego wnętrza. Odnowiono wówczas całą polichromię kościoła. Kościół jest obiektem wolnostojącym, wraz z pozostałymi zabudowaniami (dzwonnica, kostnica, cmentarz kościelny, ogrodzenie z bramą i furtami, mur, plebania) tworzy zespół kościelny wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 808/Wlkp/A z 14.12.2011.

Kościół w Brudzewie

Kościół pw. św. Katarzyny i Matki Bożej Pocieszenia w Przespolewie, wybudowany w latach 1910-1925, dzięki ofiarom parafian z inicjatywy ówczesnego proboszcza księdza Stanisława Mrozowskiego. Autorem projektu byli Stanisław Wojciechowski oraz Juliusz Dzierżanowski. Monumentalna budowla w stylu neobarokowym, murowana z cegły na kamiennych fundamentach, otynkowana, trzynawowa (nawa główna jest wyższa od bocznych), posiada pseudotransept oraz węższe od nawy prezbiterium, do którego przylegają dwie zakrystie, a także dwie wysokie wieże w elewacji zachodniej, zwieńczone blaszanymi

daszkami. Nawy oddzielone od siebie arkadami, niższe od nawy głównej. Większość otworów okiennych, również tych umieszczonych w części prezbiterium, ma charakter pełnolukowy. Wyjątkiem są okna umieszczone w fasadzie, które dodatkowo nakryte są belkowaniem. W niższej kondygnacji znajdują się trzy wejścia, w tym portal główny. Na jednym z filarów jest oparta ambona. Wieże zakończone krzyżami. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 615 z 31.12.1990. Na południe od kościoła usytuowana jest plebania, a na pld. zach. od plebanii – cmentarz przykościelny.

Kościół w Przespolewie

Cmentarz przykościelny w Przespolewie z 2. poł. XIX w., a na nim:

- murowany grobowiec rodziny Czyżewskich z 2. poł. XIX w. z płytami nagrobnymi:

Karola Czyżewskiego zm. w 1873 r., jego córki Zofii z Czyżewskich Dzierżawskiej zm. w 1876 r. oraz Czesława Czyżewskiego zm. w 1880 r. Cmentarz wpisany do GEZ Gminy Ceków – Kolonia.

Grobowiec rodziny Czyżewskich

Kościół pw. św. Małgorzaty w Gaci Kaliskiej. Wzniesiony z fundacji właściciela Gaci, protestanta Jana Kosseckiego ok. 1760 r., konsekrowany w 1808 r. przez dziekana dekanatu Staw księdza Andrzeja Rychłowskiego na prośbę arcybiskupa gnieźnieńskiego Ignacego Raczyńskiego. W 1851 r. właściciel wsi Karol Osterloff pokrył dach nowym gontem, wyremontował sufit i pobielił go. Budynek późnobarokowy, murowany z cegły pełnej łączonej zaprawą wapienną, elewacje tynkowane cementowo- wapienne tzw. „baranek” oraz gładkie w partii pilastrów, obramień i gzymsów. Więźba dachowa drewniana, regularna konstrukcji krokwiowo – jętkowej ze słupami środkowymi. Dach nad korpusem głównym wysoki dwuspadowy, nad prezbiterium węższym i niższym dwuspadowym, nad zamknięciem prezbiterium przechodzącym w stożkowy. Pokrycie dachowe – blacha cynkowa na belkowaniu. Remontowany w latach 70., 80. XX w. W 1993 r. pomalowano wnętrze. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr II-73/79/54 z 4.06.1954.

Kościół pw. Św. Małgorzaty w Gaci Kaliskiej

Kościół św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty w Koźminku. Najstarsze, w dużej części zachowane do dziś elementy gotyckiej świątyni wybudowano na przełomie XV – XVI w. W kolejnych wiekach obiekt ulegał przebudowom i rozbudowom. Świątynia murowana z cegły, otynkowana. Bryła kościoła rozczłonkowana, z wyraźnie wydzielonymi częściami. Wieża, na rzucie kwadratu, posadowiona na wysokim cokole, nakryta czworobocznym hełmem z łagodnie wybrzuszonymi połaciami i wieżyczką z latarnią. Od wschodu węższe i nieco niższe od nawy dwuprzęsłowe prezbiterium, zamknięte apsydą. Od zachodu przylega masywna wieża, niewiele węższa od korpusu kościoła – dobudowana w latach 1825-1826. Od północy dostawiono wówczas także do nawy kościoła kaplicę, a od południa kruchtę. Dachy kościoła dwuspadowe pokryte blachą (korpus i wieża) oraz dachówką (prezbiterium), nad zakrystią dach pulpitowy, również pokryty dachówką. Elewacje wieży o jednorodnej dekoracji, dwukondygnacyjne, jednoosiowe, z parami narożnych pilastrów wspartych na belkowaniu, na każdej kondygnacji. W fasadzie całą przestrzeń międzypilastrów zajmuje kolumnowy portal z płaskim tympanonem. Otwór wejściowy z prostym nadprożem. W górnej kondygnacji kolista płycina z tarczą zegarową. Elewacje korpusu kościoła trójosiowe, zwieńczone szerokim belkowaniem, opięte płaskimi szkarpami na cokołach z profilowanym gzymsem. W szczycie kaplicy północnej umieszczone daty: 1826, 1934 oraz 2011. Szczyt wschodni nawy zbarokizowany, opilastrowany. Wnętrze kościoła jednonawowe, z trójpřęsłowym podziałem wnętrza dokonany za pomocą szerokich gurtów i pilastrów, nakryte sklepieniem kolebkowym z lunetami. W przyziemiu prezbiterium nagi mur w wątku gotyckim, polskim. W latach 1975–1980 budowla otrzymała nowy wygląd: zostało regotycyzowane prezbiterium, nawa główna została pokryta nową polichromią metodą sgraffito. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr kl.IV-73/95/54 z 12.06.1954.

Kościół św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty w Koźminku

Kaplica ewangelicka ze szkołą parafialną i mieszkaniem kantora w Koźminku. Obiekt reprezentujący sakralną architekturę protestancką o cechach budowli neogotyckiej, wzniesiony w 1908 r. jako budynek wolnostojący; złożony z jednoprzęsłowej kaplicy z drewnianą emporą na ścianie pld. i dobudowanej od zach. dwukondygnacyjnej części mieszczącej na parterze salę szkolną, a na piętrze mieszkanie kantora. Murowany z cegły kryty dachami dwuspadowymi. Dachy pierwotnie kryte dachówką cementową; elewacje tynkowane z elementami neogotyckiego detalu. Stropy drewniane z podbitką, otwory okienne w kaplicy w kształcie prostokątów zwieńczonych łukami ostrymi. W 2020 r. gruntownie wyremontowana. Własność Gmina Koźminek. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 485/Wlkp/A z 17.04.207.

Kaplica ewangelicka w Koźminku

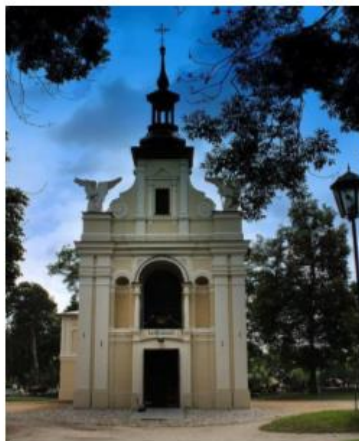
Cmentarz żydowski w Koźminku. Kirkut, czyli żydowski cmentarz, istniał w Koźminku już w XVII w., położony był przy drodze do Osuchowa (dziś ul. M. Konopnickiej). W czasie II wojny światowej zniszczyli go naziści, aby zbudować tam wojskowy plac ćwiczeń. Macewy były natomiast wykorzystywane jako budulec, a ziemię wraz z kośćmi pochowanych tam osób wykorzystywano do nasypów pod lokalne drogi. Obecnie w tym miejscu znajdują się zabudowania Gminnej Spółdzielni w Koźminku. W 2004 r., w czasie trwania robót budowlanych przy ul. Szkolnej odkryto żydowskie płyty nagrobne, wykorzystane do budowy chodnika. Stowarzyszenie „Spotkajmy się” postanowiło umieścić odkryte macewy na terenie najbliższym dawnemu cmentarzowi żydowskiemu. Przy ul. Akacjowej powstało lapidarium nawiązujące do Gwiazdy Dawida. Fragmenty macew umieszczono w jej ramionach. W centralnym miejscu placu, na którym powstało lapidarium, postawiono dwie tablice nawiązujące do Tablic Mojżeszowych z prawami Dekalogu. Lapidarium zaprojektował architekt dr inż. Andrzej Wypych.

Macewy z nieistniejącego cmentarza żydowskiego w lapidarium

Kaplica cmentarna w Złotnikach. W 1777 r. właściciele Koźminka Radolińscy ufundowali kaplicę, która w 1831 r. uległa częściowemu zniszczeniu. Nową kaplicę wystawił w latach 1819-1856 ks. Paweł Maliński proboszcz w Koźminku. Obecny kształt kaplica zawdzięcza przebudowie jaka została przeprowadzona w latach 1907-1917 przez proboszcza koźmineckiego ks. Edwarda Kopczyńskiego. Wpisana do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr : 482/A z 4.02.1969.

Na okalającym kaplicę cmentarzu, którego początki datuje się na ok. 1729 r., pochowano m.in. Andrzeja Mielęckiego, bohatera powstania śląskiego zamordowanego przez Niemców w Katowicach 17 sierpnia 1920 r. oraz powstańców styczniowych poległych podczas potyczki z wojskami carskimi na polach wsi Dębsko. Ich śmierć związana jest z napadem na pocztę carską, której dokonano pod dowództwem Wojciecha Korytkowskiego 4 listopada 1863 r. Do GEZ wpisano oprócz samego cmentarza parafialnego: ogrodzenie cmentarne z bramą z końca XIX w., grobowiec rodziny Baczkowskich z końca XIX w., grobowiec rodziny Baraszkiewiczów i Sylkiewiczów z 1891 r., nagrobek Bronisława Golańskiego właściciela dóbr Nakwasin z 1905 r., nagrobek rodziny Mielęckich z końca XIX w., nagrobek Muszyńskich z pocz. XX w., nagrobek Pawlaczyków z 1900 r. oraz nagrobek Zaleckich, Marszałów z 1907 r.

Kaplica cmentarna w Złotnikach

Kościół pw. Wszystkich Świętych w Liskowie z lat 1899-1901, murowany z cegły na kamiennym fundamencie; w stylu neogotyku angielskiego, elewacja zewn. nieotynkowana, wnętrze otynkowano i pokryte polichromią. Wykonanie polichromii przypada na lata 1930-1935, a jej odnowienie na lata 70. XX wieku. W latach 90. XX wieku pokryto dach kościoła blachą stalową, ocynkowaną. Kościół na rzucie prostokąta z wieżą od zachodu, o jednonawowym, pięcioprzęślowym korpusie głównym i niższym jednonawowym prezbiterium zamkniętym pięciobocznie. Od północy do prezbiterium przylega kaplica Nieustającej Adoracji Najświętszego Sakramentu. Wnętrze nawy nakrywa sklepienie krzyżowo-żebrowe założone na łuku Tudora, którego profilowane łuki międzyprzęsłowe przechodzą w wiązkowe filary przyścienne. Prezbiterium wydzielone od nawy szerokim łukiem tęczowym nakryte sklepieniem krzyżowo-żebrowym, nad zamknięciem sześcioboczne. Kaplica adoracji NS, zakrystia i kruchta pod wieżową zwieńczone sklepieniem krzyżowym. Wyposażenie kościoła jednorodne.

Zespół kościoła pw. Wszystkich Świętych usytuowany jest we wschodniej części wsi pomiędzy ul. Szkolną a ul. Ks. W. Blizińskiego, na osi drogi prowadzącej z Kalisza przez Opatówek do Turku. Droga ta omija kościół od strony północnej. Przed kościołem znajduje się trójkątny plac, na którym postawiono pomnik ks. Wacława Blizińskiego. Świątynia jest otoczona dawnym cmentarzem przykościelnym, ogrodzonym płotem złożonym z kamienno-ceglanej podmurówki i ceglanych słupków oraz metalowych przesł. Na słupach bramy i furtek figury świętych. Od strony placu znajduje się główna brama na cmentarz kościelny. Od wschodu cmentarz przykościelny sąsiaduje z murowaną plebanią z poł. XIX w. Zespół wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 245/Wlkp/A z 21.10.2005.

Kościół pw. Wszystkich Świętych w Liskowie

Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Opatówku wraz z cmentarzem przykościelnym i ogrodzeniem z bramą, powstały w efekcie przebudowy kościoła wcześniejszego w latach 1906-1912 wg projektu Konstantego Wojciechowskiego. 26 czerwca 1912 r. kościół został konsekrowany pod nowym wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa. Obiekt przebudowano w stylu neogotyckim, zachowując niektóre elementy poprzedniej budowli, m.in. gotycką wieżę, która w nowym kościele znalazła się nad prezbiterium. Kościół bazylikowy, trójnawowy, z szerszą nawą główną i węższymi bocznymi,

z przylegającym od wschodu przeszłemu trójosiowemu masywu wieżowemu, który dominuje nad bryłą czworobocznymi wieżami, nakrytymi wysmukłymi hełmami ze sterczynami z krzyżem oraz trójkątnym sterczynowym szczytem międzywieżowym. Do nawy środkowej korpusu, nakrytej dachem dwuspadowym, przylega dwuprzęsłowe prezbiterium nakryte dachem trójpłaciowym, oddzielonym od dachu nawy trójkątnym szczytem. Do prezbiterium przylega od zachodu kwadratowa, oszkarpowana, dwupiętrowa wieża nakryta dachem namiotowym o ściętych narożnikach. Nawy boczne zadaszone pulpitowo. Zewnętrzne ściany kościoła zdobią półkolumny nawiązujące do kolumnady wokół dawnej świątyni. Kościół wielokrotnie remontowany, w dobrym stanie. W dobrym stanie znajduje się również kaplica grobowa gen. Zajączka, właściwie kaplica św. Anny, w której podziemiach spoczął generał, a jego nagrobek znajduje się przy ścianie wschodniej kaplicy. Zarówno klasycystyczny nagrobek, jak i kaplica są po przeprowadzonym w 2008 r. remoncie. Dobrze utrzymane jest także otoczenie kościoła z przyległym cmentarzem i z murowanym ogrodzeniem wraz bramą, wzniesionych na początku XX w. Zespół wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 236/Wlkp/A z 30.06.2005.

Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Opatówku

Zespół cmentarza ewangelicko – katolickiego w Opatówku:

- **cmentarz**, l. 40 XIX w., gdzie m.in. znajdują się groby Jana Kantego Gillera - oficera napoleońskiego i burmistrza Opatówka, Konstantego Stokowskiego - uczestnika powstania styczniowego 1863 r., a także Stefana Gillera, poety i przyjaciela Adama Asnyka.
- **kaplica**, poł. XIX w. Zespół ujęty w GEZ Gminy Opatówek.

Cmentarz ewangelicki w Kolonii Dębe (wcześniej miejscowość nazywano potocznie Holendry Dembskie gdyż zamieszkiwali w niej osadnicy niemieccy pochodzący ze Śląska). Cmentarz znajduje się przy szosie Stary Nakwasin - Kolonia Dębe po lewej stronie drogi na skraju lasu. Znajduje się na nim kilka nagrobków oraz grobowców pochodzących z końca XIX w., oraz z początku XX. Nie posiada ogrodzenia. Właściciel nieznany. W 2009 r. w wyniku starań burmistrza Opatówka i Starosty Kaliskiego, zaniedbany i zaśmiecony cmentarz został uporządkowany. Jego gospodarzem jest od 2009 r. Powiat Kaliski.

Nagrobek na cmentarzu ewangelickim w Kolonii Dębem

Kościół pw. Św. Michała Archaniola w Rajsku. Zbudowany w 1607 r. z fundacji Rajskich, właścicieli wsi. Zniszczony w czasie wojen szwedzkich, został odrestaurowany w 1745 r. Obiekt murowany z cegły ceramicznej, jednonawowy, z prostokątną nawą i węższym prezbiterium oraz przylegającą od północy prostokątną zakrystią, nakryty stromym dachem dwuspadowym. Od południa w połowie długości nawy przylega kwadratowa u podstawy kruchta boczna. Nad nawą ośmioboczna wieżyczka sygnaturki zwieńczona hełmem cebulastym z latarnią, kulą i krzyżem. Do świątyni w formach gotyckich dobudowano w latach 1917-1924 od zachodu transept i neogotyckie prezbiterium z kryptą grobową. W elewacji wschodniej wybito portal, a dawne prezbiterium zamieniono na chór muzyczny. Zachowały się późnogotyckie szczyty ozdobione tynkowanymi blendami zamkniętymi półkoliście. Elewacje ceglane, z wydzielonym uskokiem, kamiennym cokołem zakończonym warstwą cegły. Kościół wielokrotnie remontowany, w dobrym stanie. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 66 z 24.09.1930.

Kościół pw. Św. Michała Archaniola w Rajsku

Zespół kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP w Chelmcach. Ujęty w gminnej ewidencji zabytków. Zespół kościoła usytuowany jest w północno-zachodniej części miejscowości. Kościół znajduje się w południowo-wschodniej części cmentarza grzebalnego o pow. 1,5 ha - na wyniesionym terenie ze stromym zboczem dochodzącym do ulicy, zabezpieczonym murem oporowym. Do kościoła od strony wschodniej prowadzą jednobiegowe schody ujęte otynkowanym murem, wznoszącym się ku górze schodkowo, natomiast od południa prowadzi podjazd z betonowej kostki, z której ułożona jest również droga wokół kościoła. Starsza, XVI-wieczna, część cmentarza znajduje się po północnej stronie kościoła, nowsza XIX-wieczna na zboczach wzniesienia po południowej i częściowo zachodniej stronie. Teren cmentarza od strony południowej, północno-wschodniej i wschodniej ogrodzony jest ażurowym murem ceglany z pełnymi słupkami, na kamiennej podmurówce, postawionym na przełomie XIX/XX w. W otoczeniu kościoła rośnie starodrzew, głównie klony i kilka drzew kasztanowca. Od otoczenia kościoła w kierunku wschodniej bramy wjazdowej na cmentarz prowadzi utwardzona aleja lipowa. Po północnej stronie kościoła znajduje się murowana dzwonnica, arkadowa, otwarta, z k. XIX w. oraz kaplica grobowa, obecnie cmentarna, p.w. św. Franciszka, z 1845 r., ufundowana przez dziedziczkę Franciszkę Gołębiowską, a po zachodniej stronie taras widokowy z Pietą. Teren przykościelny od terenu z plebanią oddziela asfaltowa droga. Plebania z pocz. XX w., murowana, zwrócona elewacją frontową w kierunku kościoła. Neogotycki kościół wybudowano w latach 1881-1883 r., wg projektu architekta Józefa Chrzanowskiego z Kalisza, w miejsce spalonego, drewnianego. Murowany z cegły na podmurówce z ciosów kamiennych, nieorientowany, nieotynkowany, trójnawowy na planie prostokąta, czteroprzęsłowy, jednowieżowy, z prezbiterium szerokości nawy głównej. Bryła rozczłonkowana, korpus bazylikowy ze środkowym wyższym członem nawy głównej, nakrytym wysokim dachem dwuspadowym, z sygnaturką na szczycie południowo-zachodnim, niższe nawy boczne i kruchty boczne z osobnymi dachami jednospadowymi o niskim nachyleniu połaci. Kościół po remoncie kapitalnym w latach 90. XX w. oraz przeprowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich w latach 2001-2009.

Kościół pw. Narodzenia NMP w Chelmcach

Kościół pw. św. św. Bartłomieja i Jadwigi w Stawiszynie, pierwotna świątynia gotycka, ufundowana w XIV w. przez króla Kazimierza Wielkiego. Przez pewien okres należała do Braci Czeskich. W czasie potopu szwedzkiego została zniszczona przez wojsko. W 1706 r. świątynia uległa spaleni. W XVIII w. rozpoczęto jego restaurację. Obecny kształt kościół uzyskał pod koniec XIX w., gdy odbudowano zakończenie wieży w stylu neogotyckim oraz sklepienie budowli. Dobudowana została także kaplica i kruchta. Kościół zbudowany został na wschód od rynku, nieopodal dawnych obwarowań i zamku, w kwartale wyznaczonym ulicami Kościelną, Kaliską i Niecałą. Imponująca bryła kościoła otoczona dawnym cmentarzem na rzucie owalu, obwiedzionym częściowo ceglany parkanem i ogrodzeniem kutym-stalowym pomiędzy ceglanymi słupkami. Cmentarz dostępny przez bramę od północy i od wschodu. Wokół kościoła znajduje się ciąg komunikacyjny. Na północ od kościoła, przy murze zbudowana została neogotycka dzwonnica. Murowany z cegły pełnej w wątku polskim na fundamencie kamiennym; sklepienia gotyckie krzyżowo – żebrowe w kruchcie pod wieżą, kaplicy płn. oraz po trzy przeszła sklepień krzyżowo – żebrowych neogotyckich z 2. poł. XIX w. w prezbiterium i nawie. Wieżba dachowa drewniana, dach z dachówki ceramicznej karpiówki. Korpus nawowy na planie kwadratu, trzyprzęsłowy. Nawy boczne, niejednakowej szerokości (południowa węższa), oddzielone od szerokiej nawy głównej ośmiobocznymi filarami. Prezbiterium niższe, wydłużone, trzyprzęsłowe, zamknięte wielobocznie. Od północy, do prezbiterium przylega prostokątna przybudówka z zakrystią z przedsionkiem. Wieża w dolnej partii gotycka, w górnej neogotycka, na rzucie zbliżonym do kwadratu, szerokością nawiązująca do nawy głównej. Przy środkowych przęsłach elewacji bocznych korpusu, kwadratowe przybudówki, z których północna pełniła funkcję kaplicy przedpogrzebowej, południowa natomiast jest kaplicą grobową Łubieńskich. Pod nią znajduje się krypta. Świątynia należy do najstarszych kościołów w regionie. Mimo przekształceń jest interesującym świadectwem architektury gotyckiej na terenie Wielkopolski oraz stanowi dominantę architektoniczną w krajobrazie zachowanego układu przestrzennego miasta. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr KS.Z-2a/42/48 z 28.10.1948.

Kościół św. Bartłomieja i św. Jadwigi w Stawiszynie

Zespół kościoła ewangelickiego w Stawiszynie. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 622/Wlkp/A z 5.02.2008.

- kościół, ob. nieczynny, 1844 (1874?)
- cmentarz kościelny, XVIII,
- ogrodzenie, mur., 2 poł. XIX,
- pastorówka, 1927,
- ogród z podwórzem, pocz. XX,

Jest to świątynia wzniesiona w 1874r. na miejscu dawnego zamku wybudowanego w okresie panowania Kazimierza Wielkiego, a zniszczonego podczas potopu szwedzkiego. Neogotycka, murowana z cegły pełnej, elewacje nietynkowane, elementy dekoracyjne w postaci prostych sterczyn o formie ostrosłupów z piaskowca. Dach kryty dachówką karpiówką, pokrycie podwójne w „koronkę”. Otwory okienne o kształcie wydłużonych prostokątów zamknięte od góry łukiem ostrym oraz owalne. Kościół jest dobrym przykładem kościoła ewangelickiego z 3 ćw. XIX w. Bryła świątyni posiada ciekawe i starannie opracowane detale architektoniczne. O szczególnej wartości kościoła decyduje także duża liczba jednolitej, starannie opracowanej stolarki we wnętrzu. Ostatnie ewangelickie nabożeństwo zostało odprawione ok. 1985 r., kiedy to wyjechali z miasta ostatni członkowie parafii ewangelickiej. Od tego czasu świątynia jest zamknięta i popada w ruinę (m.in. zawalenie więźby dachowej, zniszczenie schodów w pomieszczeniach bocznych, zniszczenie i zawilgocenie ścian). Nieczynny kościół w 2014r. został zdesakralizowany i nieodpłatnie przekazany Fundacji Laera, która zobowiązała się do jego remontu z przeznaczeniem na cele kulturalne (sala koncertowa lub galeria sztuki). Deklarowanych prac jednak nie podjęto, a w 2022 niszczący obiekt wystawiono na sprzedaż.

Kościół ewangelicki w Stawiszynie

Cmentarz ewangelicki w Stawiszynie, założony w 1 ćw. XIX w., położony w odległości 700 m od centrum miasta, po zach. stronie ul Szosa Konińska. Na planie pięcioboku, z murem ogrodzeniowym i bramą. W części centralnej starodrzew. Na cmentarzu zachowały się liczne, w tym bogato zdobione, o wysokiej wartości artystycznej nagrobki, zarówno polsko jak

i niemieckojęzyczne. Najstarsze dwa nagrobki z 1834 r. oraz pastora Grimma z 2 ćw. XIX w. Poza tym nagrobki m.in.: dra med. Edwarda Sztarka, pastora z lat 1843-1889 Franciszka Haesnera, Karla Weigta. Większość nagrobków i ich metalowych i ogrodzeń wymaga renowacji i napraw. Własność parafii Ewangelicko – Augsburskiej w Kaliszu. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 81/Wlkp/A z 21.02.2002.

Cmentarz ewangelicki w Stawiszynie.

Zespół kościoła pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Iwanowicach:

- kościół, 1436, 2 poł. XVII, 1887 (wieża), 1928-32 (prezbiterium, zakrystia pd., kaplica św. Teresy), nr rej.: 1147/Wlkp/A z 7.06.1954 i 12.09.2022
- teren cmentarza przykościelnego, nr rej.: 1148/Wlkp/A z 30.09.2022
- ogrodzenie z bramami i furtami, mur. i met., nr rej.: jw.

Gotycki, murowany kościół pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej był drugą świątynią, jaką wybudowano w Iwanowicach (pierwszy z nich, drewniany kościół pw. Św. Ducha, wzniesiono w XIII w. i zapewne rozebrano przed rozpoczęciem budowy nowej świątyni w innym miejscu). Zbudowano go w 1436 r. z fundacji chorążego sieradzkiego i właściciela Iwanowic Jana Gruszczyńskiego, być może przy udziale jego syna Bartłomieja. W 2 poł. XVII w., z fundacji Marianny Potworowskiej i staraniem jej syna ks. Wojciecha Potworowskiego, dobudowano do kościoła barokową kaplicę św. Barbary. W 1887 r., w miejsce pierwotnej, niewielkiej, wtopionej w szczyt zachodni wieży, wzniesiono nową, neogotycką, zachowaną do dziś wieżę. Kolejna rozbudowa świątyni miała miejsce w latach 1928-1932. Dobudowano do świątyni prezbiterium, kaplicę św. Teresy od Dzieciątka Jezus oraz nową zakrystię. Jednocześnie przekształcono dawną zakrystię na kaplicę św. Antoniego. Dobudowane do pierwotnej bryły kościoła oraz kaplicy św. Barbary nowe części świątyni stanowią harmonijne uzupełnienie jego gotyckich i barokowych części. Teren dawnego cmentarza przykościelnego stanowi oryginalną przestrzeń wokół kościoła. Choć nie zachowały się do naszych czasów nagrobki, przysięga należy, że jest to miejsce pochówku wielu pokoleń parafian, funkcjonujące jako cmentarz od XV w.

Kościół pw. Św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Iwanowicach

2.6. Zespoły rezydencjonalno – folwarczne

2.6.1. Gmina Blizanów

Zespół dworsko – parkowy w Brudzewie. Dwór wzniesiony w 1. ćw. XIX w. staraniem Antoniego Czarneckiego, rozbudowany zapewne w latach 70. XIX w. przez Białobrzeskich o frontowy ryzalit i parterowe skrzydło płn., nadbudowane w latach 20. XX w. przez Józefa Przewłockiego. Budynek dworu murowany z cegły, założony na planie wydłużonego prostokąta na osi płn. – pld.; korpus główny na planie wydłużonego prostokąta z przylegającym do niego od północy nieco szerszym prostokątnym skrzydłem. Wejście główne na osi od strony zach. prowadzące do obszernej sieni, na rzucie zbliżonym do kwadratu. W szczycie po stronie pld., na przesuniętej nieco w stronę prawą osi wejście boczne do korytarza komunikującego pomieszczenia pld. części korpusu. W ryzalicie na stronie płn. skrzydła bocznego wejście do niewielkiej, prostokątnej sieni, wiodące do krótkiego korytarza, z którego prowadzą wejścia do pomieszczeń na parterze. Po stronie wsch. sień z klatką schodową na piętro. Bryła zwarta, jednokondygnacyjna z użytkowym poddaszem w części korpusu i dwukondygnacyjna w skrzydle bocznym, podpiwniczona w części północno – wsch. Korpus nakryty dwuspadowym dachem z półszczytami dolnymi, wystawki od strony wsch. i zach., nakryte dachami dwuspadowymi, skrzydło boczne czterospadowym i dwuspadowym nad ryzalitem. W części korpusu od strony fasady bryła wzbogacona ryzalitowo wysuniętym kolumnowym gankiem w wystawką. Elewacje otynkowane, ustawione na nieznacznie wysuniętym, o nieco zróżnicowanej wysokości cokole. Elewacja frontowa korpusu zachodnia dziewięcioosiowa. Układ otworów okiennych po stronie północnej zakłócony – od strony ganku dwa blisko osadzone otwory okienne. Elewacja zakończona gzymsem podokapowym. Analogiczny gzymś w partii ganku i pozostałych elewacjach korpusu. Własność prywatna. Wpisany do rejestru zabytków woj. Wielkopolskiego pod nr Kl. IV – 73/74/54 z 3.06.1954 r. **Park** krajobrazowy o powierzchni 2,7 ha, założony w latach 60. XIX w. przez Hassego, częściowo na terenie ogrodu użytkowego z końca 1. ćw. XIX w. W parku rosną 24 gatunki drzew z lipą drobnolistną, jesionem wyniosłym, robiną akacjową, grabem pospolitym, kasztanowcem białym oraz dębem szypułkowym piramidalnym. Własność prywatna. Wpisany do rejestru zabytków woj. Wielkopolskiego pod nr 71/Wlkp/A z 23.11.2001

Budynek szkoły: pierwotnie ochronka, potem dom dla ubogich z apteką, „Dom Miłosierdzia” pod wezw. św. Antoniego, pobudowany staraniem Antoniego Czarneckiego w latach 30. XIX w. Murowany z cegły ceramicznej na kamiennej podmurówce, parterowy, z częściowo mieszkalnym poddaszem nakrytym wysokim dachem naczółkowym. Wzniesiona na rzucie wydłużonego prostokąta z przekształconym układem wnętrza. Elewacje otynkowane, symetryczne. Własność: Gmina Blizanów. Wpisany do rejestru zabytków woj. Wielkopolskiego pod nr 454/A z 1.02.1969 i 723/A z 11.09.1969.

Spichlerz o cechach klasycystycznych, wzniesiony w 2. ćw. XIX w., z pokryciem dachu zmienionym w latach 70. XX w., murowany z cegły, piętrowy, na piwnicach sklepionych odcinkowo, z wysokim dachem czterospadowym. Pobudowany na rzucie prostokąta. Elewacje otynkowane, wysokiego cokołu o podziale ramowo- płycinowym, zwieńczone gzymsem kostkowym. W poziomie parteru przeprute regularnie otworami okiennymi i drzwiowymi w kształcie prostokąta. Wpisany do GEZ.

Dwór w Brudzewie

Zespół dworsko – parkowy w Jarantowie. Dwór pobudowany prawdopodobnie w latach 20.-30. XIX w. dla Marcina Radońskiego, z późniejszymi skrzydłami zach.

i neoklasycystycznym portykiem frontowym z lat 20. XX w. oraz tarasem pld., zwrócony elewacją frontową na pld. wsch. Murowany z cegły, na kamiennych fundamentach, parterowy z zasypanymi piwnicami, z mieszkalnym poddaszem nakrytym wysokim dachem naczółkowym, a skrzydła zach. Niższymi dachami trzyspadowymi. Stropy drewniane, więźba płatiwo-kleszczowa. Dwór na planie litery U, z dwutraktowym korpusem głównym, poprzedzonym frontowym portykiem kolumnowym, z którego wejście wiedzie do sieni na osi i dalej, do holu ze schodami na mieszkalne poddasze. Elewacje otynkowane, z profilowanym wydatnym gzymsem wieńczącym, przeprute otworami okiennymi i drzwiowymi w kształcie stojącego prostokąta. Fasada symetryczna, siedmioosiowa, z czterokolumnowym portykiem, zwieńczonym wysokim, trójkątnym naczółkiem; z dwoma lukarnami w połaci dachu. Elewacja pld. trzyczłonowa; korpusu głównego z narożnym podcieniem wspartym na kolumnach tokańskich, podobnie jak podcień skrzydła pld. – zach. Własność prywatna. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 460/A z 1.02.1969.

Park krajobrazowy o powierzchni 2,43 ha, założony w 1. poł. XIX w. w miejscu starszego ogrodu użytkowego, z nowszymi nasadzeniami z 1. ćw. i 2. po. XX w. W latach 90. XX w. częściowo ogrodzony elementami prefabrykowanymi, przetrzebiony. Rozplanowany w terenie płaskim, na rzucie litery L. W otoczeniu znajduje się także zespół folwarczny z kolonią domów robotników folwarcznych. Własność prywatna. Niewpisany do rejestru zabytków.

Dwór w Jarantowie

Zespół dworsko - parkowy w Jastrzębnikach. Położony w pld. wsch. części wsi. **Dwór** wzniesiony w 2. poł. XVIII w. staraniem Piotra Radońskiego, z częściowym wykorzystaniem XVII-wiecznych piwnic, rozbudowany o człon pld. w 2. ćw. XIX w., w 4. ćw. XIX w. częściowo przebudowany przez Chrzanowskich, z późniejszymi przyporami; remontowany w latach 60. XX w. i w 1999 r.; ustawiony w parku i zwrócony elewacją frontową na zach. Murowany z cegły, na piwnicach sklepionych kolebkowo, parterowy, z częściowo mieszalnym poddaszem nakrytym wysokim dachem naczółkowym. Wzniesiony na rzucie wydłużonego prostokąta, z późniejszymi przyporami od strony pld. i tarasem ze schodami wejściowymi od zach. Dwutraktowy, z holem i salonem na osi, a także późniejszym korytarzem w części pld. Elewacje otynkowane, wsparte na wysokim cokole, urozmaicone gzymsem cokołowym i profilowanym wieńczącym. Symetryczne, przeprute otworami okiennymi i drzwiami w kształcie prostokąta. Fasada dziewięcioosiowa, z trzyosiowym płytkim pseudoryzalitem poprzedzonym schodami i tarasem z murowaną, ażurową balustradą. Elewacja szczytowa pld., artykułowana późniejszymi przyporami. Własność Gmina Blizanów. Wpisany do rejestru zabytków woj. Wielkopolskiego pod nr kl.IV-73/43/54 z 7.06.1954.

Park krajobrazowy, o powierzchni 6,32 ha, uformowany w poł. XIX w., częściowo w miejsce ogrodu użytkowego, a także z wykorzystaniem zadrzewienia w otoczeniu XVII-wiecznych stawów i sadzawek; liczne nasadzenia z pocz. XX w., po 1945 r. silnie przetrzebiony, zadrzewiony topolą czarną. Rozplanowany na rzucie wieloboku, w dolince cieku wodnego z czterema stawami, z murowanymi zastawkami, przepustami i mostkami z lat 20. XX w. Na teren parku prowadzą dwie bramy: główna w narożniku pld. zach. Przy figurze przydrożnej z lat 20. XX w., z dwiema furtkami, ujęta z obu stron pseudopalladiańskimi

kurtynami. W kierunku płn. Od otoczenia rezydencji prowadzi alejka lipowo-grabowa w końcu XIX w., u której krańca zachowały się murowane słupki bramy wjazdowej z drogi od Pokłękowa i zabudowań wiejskich Jastrzębnik. Własność Gmina Blizanów. Wpisany do rejestru zabytków woj. Wielkopolskiego pod nr 735 z 20.12.1996. Zespół folwarczny składa się z podwórze gospodarczego, położonego po płd. stronie parku oraz kolonii domów robotników majątkowych, ustawionych po zach. stronie szosy „kaliskiej”.

Dwór w Jastrzębnikach

Dwór w Łaszkowie, późnoklasycystyczny, wzniesiony zapewne w 2. ćw. XIX w. dla Mikołaja Prądyńskiego w miejsce XVIII-wiecznego dworu; w latach 1939-1945 częściowo odnowiony i pozbawiony dawnego wystroju elewacji, w 1959 r. remontowany. Murowany z cegły, podpiwniczony, piętrowy, z wysokim dachem czterospadowym, pokrytym dachówką ceramiczną. Wzniesiony na rzucie prostokąta z frontowym ryzalitem środkowym, w który wsunięty jest okrągły hol ze ścianami artykułowanymi pilastrami. Dwutraktowy, z częściowo przebudowanym układem wnętrza. Elewacje otynkowane gładko, ze skutym detałem, przeprute prostokątnymi otworami okiennymi i drzwiowymi. Fasada symetryczna z trzyosiowym ryzalitem środkowym, artykułowanym uproszczonymi pilastrami w wielkim porządku. W połaci dachu dwa lukarny. Własność prywatna. Wpisany do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego pod nr kl. IV-73/93/54 z 12.06.1954. Po zachodniej stronie dworu znajduje się starodrzew – resztki parku krajobrazowego z 2. ćw. XIX w.. Wśród drzewostanu zachowały się pomnikowe dęby szypułkowe. Park znajduje się w GEZ Gminy Blizanów.

Dwór w Łaskowie

Dwór w Pawłótku, o cechach klasycystycznych, wzniesiony ok. poł. XIX w., prawdopodobnie staraniem Leona Grabowskiego, rozbudowany w końcu XIX w. przez Krajewskich o piętrowe skrzydło zach., które zostało rozebrane w latach 80. XX w. Murowany z cegły, na piwnicach sklepionych odcinkowo, parterowy, z korpusem głównym nakrytym dachem naczółkowym, z niższymi ryzalitami z dachami dwuspadowymi. Wzniesiony na rzucie prostokąta, dwutraktowy, ze środkowym ryzalitem od płn. i pld.

Elewacje tynkowane urozmaicone profilowanym gzymsem wieńczącym i wtórnymi obramieniami otworów okiennych i drzwiowych, zamkniętych płasko. Własność prywatna. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr kl. IV-73/91/54 z 12.06.1954.

Dwór w Pawłótku

Zespół dworsko – parkowy i folwarczny w Piotrowie. Dwór w Piotrowie: wzniesiony ok. 1894 r. dla Marii i Antoniego Kulikowskich z Warszawy, rozbudowany w 1. ćw. XX w. o aneks płn. dla Wiktora Szolca, w 1956 r. wyremontowany na dom starców, a ok. 1970 r. adaptowany na mieszkania dla nauczycieli. Ustawiony w parku i zwrócony elewację frontową na wsch. Murowany z cegły, parterowy, z mieszkalnym poddaszem, nakryty niskim dachem dwuspadowym z dekoracyjnie opracowanymi okapami. Aneks płn. Parterowy, podpiwniczony, niższy, z dachem jednospadowym. Korpus główny na rzucie prostokąta. Obecnie ze zmienionym układem wnętrza w części środkowej i płn. Elewacje otynkowane,

rozdzielone prostym gzymsem międzykondygnacyjnym, w narożach ujęte lizenami. Frontowa o bogatszym wystroju architektonicznym. Fasada korpusu głównego symetryczna, siedmioosiowa, ze środkowym piętrowym pseudoryzalitem, mieszczącym cofnięty ganek. Szerokie okapy ozdobione listwami wycinanymi w tzw. koronkę. Własność prywatna. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 754/A z 7.12.1998.

Park o pow. 1,5 ha, ukształtowany w latach 1894-1895 w oparciu o starszy drzewostan, rozplanowany na rzucie czworoboku. W centralnej części parku ustawiony jest dwór, poprzedzony kolistym podjazdem i alejką dojazdową. Wśród drzewostanu przeważa robinia akacjowa; rosną tu także trzy wiązy szypułkowe i dąb szypułkowy o walorach drzew pomnikowych. Większość terenu parkowego porastają krzewy. Własność prywatna. Wpisana w GEZ.

Zespół folwarczny składa się z podwórza gospodarczego, sąsiadującego od wsch. z parkiem, od zachodu ograniczonego nowszą lokalną drogą. Na dawnej, pld. stronie dziedzińca zachowana **stodoła** z pocz. XX w., murowana z cegły, nakryta dachem w kształcie wycinka walca, z elewacjami otynkowanymi i urozmaiconymi lizenami. Na granicy z parkiem **spichlerz** z pocz. XX w. murowany z cegły na kamiennej podmurówce, częściowo podpiwniczony, piętrowy, z użytkowym poddaszem nakrytym wysokim dachem dwuspadowym. Wnętrze podzielone dwoma rzędami słupów drewnianych niosących strop belkowy. Elewacje ceglane, symetryczne, rozdzielone gzymсами międzykondygnacyjnymi i przeprute otworami okiennymi i drzwiowymi; w szczytach blendy okulusa. Obecnie stodoła i spichlerz pełnią funkcję magazynów. Wpisane do GEZ Gminy Blizanów.

Dwór i w Piotrowie

Zespół rezydencjonalny i folwarczny w Warszówce. Zespół rezydencjonalny rozplanowany na rzucie zbliżonym do litery L; składa się z dworu, dwóch oficyn i parku. **Dwór** wzniesiony prawdopodobnie w 2. ćw. XIX w. staraniem Wojciecha Wyganowskiego, później powiększony o parterowy aneks wsch., a ok. 1923-1924 r. częściowo przekształcony o pfn. Ryzalit i piętrowe człony boczne dla Stanisława Wyganowskiego. Ustawiony w parku elewacją frontową w kierunku pld. – zach. W stronę doliny rzeki Proсны. Murowany, z podpiwniczonym parterowym członem środkowym, nakrytym dachem dwuspadowym i piętrowymi skrzydłami bocznymi, nakrytymi bocznymi dachami czterospadowymi. Rzut prawie symetryczny, z prostokątnym dwutraktowym korpusem środkowym, poprzedzonym

od frontu małym portykiem, a od płn. Z ryzalitem zsuniętym z osi. Elewacje cokołu licowane kamieniem, wyżej otynkowane gładko. Elewacje korpusu głównego urozmaicone gzymsem międzykondygnacyjnym i wieńczącym. Fasada symetryczna siedmioosiowa, w parterze przepruta szerokimi otworami okiennymi. Wpisany do GEZ Gminy Blizanów; własność Gminy Blizanów, przeznaczony na mieszkania socjalne.

Oficyna I z 3. ćw. XIX w., w okresie międzywojennym mieszcząca kuchnię i mieszkanie kucharki; położona po wschodniej stronie dworu i zwrócona elewacją frontową na zach. Murowana z cegły, podpiwniczona, z drewnianymi nagimi stropami parteru i piętra; nakryta dachem dwuspadowym. Pobudowana na rzucie prostokąta, dwutraktowa na osi z sienią i schodami na piętro. Elewacje dawniej otynkowane, zrytmizowane dekoracją ramową, symetryczne. Obecnie dom mieszkalny. Wpisany do GEZ Gminy Blizanów; własność Gminy Blizanów.

Oficyna II z końca XIX w., przed 1939 r. jako pralnia i magiel, w czasie II wojny światowej remontowana i wykorzystana na mieszkania. Ustawiona po zach. stronie dworu; murowana z cegły, piętrowa na piwnicach sklepionych odcinkowo, z niskim dachem dwuspadowym, nakrytym papą. Wzniesiona na rzucie prostokąta, z pozornym ryzalitem na osi fasady; dwutraktowa, z sienią w trakcie płd. Obecnie dom mieszkalny. Wpisany do GEZ Gminy Blizanów; własność Gminy Blizanów.

Park krajobrazowy o pow. 4,94 ha, uformowany przez Wyganowskich w 2. ćw. XIX w., w 4. ćw. Powiększony o człon płn. Z drzewostanem sosnowym; w części płd.-zach. Zamieniony na warzywnik i sad. W okresie PRL zaniedbany i zdewastowany. Obecnie rozplanowany na rzucie zbliżonym do litery T. Obecny układ drożny w parku jest całkowicie zmieniony po wytyczeniu traktu prowadzącego przy dworze z podwórza folwarcznego do szosy „kaliskiej”. Wśród drzewostanu przeważa sosna zwyczajna i sosna czarna, robinia akacjowa, 6 dębów szypułkowych pomników przyrody, 4 jesiony, platan klonolistny wierzba biała i topola czarna mają walory pomnikowe. Własność Gmina Blizanów. Wpisany do GEZ Gminy Blizanów.

Zespół folwarczny złożony z podwórza gospodarczego i domu robotników majątkowych. Dom robotników majątkowych – murowany, z 4. ćw. XIX w., prawdopodobnie pierwotnie pełnił funkcje inwentarskie, następnie adaptowany na szkołę i rozbudowany o część wsch., mieszkalną, a później całkowicie przerobiony na mieszkania dla robotników. Budynek murowany, na rzucie prostokąta, parterowy, kryty dachem dwuspadowym. Posiadał pięć wejść z sienią, z której wejście do dwóch mieszkań złożonych z kuchni i izby. Łącznie było to 10 mieszkań. Obecnie mieszkania socjalne; własność Gminy Blizanów. Wpisany do GEZ.

Dwór w Warszówce

Zespół dworsko – parkowy i folwarczny w Żegocinie. Dwór pobudowany w latach 60. XIX w. dla Ludwiki ze Swinarskich i jej męża Ignacego Stawskiego, rozbudowany w końcu XIX w. staraniem Bronikowskich o człon płn., nadbudowany ok. 1970 r. Ustawiony przy wsch. obrzeżu parku, przy krawędzi doliny, zwrócony fasadą na zach. Murowany z cegły, parterowy z użytkowym poddaszem i piętrowym pseudoryzalitem frontowym. Całość pokryta dachem trójspadowym. Wzniesiony na rzucie prostokąta. Pierwotnie w części pld. jednotraktowy, z obszernym salonem, w okresie PRL podzielony na mniejsze wnętrza. Elewacje otynkowane, podzielone gzymsem parapetowym i zwieńczone profilowanym, koronującym. Elewacja frontowa jedenastoosiowa, symetryczna, z trójosiowym piętrowym pseudoryzalitem środkowym, poprzedzony czterokolumnowym portykiem nakrytym tarasem i obwiedzionym żeliwną balustradą. Dwór zaniedbany; wpisany do GEZ Gminy Blizanów.

Park krajobrazowy, o pow. 6,15 ha, założony w latach 60. XIX w. W okresie PRL silnie zdewastowany, w latach 1977-1981 całkowicie zniszczony w części płn. i zamieniony na pastwisko oraz pola uprawne. Obecnie z szosy „kaliskiej” prowadzą do parku dwa wjazdy: przy pierwotnym usytuowanym przy obecnym narożniku płn. – zach. Zachowały się dwa murowane **słupki reprezentacyjnej bramy wjazdowej**. Od niej niemal na osi dworu – biegnie reprezentacyjna aleja lipowa. Część środkowa i pld. rozciąga się w płytkiej dolince cieków wodnych, na którym utworzono staw, otoczony obecnie pozostałościami starodrzewia. Park i pozostałości bramy wpisane w GEZ Gminy Blizanów.

Zespół folwarczny położony jest płn. stronie części rezydencjonalnej i składa się z podwórza gospodarczego i kolonii domów robotników majątkowych. Istniejąca zabudowa pochodzi z lat 1910-1920. Na obrzeżu zach. członu stoi **stodoła** murowana z cegły, nakryta niskim dachem dwuspadowym, z elewacjami ceglanymi i artykułowanymi dużymi płycinami. Pod kon. lat 90. XX w. jej człon płn. adaptowano na sklep, a elewację wtórnie otynkowano. Obecnie użytkowana jako budynek gospodarczy. Wpisana do GEZ Gminy Blizanów. W sąsiedztwie dworu stoi parterowy **budynek administracyjny** z 1918 r., nakryty niskim dachem dwuspadowym, z elewacjami w cegle. Obecnie dom mieszkalny. Wpisany do GEZ. Kolonia mieszkalna stanowi płn. człon założenia i rozplanowana jest przy drodze prowadzącej do szosy „kaliskiej”. Zachowały się dwa domy robotników folwarcznych, murowane, niepodpiwniczone, parterowe, z dachem dwuspadowym niskim, z drewnianym stropem. Pobudowane na rzucie prostokąta, z dwiema poprzecznymi sieniami przejściowymi. Elewacje ceglane. Użytkowane jako domy mieszkalne. Wpisane do GEZ Gminy Blizanów.

Dwór w Żegocinie

2.6.2. Gmina Brzeziny

Zespół rezydencjonalny w **Brzezinach** nie zachowany. Z zespołu folwarcznego zachowały się: **budynek folwarczny** przy ul. Tysiąclecia 1, z ok. 1890 r., murowany, nakryty wysokim dachem dwuspadowym, elewacja ceglana obecnie (poza szczytami) otynkowana; **budynek robotników** folwarcznych przy ul. Tysiąclecia 3, z ok. 1890 r., wchodzący pierwotnie w skład zabudowy kordonu granicznego, w 1923 r. adaptowany w części na szkołę, murowany, z wysokim dachem dwuspadowym, elewacja otynkowana. Budynki wpisane do GEZ Gminy Brzeziny. Pierwszy własność prywatna, drugi własność Gmina Brzeziny.

Park krajobrazowy w Przystajni to jedyna pozostałość zespołu rezydencjonalno-folwarcznego. Park o powierzchni 5,34 ha, uformowany staraniem Floriana Sucheckiego na pocz. lat 50. XX w. przy wykorzystaniu naturalnego, malowniczo ukształtowanego terenu, w sąsiedztwie łągów nadprośniańskich. Wśród liczego drzewostanu przeważają dęby szypułkowe (12 o walorach pomnikowych), klony pospolite, robinia akacjowa i olcha czarna. Przy głównym dojeździe do parku od strony wsi – przy rozwidleniu dróg – znajduje się figura Najświętszej Maryi Panny, ufundowana przez dziedzica Władysława Jezierskiego i w 1898 r. Prawie na osi drogi wiejskiej, przy krawędzi stromego zbocza doliny znajdował się do 1939 r. modrzewiowy dwór zwrócony frontem na wsch. W okresie PRL wybudowano w jego miejscu budynek straży pożarnej. Obecnie w parku wybudowano nowy budynek restauracji z parkingiem. Własność prywatna. Park wpisany do GEZ.

2.6.3. Gmina Ceków – Kolonia

Zespół pałacowo – parkowy i folwarczny w Kamieniu składa się obecnie z dworu, parku oraz spichlerza i obory folwarcznej. **Dwór** wzniesiony zapewne w końcu XVIII w. staraniem Kaspra Gembertha, odnowiony przez Juliana Czartkowskiego przed poł. XIX w.; przebudowany i rozbudowany o boczne aneksy i portyk frontowy przez Zofię i Mieczysława Jałowieckich w tzw. stylu dworowym w latach 1920-1921. Po 1945 r. spiżarnię przerobiono na kotłownię i dobudowano garaż. Obecnie gruntownie remontowany przez Szczepaniaków. Usytuowany w parku i zwrócony elewacją frontową na płd. wsch. Murowany z cegły ceramicznej, z częścią ścian działowych konstrukcji szkieletowej, niepodpiwniczony, ze stropami drewnianymi, belkowanymi z podsufitką; w portyku frontowym strop ceramiczny typu „Kleina”. Korpus główny parterowy, nakryty wysokim dachem czterosпадowym, z wyższym piętrowym członem środkowym nakrytym osobnym dachem trzysпадowym.

Aneksy boczne parterowe z daszkami pulpitowymi. Wzniesiony na rzucie prostokąta z węższymi przybudówkami bocznymi i portykiem od frontu oraz tarasem od strony płn zach. Elewacje otynkowane z zachowanym detalem w postaci gzymsu wieńczącego, profilowanych obramień otworów nadokienników. Elewacja frontowa i ogrodowa korpusu głównego symetryczna, dziewięcioosiowa, ze środkowymi, piętrowymi trzyosiowymi pseudoryzalitami i otworami okiennymi i drzwiowymi. W elewacji frontowej pozorny ryzalit środkowy poprzedzony czterokolumnowym, parterowym portykiem, nakrytym tarasem. Po bokach jednoosiowe aneksy z otworem okiennym zamkniętym półkoliście, zwieńczone ścianką attykową ozdobioną płyciną. Pseudoryzalit w elewacji tylnej z przyściennym

czterokolumnowym portykiem w wielkim porządku, z trójkątnym tympanonem i wieńczącą attyką schodkową z ząbkowanym gzymsem koronującym. Własność prywatna.

Park krajobrazowy o pow. 3,4 ha, utworzony zapewne w 2. Poł. XIX w., częściowo na terenie starszego ogrodu, później powiększony o obejście przy spichlerzu i stawku, przekształcony przed frontem dworu po likwidacji XIX-wiecznego dziedzica honorowego. W okresie PRL zaniedbany, przetrzebiony, z nowym budynkiem administracyjnym i zajazdem w części pld.-zach. Obecnie wśród drzewostanu dominuje topola włoska, świerk pospolity, lipa drobnolistna, kasztanowiec biały oraz okazałe jesiony wyniosłe i dwustuletnie dęby szypułkowe.

Spichlerz przebudowany i rozbudowany w 1. ćw. XX w.; dobudowany człon pld. mieścił elektrownię, w 2000r. stację uzdatniania wody. Korpus główny do poziomu otworów okiennych piętra murowany z kamienia i cegły, wyżej – z cegły. Piwnice ze sklepieniem kolebkowym, w jednym wnętrzu nowszym ze stropem „Kleina”. Budynek dwukondygnacyjny, z wysokim poddaszem użytkowym i niskim dachem dwuspadowym. Elewacje tynkowane ze skutym boniowaniem narożników i opasek otworów okiennych piętra i poddasza. Własność prywatna. Obiekty wpisane do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 963/Wlkp/A z 3.02.1969, z 28.03.1974 i z 11.06.2015.

Obora folwarczna z 3. ćw. XIX w., remontowana w okresie PRL, murowana, nakryta wysokim dachem dwuspadowym. Wpisana do GEZ Gminy Ceków-Kolonia.

Dwór w Kamieniu

Dwór w Morawinie, wzniesiony w 4. ćw. XVIII w. dla jastrzębskich, później użytkowany przez dzierżawców i administratorów majątku. W latach 80. XIX w. staraniem Karola Weigta wyremontowany i rozbudowany o dwuczłonowe skrzydło wsch., częściowo rozebrane w latach 70. XX w. Murowany, z cegły na zaprawie wapiennej lub polepie glinianej. Tzw. stary dwór parterowy, niepodpiwniczony, z drewnianymi stropami, nakryty wysokim dachem dwuspadowym, z zach. szczytem drewnianym. Zachowany człon skrzydła wsch. piętrowy, z dachem dwuspadowym, krytym dachówką ceramiczną. Elewacje tynkowane, frontowego ryzalitu ze śladami boniowania w tynku; skrzydła wsch. w poziomie pietra i szczytu

urozmaicone wydatnymi gzymsami parapetowymi. Własność Gmina Ceków Kolonia. Wpisany do GEZ Gminy Ceków -Kolonia.

Park krajobrazowy założony przez Weigtów w latach 50. XIX w. w miejsce ogrodu użytkowego; po 1945 r. silnie przetrzebiony, a w części zach. zamieniony w obejście nowej szkoły. Obecnie zachowany w stanie bardzo szczątkowym przy dawnym obrzeżu płu. z zatartym układem komunikacyjnym. Wśród zachowanego starodrzewia występują wiekowe lipy. Własność – Gmina Ceków-Kolonia. Wpisany do GEZ Gminy Ceków – Kolonia.

Dwór w Morawinie

2.6.4. Gmina Godziesze

Zespół dworsko – parkowy i folwarczny w Żydowie. Dwór klasycystyczny, wzniesiony zapewne w latach 90. XVIII w., rozbudowany i częściowo przekształcony w 1912 r. staraniem Emila Fuldego. Po 1945 r. zaniedbany, ok. 2000 r. wykonano zabezpieczenia. Obecnie bardzo zrujnowany, nieużytkowany. Ustawiony w parku, nieopodal zbocza doliny, w okresie międzywojennym poprzedzony reprezentacyjnym podjazdem przed ryzalit zach. Murowany z cegły, podpiwniczony. Parterowy korpus główny nakryty był wysokim dachem czterospadowym, ryzalit zach. kopułą, ryzalit wsch. tarasem z wejściem z facjaty z dachem dwuspadowym. Dobudowany w 1912 r. człon pld. wysoko podpiwniczony, parterowy, z mieszkalnym poddaszem nakrytym dachem mansardowym. Elewacje tynkowane miały zachowane detale; wsparte na wysokim cokole przeprutym prostokątnymi otworami okiennymi. Korpus główny symetryczny, urozmaicony kostkowym gzymsem wieńczącym. Elewacja trzyosiowego ryzalitu zach. urozmaicona pilastrami jońskimi w wielkim porządku i zwieńczona wydatnym gzymsem profilowanym. Właściciel prywatny. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 503/A z 26.08.1988.

Park po stronie płu. dworu założony przez Gołembiewskich w 3. ćw. XIX w.; powiększony przez Fuldów w 1912 r.; po 1945 r. przetrzebiony i zaniedbany. Rozplanowany na rzucie nieregularnego wieloboku; z dwoma wjazdami: starszy z traktu „kaliskiego” z zachowanymi murowanymi słupkami bramy oraz wjazd od strony wsch. z drogi biegnącej na osi dworu przez dawne podwórze. Kort tenisowy z okresu międzywojennego zamieniony w okresie PRL

na boisko. Wśród starodrzewia jeden dąb szypułkowy, klon pospolity i kasztanowiec biały posiadają walory pomnikowe. Właściciel prywatny. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 534/A z 25.07.1990.

Z zespołu folwarcznego zachowały się spichlerz oraz stodoła. **Spichlerz** pobudowany w 1880 r. przez Aleksandra Gołembowskiego, neogotycki, murowany z cegły, z podmurówką licowaną łamanym kamieniem, na piwnicach nakrytych sklepieniem odcinkowym, piętrowy, nakryty niskim dachem czterosпадowym namiotowym z okapami. Wzniesiony na planie kwadratu, z wnętrzem parteru i pietra podzielonym rzędem słupów drewnianych niosących strop belkowy nagi. Elewacje pozostawione w kamieniu, powyżej tynkowane. Właściciel prywatny. Stan zachowania bardzo zły (pozostałości murów). Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 534/A z 25.07.1990.

Stodoła wzniesiona w 1887 r. dla Aleksandra Gołembowskiego, murowana z cegły, na kamiennej podmurówce, w części wsch. podpiwniczona, parterowa, nakryta była niskim dachem dwuspadowym z okapami. Wzniesiona na rzucie wydłużonego prostokąta, jednoprzestrzenna, z trzema klepiskami poprzecznymi i czterema sąsiekami. W szczycie wsch. znajdowały się inicjały i data „A.G. 1887 rok”. Właściciel prywatny. Stan zachowania: bardzo zły. Wpisana do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 534/A z 25.07.1990.

Zespół dworsko – parkowy w Stobnie. Dwór z 2. ćw. XIX w. o cechach klasycystycznych; remontowany po 1961 r. z adaptacją części piwnic na gabinety lekarskie, rozbudowany o garaż zach.; murowany, na piwnicach sklepionych kolebkowo i odcinkowo, parterowy, z częściowo mieszkalnym poddaszem z wysokim dachem naczółkowym. Wzniesiony na planie prostokąta, dwutraktowy, z ukośnie ściętymi narożnikami w części pomieszczeń. Późniejsze wejścia w ścianach szczytowych, od zach. ze współczesnego tarasu nakrywającego garaż. Elewacje tynkowane ze skutym detałem. Własność prywatna. Wpisany do GEZ Gminy Godziesze Wielkie.

Park krajobrazowy utworzony zapewne w 3. ćw. XIX w. na bazie wcześniejszego zadrzewienia przy stawie z wyspą i dworze. Rozplanowany na rzucie wieloboku graniczącego w części z drogą wytyczoną w czasie II wojny światowej, od pld. sąsiadujący z łąką. Otoczony siatką metalową i nowszym ogrodzeniem drewnianym. Z zabudowy folwarcznej zachowały się ruiny stajni z 4. ćw. XIX w., murowanej, niegdyś nakrytej dachem dwuspadowym. Własność prywatna, użytkowana. Wpisany do GEZ Gminy Godziesze Wielkie.

2.6.5. Gmina Koźminek

Założenie dworsko – parkowe w Chodybkach. Dwór wzniesiony ok. 1915 r. z fundacji Stanisława Błędowskiego. Murowany z cegły ceramicznej na wysokiej podmurówce z betonowych bloczków, piwnice częściowo kryte stropem odcinkowym lub typu „Kleina”. Środkowy człon parterowy z frontową facjatą nakryty dachem dwuspadowym podobnie jak piętrowe skrzydła pld. Wzniesiony na planie prostokąta, z bocznymi skrzydłami od pld. i środkowym portykiem od pln. Człon środkowy dwuipółtraktowy z podłużnym korytarzem otwartym na hol, do którego jest wejście z portyku. Części boczne trzytrakowe. Elewacje w cegle z narożnym boniowaniem oraz prostymi gzymsami kordonowymi i wieńczącymi.

Elewacja frontowa symetryczna siedmioosiowa, ze środkowym, czterokolumnowym portykiem nakrytym tarasem i trzyosiową facjatą zwieńczoną trójkątnym szczytem. Po 1945 r. przejęty przez Gminę Koźminek. Obecnie użytkowany na mieszkania socjalne. Wpisany do GEZ Gminy Koźminek.

Park o pow. 1,36 ha założony w 2. dziesięcioleciu XX w., rozplanowany na rzucie czworoboku; w jego części środkowej dwór z elewacją frontową na północ, poprzedzony polaną z dojazdem od strony wsch. W otoczeniu dworu szopy nowsze, a po stronie płd. warzywniki. Wśród kilkudziesięcioletniego drzewostanu występują kasztanowce, klony, świerki i sosny. Wpisany do GEZ Gminy Koźminek.

Dwór w Chodybkach – elewacja frontowa, płn.

Zespół dworsko – parkowy w Dębsku - Ośrodku. Dwór wzniesiony staraniem Napoleona i Marianny Rembowskiich ok. 1845 r., remontowany w latach 80. XIX w., przebudowany w 1909 r. dla nowego właściciela Stefana Grabskiego. Remontowany w 1992 r. wraz z częściową wymianą stropów i więźby w członie parterowym. Murowany z cegły na kamiennej podmurówce, niepodpiwniczony, z większością stropów drewnianych oraz z nowszymi z 1992 r. typu „Kleina” w części parterowej. Człon środkowy parterowy z wysokim dachem dwuspadowym, boczne skrzydła i portyk środkowy piętrowe z osobnymi niskimi dachami dwuspadowymi. Wzniesiony na rzucie litery H z dwutraktowym korpusem środkowym poprzedzonym portykiem od frontu. W trójkątnym szczycie portyku okulus a po jego obu stronach cyfry datownika „1909”. Po 1992 r. dwór użytkowany był na mieszkania socjalne. W 2023 r. uległ pożarowi, w efekcie którego pozostały jedynie parterowe człony budowli. Własność Gmina Koźminek. **Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków postanowił o wyłączeniu z wojewódzkiej ewidencji zabytków, na podstawie Zarządzenia Nr 7/Ka/WEZ/2024 z dn. 23 grudnia 2024 r., karty ewidencyjnej zabytku nieruchomego, założonej dla dworu, ob. domu mieszkalnego, w m. Dębsko nr 1, numer działki 83/9 obręb Dębsko (0003), gm. Koźminek, pow. kaliski.**

Park krajobrazowy założony w 3. ćw. XIX w. przez Rembowskiich, obecnie bardzo zaniedbany. Po stronie wsch. dworu zaniedbany staw. Własność Gmina Koźminek. Wpisany do GEZ Gminy Koźminek.

Dworek w Dąbsku - Ośrodku po pożarze 1 lipca 2023 r.

Zespół dworkowo- parkowy i folwarczny w Dąbsku - Ostoja. Założenie położone jest 500 m na pld. od wsi Dąbsko, wśród pól. Na jego teren prowadzi od drogi Koźminek – Lisków aleja lipowa z 1924 r. Założenie powstało w latach 1924-1927 na tzw. surowym korzeniu. **Dwór** wzniesiony w latach 1926-27 dla Anny z Grabskich i Aleksandra Chrostowskich, w stylu dworkowym, nawiązujących do form dworu barokowego, zrealizowany w ok. 60 proc. Projektowanej wielkości. Ustawiony w pln. części parku; murowany z cegły ceramicznej, z piwnicami nakrytymi sklepieniem odcinkowym. W części pln. i alkierzu pln. wsch. parterowy z wysokim dachem trzyspadowym. Człon pld. piętrowy z dachem czterospadowym, pokrytym dachówką ceramiczną, karpiówką. Rzut dworu rozczłonowany i asymetryczny. Reprezentacyjne wnętrza w dwutraktowym, zryzalitowanym członie pld., poprzedzonym wgłębnym portykiem wejściowym, a od wsch. zamkniętym trójbocznie z wyjściem do parku. W czasie II wojny światowej zajęty przez rodzinę niemiecką. Po 1945 r. dworek z parkiem został włączony do Spółdzielni Produkcyjnej, od której w 1996 został odkupiony przez Marię i Grzegorza Poniątkowskich i użytkowany na działalność agroturystyczną. Stan zachowania bardzo dobry. Wpisany do GEZ Gminy Koźminek.

Park o pow. 1 ha, założony w 1927 r. w otoczeniu nowego dworu, po 1945 r. przetrzebiony i zamieniony w części na warzywniki. Przed 1939 r. obsadzony od zach. żywopłotem z akacji białej, od wsch. – z morwy, a od pln. grabem. Rozplanowany na rzucie prostokąta, nieliczny drzewostan złożony z lip, dębów i robinii akacjowych. Własność prywatna, zadbane. Wpisany do GEZ Gminy Koźminek.

W zespole folwarcznym zachowały się obiekty wpisane do GEZ Gminy Koźminek:

- **stajnia – obora** z 1925 r., remontowana w latach 80. XX w. po pożarze i adaptowana na chlewnię; murowana z elewacjami artykułowanymi prostokątnymi płycinami;
- **chlewnia** z lat 20. XX w., murowana, z garażami maszyn, narzędziownią, stolarnią i kurnikami
- **dwa spichlerze** (pln. i pld.) z ok. 1927-1930 r., murowane z cegły, z drewnianymi wysokimi dachami naczółkowymi, pokryte karpiówką. Elewacje w cegle, z szerokimi wrotami.

Dwór w Dębsku - Ostoja

Zespół dworsko – parkowy i folwarczny w Koźminku. Dwór późnobarokowy wzniesiony zapewne na przeł. 3 i 4 ćw. XVIII w. dla Józefa Kielczewskiego i jego żony Salomei z Walewskich; później wykonano klasycystyczne polichromie ściennie we wnętrzach reprezentacyjnych na parterze. W latach 1906-7 staraniem Marii z Mielęckich i jej męża przemysłowca Tadeusza Handkego częściowo przebudowano i rozbudowano o neoklasycystyczne portyki, wg projektu architekta Jana Heuricha młodszego w tzw. stylu dworowym. Dwór ustawiony w parku na osi XVIII-wiecznego założenia, zwrócony elewacją frontową na płu- wsch. Murowany, częściowo podpiwniczony, parterowy, z wysokim mieszkalnym poddaszem nakrytym dachem mansardowym z lukarnami; portyki kolumnowe niskim dachem dwuspadowym. Stropy drewniane z podsufitką, jedynie w piwnicy i w kuchni parteru sklepienia kolebkowe z lunetami. Dwór zbudowany na rzucie prostokąta, ze środkowymi portykami od płu. i pld.: dwutraktowy w części środkowej, w zach. i wsch. dwuipółtraktowy ze środkowymi sieniami. Na osi traktu frontowego hol ze schodami wewnętrznymi, dalej salon z wejściem na zewnątrz; reprezentacyjne wnętrza po obu stronach holu podzielone nowszymi ściankami. Elewacje otynkowane z zachowaną dekoracją architektoniczną. Urozmaicone profilowanym gzymsem wieńczącym, pilastrami, przeprute otworami okiennymi i drzwiowymi zamkniętymi płasko, a w poziomie parteru w opaskach z uszakami i kluczem. Portyk pld. zbudowany z dwóch par kolumn jońskich, niosących odcinki belkowania i dwuspadowe zadaszenie z podniebieniem ozdobionym kasetonami. W dolnej części dachu mansardowego korpusu głównego ozdobnie opracowane drewniane lukarny. Dwór w bardzo dobrym stanie, jest obecnie siedzibą Gminnego Ośrodka Kultury. Własność: Gmina Koźminek. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr kl. IV-73/96/54 z 12.06.1954 oraz do GEZ Gminy Koźminek.

Park o powierzchni 6,13 ha, w tym 2,2 ha to wody. W 1756 r. wzmiankowano sad z piętrową altaną przy stawie, a co najmniej do 1822 r. istniał włoski ogród geometryczny. Zapewne w 2. ćw. XIX w. uformowano staraniem Antoniego Biernawskiego park krajobrazowy, a w 4. ćw. XIX w. nasadzono aleje grabowe. Obecnie park zajmuje teren wieloboku zbliżonego do litery L z czterema stawami. Od płu. park graniczy z ul. Mielęckiego, od której prowadzi dojazd do owalnego podjazdu przed front dworu. Po stronie pld. -zach. dworu znajduje się geometryczna część parku, rozplanowana na rzucie prostokąta z alejami grabowymi. Wśród

drzewostanu dominuje grab pospolity, licznie występuje lipa drobnolistna, wiąz polny i szypułkowy, robinia akacjowa i kasztanowiec biały. Osiem drzew to pomniki przyrody, a kolejnych osiem posiada walory pomnikowe. Własność: Gmina Koźminek, zadbany, pielęgnowany przez GOK. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr kl. IV-73/96/54 z 12.06.1954 oraz do GEZ Gminy Koźminek.

Dwór w Koźminku – elewacja frontowa z podjazdem

Oficina neogotycka z końca XIX w., pobudowana staraniem Mielęckich, w okresie międzywojennym zamieszkała przez ogrodnika. Ustawiona na granicy parku i podwórza folwarcznego; murowana, niepodpiwniczona, piętrowa, dwutraktowa, z sienią na osi traktu frontowego. Elewacje tynkowane z zachowanym detalem. Urozmaicone gzymsem kordonowym i wieńczącym, w narożach parteru lizenami zakończonymi od góry trójkątnie. Elewacja frontowa trzyosiowa. Wpisana do GEZ Gminy Koźminek.

Pozostałości zespołu folwarcznego wpisane do GEZ Gminy Koźminek:

- **wozownia** neogotycka z 4. ćw. XIX w., w okresie PRL adaptowana na warsztat; murowana z cegły, parterowa i nakryta dachem dwuspadowym; wzniesiona na planie prostokąta, jednotraktowa;

- **spichlerz** z 4. ćw. XIX w., murowany z cegły, niepodpiwniczony, piętrowy z użytkowym poddaszem nakrytym wysokim dachem dwuspadowym; wzniesiony na planie prostokąta, jednotraktowy ze stropami belkowanymi, wspartymi na dwóch rzędach słupów drewnianych. Obecnie w stanie ruiny.

Park krajobrazowy i pozostałości zespołu folwarcznego w Oszczeklinie. Park o powierzchni 7,4 ha założony w 1. ćw. XIX w. dla hrabiego Wiktora Szoldrskiego w bezpośrednim otoczeniu nieistniejącego już dworu (rozebranego w latach 50. XX w.), zapewne na miejsce wcześniejszego regularnego założenia ogrodowego. Po 1945 r. przetrzebiony i zaniedbany. Założony na planie wieloboku z trzema stawami, częściowo zachowaną dojazdową aleją lipową od strony zach. oraz aleją kasztanowcową od strony półn. W 1979 r. w parku rosło ok. 300 drzew, w tym 10 platanów klonolistnych, 2 jesiony wyniosłe, 2 dęby szypułkowe, wierzba krucha i aleja lipowa z 54 okazami – pomnikami

przyrody. Stan zachowania zły. Własność prywatna. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr KS.Z.I-2a/5/48 z 8.07.1948 oraz do GEZ Gminy Koźminek.

Z zespołu folwarcznego w Oszczeklinie do GEZ Gminy Koźminek wpisano:

- **rządówkę** z 1. poł. XIX w., murowaną, parterową, klasycystyczną, z dachem naczółkowym, elewacje otynkowane w narożach urozmaicone boniowaniem;
- **stajnię** -wozownię z poł. XIX w., murowaną i parterową, z wysokim dachem dwuspadowym; elewacje otynkowane, frontowa elew. sześciosiowa, z otworami drzwiowymi zamkniętymi odcinkowo w osiach skrajnych i okiennymi umieszczonymi w półkolistych płycinach;
- **spichlerz** z ok. poł. XIX w., po 1935 r. przerobiony na biuro, murowany, z elewacją płn. urozmaiconą wysokimi płycinami zamkniętymi półkoliście i szczytem schodkowym;
- **stodołę** z 4. ćw. XIX w. kilkakrotnie remontowaną i odnawianą po pożarach.

Pozostałości parku ze stawami w Oszczeklinie

Zespół dworsko – parkowy i folwarczny w Osuchowie. Pozostałości założenia (fragmentarycznie część rezydencjonalna i 1 dom robotników folwarcznych) znajdują się w zach. krańcu miejscowości, zwanym Osuchów – Parcela, ok. 1 km od rzeki Śwędni. Zespół rezydencjonalny o przekształconym układzie kompozycyjnym po utworzeniu w latach 50. XX w. nowego obejścia chłopskiego w obrębie parku, po zach. stronie dworu. **Dwór** drewniany

z 2. ćw. XIX w. rozebrany został w 1978 r. Zachowało się natomiast późniejsze skrzydło dworu z lat 20. XX w. wzniesione przez Żywanowskich. Murowane, z cegły, podpiwniczone, parterowe, z mieszkalnym poddaszem nakrytym dachem mansardowym. Od zach. osobne wejście (w okresie międzywojennym do biura majątku i gabinetu pana), obecnie poprzedzone nowszym gankiem. Elewacje tynkowane z profilowanym gzymsem wieńczącym, przeprute otworami okiennymi i drzwiowymi zamkniętymi płasko. Wpisany do GEZ Gminy Koźminek. Własność prywatna, dom mieszkalny w dobrym stanie.

Park krajobrazowy założony ok. 1910 r. przez Topieńskich na rzucie prostokąta; w okresie PRL silnie przekształcony i przetrzebiony. Zachowały się dwa stawy w części płd. – wsch.; kilkudziesięcioletni drzewostan zachował się nielicznie w części płn. parku oraz w otoczeniu stawów. Wpisany do GEZ Gminy Koźminek.

Dom robotników majątkowych – wzniesiony w latach 20. XX w., jako jedyny zachowany z kolonii mieszkalnej robotników; położony kalenicowo, po płn. stronie szosy prowadzącej w stronę zabudowań wiejskich. W czasie II wojny światowej wyremontowany, w latach 60.

XX w. uległ pożarowi, odbudowany i adaptowany na remizę straży pożarnej. Wpisany do GEZ Gminy Koźminek.

Zespół dworkowo – parkowy i folwarczny w Pietrzykowie. Dwór zbudowany w latach 70. XIX w. dla Wincentego Jarocińskiego, rozbudowany o skrzydło płn. w latach 90. XIX w. staraniem Magdy Ramockiej, remontowany w okresie międzywojennym. W czasach PRL zaniedbany, ze zmienionym układem komunikacyjnym i częściowo rozebrany skrzydłem. Murowany z cegły, ze ściankami działowymi poddasza z muru pruskiego, na piwnicach sklepionych odcinkowo i kolebkowo; parterowy, z mieszkalnym poddaszem nakrytym dachem dwuspadowym; niższe skrzydło płn. i ganek pld. nakryte dachem pulpitowym. Korpus główny na rzucie prostokąta, dwutraktowy z wyjątkiem części pld. z sienią i schodami na poddasze, do której wejście wiodło z ganku. Również węższe skrzydło płn. było dwutraktowe, z osobnym wejściem z zewnątrz. Obecnie budynek w bardzo złym stanie zachowania, częściowo rozebrany po zawaleniu się ścian traktu wschodniego. Własność prywatna, wystawiony na sprzedaż. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr.: 227/Wlkp/A z 27.04.2005.

Park o powierzchni 1 ha założony zapewne w latach 70. XIX w. przez Wincentego Jarocińskiego, z nowszymi nasadzeniami w okresie międzywojennym. W czasach PRL całkowitemu zniszczeniu uległa jego część wsch. przeznaczona na sady owocowe; zmieniono także układ komunikacyjny. Obecnie nieliczny drzewostan zachowany głównie w części zach. w postaci alejki z dębami, lipami i kasztanowcami. Własność prywatna. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr.: 227/Wlkp/A z 27.04.2005.

Młyn zbożowy wzniesiony przez Malinowskich w latach 20. XX w., murowany, piętrowy; zamieniony wkrótce na dom urzędników majątkowych. Zbudowany na rzucie prostokąta, elewacje tynkowane i urozmaicone ceglanym detałem w postaci lizen, gzymsów i fryzów oraz resztek nadokienników zamurowanych pierwotnych otworów okiennych. Własność prywatna, użytkowany jako dom mieszkalny. Wpisany do GEZ Gminy Koźminek.

Dwór w Pietrzykowie

2.6.6. Gmina Mycielin

Zespół dworkowo -parkowy i folwarczny w Bogusławicach. Dwór wzniesiony zapewne w poł. XIX w. dla Florentyna Radońskiego, rozbudowany o piętrowe skrzydło w końcu XIX w., po pożarze w latach 30. XX w. odbudowany z obniżeniem dachu członu parterowego. Murowany z cegły na kamiennej podmurówce, niepodpiwniczony, z parterowym korpusem głównym i użytkowym poddaszem nakrytym niskim dachem trzyspadowym. Elewacje otynkowane, urozmaicone profilowanym gzymsem kordonowym, w narożach ujęte lizenami (skrzydła dodatkowo boniowanymi). Zwrócony fasadą na płd. Własność prywatna. Wpisany w GEZ Gminy Mycielin.

Park krajobrazowy z 4 ćw. XIX w., ogrodzony, rozplanowany na rzucie wieloboku z głównym wjazdem od wsch. Zwarty drzewostan w części płd. i wsch.; głównie robinie akacjowe, wiąz, kasztanowce i świerki. Własność prywatna. Wpisany do GEZ Gminy Mycielin.

Dom robotników folwarcznych (dwunastorak), z końca XIX w., z dachem z lat 20. XX w. po pożarze, przebudowany ok. 1956 r.; murowany, parterowy z wysokim dachem dwuspadowym z nowszymi lukarnami. Zbudowany na rzucie prostokąta, dwutraktowy, z trzema sieniami przejściowymi. Sąsiaduje z nowszym blokiem mieszkalnym.

Zespół dworski w Dzierzbiniu. Dwór wzniesiony w 1876 r. dla Efroima Froma, później adaptowany na szkoły i rozbudowany o przybudówkę płn.; od 1972 r. przerobiony na mieszkania dla nauczycieli. Zwrócony elewacją frontową na płn.; murowany z cegły, parterowy, podpiwniczony, z częściowo mieszkalnym poddaszem nakrytym wysokim dachem naczółkowym. Elewacje tynkowane z zachowanym detałem. Własność Gminy Mycielin.

Ogród ozdobny uformowany w 4. ćw. XIX w. z późniejszymi przekształceniami z lat 20. XX w. i w okresie PRL. Przy obrzeżu płd. obniża się w stronę sąsiedniego boiska szkolnego, od zach. otoczonego szpalerem wiekowych dębów. W części płn. – wsch. m.in. kilkudziesięcioletnie klony. Własność Gminy Mycielin.

Magazyn cukru z 1875 r., murowany, przerobiony w latach 20. XX w. na siedzibę szkoły gospodarstwa wiejskiego, wyremontowany i rozbudowany w latach 1979-1982. Obecnie przedszkole. Własność Gminy Mycielin.

Zespół dworsko – parkowy i folwarczny w Mycielinie. Dwór neoklasycystyczny postawiony w 1915 r. staraniem Teodora Doruchowskiego, w 1962 r. powiększony o część aneksu zach.; zwrócony fasadą na płn. Remontowany gruntownie w 2010 r. Murowany z cegły na piwnicach sklepionych odcinkowo, parterowy, z częściowo mieszkalnym poddaszem i facjatą od płd. Nakryty niskim dachem dwuspadowym. Przybudówka zach. parterowa, niższa, nakryta dachem pulpitowym.

Korpus główny wzniesiony na rzucie prostokąta o częściowo przekształconym układzie wewnątrz i komunikacyjnym. Fasada symetryczna, jedenastoosiowa, ze środkowym płytkim portykiem o czterech kolumnach niosących belkowanie z fryzem tryglifowym i gzymsem profilowanym. Portal wieńczy attyka, niegdyś po bokach balustradowa. Na elewacjach północnej i wschodniej zachowana oryginalna dekoracja architektoniczna w stylu klasycystycznym: boniowanie, lizeny, płyciny, fryzy i opaski okienne. Obecnie siedziba

Gminnego Ośrodka Kultury i Biblioteki. Własność Gminy Mycielin. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 278/Wlkp/A z 3.02.2006.

Dworek w Mycielinie

Park krajobrazowy – o powierzchni ok. 4 ha, założony ok. połowy XIX i powiększony prawdopodobnie pod koniec XIX wieku o część wschodnią. W czasach PRL park został przetrzebiony, częściowo zmieniony na plac zabaw, z boiskiem szkolnym w miejscu dawnego kortu tenisowego. Od płd. dochodzi do stawu i ogrodu użytkowego, od płn. i zach. ograniczony szosą asfaltową, przy zbiegu której z wiejską drogą stoi kapliczka z 1948 r. W narożniku płn. – zach. staw sąsiadujący ze starodrzewiem (dęby, lipy, kasztanowce, jesiony wyniosłe). Park zadbany. Własność Gminy Mycielin. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 278/Wlkp/A z 3.02.2006.

Park w Mycielinie

Zespół dworsko-parkowy w Słuszkowie. Dwór z poł. XIX w. został rozebrany w latach 60. XX w. **Park** krajobrazowy o pow. 4,94 ha uformowany w 3 ćw. XIX w. staraniem Grodzickich, po 1945 r. mocno przetrzebiony, a ok. 1960 r. przekształcony wokół nowo

wzniesionego gmachu administracyjnego. Centralną część parku zajmuje trawiasta polana, ujęta od zach. i wsch. drzewostanem, od półn. ograniczona wałem ziemnym. Przy ścieżce półd. zachowała się **kapliczka** z l. ćw. XX w., murowana z cegły, z figurą Matki Boskiej. Ścieżka ta biegnie do bocznego półd. zach. wejścia do parku i łączy się z aleją grabową. Starodrzew parkowy to głównie robinie akacjowe, graby, świerki i dęby.

Zespół dworsko – parkowy i folwarczny w Stropieszynie. Tzw. **nowy dwór** z końca lat 20. XX w. powstał w wyniku przebudowy starszego budynku z 4. ćw. XIX w.; remontowany w latach 60. i 80. XX w. Murowany, parterowy, nakryty niskim dachem dwuspadowym pokrytym papą. Na rzucie prostokąta o przekształconym układzie wnętrza w latach PRL na mniejsze mieszkania z wejściami z zewnątrz. Elewacje otynkowane. Właściciel prywatny.

Park krajobrazowy założony w l. ćw. XIX w., przekształcony w okresie późniejszym. Obecnie bardzo zaniedbany, częściowo o charakterze leśnym. Od strony wsch. graniczy w obejściem gorzelni. Po stronie wsch. zachował się gołębnik z l. ćw. XIX w.

Gorzelnia wzniesiona w 1886 r. przez Zygmunta Celińskiego, murowana z cegły, ze stropem „Kleina”, obecnie po modernizacjach w 1956 r. i 1980 r. na planie prostokąta ze ściętym narożnikiem półd. – wsch. Własność prywatna.

2.6.7. Gmina Opatówek

Zespół pałacowo – folwarczny w Opatówku. Położony w południowo-zachodniej części Opatówka. Do chwili obecnej z dawnego zespołu zachowały się: park z murowaną bramą, oficyna, domek gotycki tzw. cukiernia, ogrodzenie obok domku gotyckiego, zabudowania folwarczne (dwie stodoły, spichlerz), cztery czworaki.

Park założony na pocz. XIX w. po północno-zachodniej stronie rzeki Cieni, w stylu krajobrazowym, wg projektu Chrystiana Piotra Aignera, dla generała Józefa Zajączka i jego żony Aleksandry. Zajmuje obecnie powierzchnię ok. 15 ha., w tym 0,25 ha wód dawnej fosi. Ukształtowanie terenu parku jest zróżnicowane. W miejscu, gdzie niegdyś znajdował się pałac, teren opada w kierunku fosi, zaś pozostałe obszary opadają w kierunku południowym od 119 m n.p.m. do 112 m n.p.m. Wzgórze pałacowe wywyższone jest ponad otaczający go teren o 4,5 m. Park nie posiada ogrodzenia. Obecnie prowadzi do niego pięć wejść, z których dwa pochodzą z okresu powstania parku. Główne wejście do parku stanowi brama w północno-wschodniej części parku, złożona z dwóch murowanych, neogotyckich słupów o wys. 6 m, połączonych na wys. 4 m żelaznym zwieńczeniem, na którym znajduje się monogram „KS” (Karol Schlösser, właściciel majątku). Brama w dobrym stanie, odnowiona i uzupełniona metalowymi skrzydłami. W 1994 roku sporządzono inwentaryzację parku. Wśród ponad trzytyśięcznego drzewostanu wyróżniono 8 gatunków drzew iglastych i 30 gatunków drzew liściastych, część z nich to egzemplarze o parametrach pomnikowych, np. buki pospolite, dęby szypułkowe, sosny wejmutki, modrzewie europejskie, lipy drobnolistne, kasztanowce zwyczajne, jesiony wyniosłe. Najliczniej występuje olsza czarna, wiąz szypułkowy, klon zwyczajny i jesion wyniosły. Najcenniejsze grupy drzewostanu występują w części północnej i północno-zachodniej, pojedyncze egzemplarze także w partii centralnej.

Od strony południowej przeważają olsze czarne, stanowiące naturalną otulinę parku. W oparciu o walory przyrodnicze i historyczne wytyczona została ścieżka dydaktyczna i rowerowa. Na terenie parku zachował się mostek żeliwny z 1824 r., jednoprzęsłowy,

łukowy, o czterech dźwigarach głównych odlewanych z żelaza, z kładką wspartą na podporach kamiennych, przerzucony nad cyplem wydłużonego stawu, będącego pozostałością fosy zamkowej. W 2010 r. zrekonstruowano balustradę, w 2011 r. wypiaszkowano dźwigary mostku i zabezpieczono przed korozją. Nawierzchnię alejek i ścieżek wyłożono kostką, kamieniem brukowym i asfaltem, wyposażono park w elementy małej architektury i założono system oświetleniowy. Park pełni funkcję rekreacyjno-wypoczynkową dla mieszkańców Opatówka. Jest sukcesywnie poddawany pracom rewitalizacyjnym, jego znaczna część jest zagospodarowana, uzupełniona o nowe nasadzenia drzew i krzewów, utrzymana w dobrym stanie. Park stanowi własność Gminy Opatówek.

Oficina klasycystyczna z 1825 roku, wzniesiona jako dwukondygnacyjna, na rzucie prostokąta, murowana, tynkowana, z fasadą rozczłonkowaną czterema półkolumnami, nakryta pierwotnie dachem czterospadowym, na początku XX w. obniżona o jedną kondygnację i nakryta wysokim dachem dwuspadowym z okapami. Zamieszkała przez lokatorów. Własność Gminy Opatówek. Całe założenie pałacowo-parkowe wpisane do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 33/A z 14.12.1964.

Oficina z 1825 r., Opatówek

Dom, tzw. domek gotycki lub „Cukiernia”, usytuowany w parku, naprzeciw kościoła parafialnego. Zbudowany w I ćw. XIX w. W 1912 r. w wyniku przebudowy wstawiono prostokątne okna, nad którymi wykonano nadokienniki, w miejsce pierwotnych dużych okien gotyckich. W okresie międzywojennym w budynku mieściło się przedszkole, cukiernia, a od 1932 r. do wybuchu wojny wytwórnia cukierków. W okresie powojennym – dom mieszkalny. Budynek murowany z cegły ceramicznej, na planie prostokąta, podpiwniczony, elewacje pozostawione w cegle, złożony z 4 brył o zróżnicowanej wielkości i wysokości, nakrytych osobnymi, niskimi dachami. Kwadratowy człon południowo-zachodni piętrowy z wystawką, pierwotnie o konstrukcji szkieletowej, ujęty w narożach przyporami i zwieńczony otynkowanymi sterczynami. Na ścianie frontowej południowej części parterowej znajduje się, wykuty w piaskowcu, herb rodziny Zajączków – Świnka. W 2019 r., po odkupieniu budynku przez Gminę Opatówek od osoby prywatnej, przeprowadzono remont generalny i modernizację, zmieniono też sposób użytkowania na funkcję użyteczności publicznej - przeniesiono tam Gminną Bibliotekę Publiczną im. Braci Gillerów w Opatówku, pełniącą

dodatkowo funkcję biblioteki powiatowej. W ramach przeprowadzonych prac, oprócz remontu fasady i wnętrza budynku, zrekonstruowano charakterystyczne sterczyny i duże okna. Rozebrano nieoryginalne przybudówki i dobudowano skrzydło o prostopadłościennym kształcie z gotyckimi oknami, a dawne podwórze budynku otoczono ażurowym murem ceglany z ostrołukowymi przejściami nawiązującymi do gotyckich okien. W jego wnętrzu powstało patio, tworząc miejsce do działań kulturalnych i społecznych na świeżym powietrzu. Własność Gminy Opatówek. Wpisana do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 33/A z 14.12.1964.

Domek gotycki tzw. „cukiernia” w Opatówku

Na zachód od „Cukierni” znajduje się murowana, tynkowana **neogotycka brama parkowa i mur ogrodzeniowy**, artykułowane ostrołuczными płycinami, z I ćw. XIX w. Stan zachowania dobry. **Dawne czworaki**, wzniesione w I ćw. XIX w., o cechach klasycystycznych. Murowane, tynkowane, parterowe, na rzucie wydłużonych prostokątów, nakryte wysokimi dachami dwuspadowymi z okapem. Obecnie stanowiące własność częściowo Gminy i osób prywatnych, na bieżąco remontowane, utrzymane w stanie dobrym i dostatecznym. **Budynki gospodarcze**, zachowane w dobrym stanie. **Dwie stodoły** wzniesione w I ćw. XIX w. wg projektu Mikołaja Rougeta, murowane z cegły, nakryte wysokimi dachami dwuspadowymi, po remontach kapitalnych. W wyniku przeprowadzonych remontów stodoły zostały częściowo przebudowane. **Spichlerz** z I ćw. XIX w. później rozbudowany o człon północno-wschodni, murowany, piętrowy, klasycystyczny, przekształcony w 2 poł. XX w., w 1999 r. zaadaptowany na sklep meblowy. Budynki stanowią własność prywatną.

Rożdżały – zespół dworsko - parkowy. Majątek w Rożdżalach w latach 1854-1892 należał do Juliana Czartkowskiego, który w 1870 r. pobudował dwór w stylu neoklasycystycznym, zakładając wokół niego krajobrazowy park w miejscu dawnego ogrodu użytkowego, po południowej stronie doliny Śwędni. **Dwór** usytuowany w północnej części parku, przy głównej krawędzi skarpy doliny. Budynek dworu murowany, z cegły ceramicznej, częściowo podpiwniczony, piętrowy, z wyższymi ryzalitami środkowymi, założony na planie litery „L”, bryła rozczłonkowana, poszczególne człony nakryte osobnymi dachami dwuspadowymi z szerokimi okapami. Elewacje otynkowane, z wysokim cokołem, z zachowanym detalem. Dwór fasadą zwrócony na wschód, w kierunku dawnej oranżerii i niezachowanych budynków

gospodarczych. W 1970r. obiekt został wyremontowany i nadbudowany od strony południowej. Stał się siedzibą szkoły ogrodniczej z internatem. Od 1991 r. opuszczony, popadał w ruinę. W roku 2000 został przejęty wraz z parkiem przez Kaliskie Towarzystwo Opieki Paliatywnej. Rozpoczęto remont kapitalny obiektu wraz z adaptacją na potrzeby hospicjum. Prace zostały zakończone w 2007 r., a w styczniu 2008 r. otwarto Hospicjum Stacjonarne.

Park o kompozycji krajobrazowej, częściowo rozplanowany na stromej skarpie doliny Swędni, o powierzchni 1,5 ha, w tym 0,2 ha wód, z głównym wjazdem od południa, wjazd pierwotny ze świerkowej alei dojazdowej i nowszy - bezpośrednio z szosy asfaltowej. W kierunku południowo-zachodnim od dworu znajduje się stawek. Park poddany został zabiegom rewaloryzacyjnym, wyposażony w małą architekturę, utwardzone alejki i otoczenie wokół dworu, założono oświetlenie. Zespół utrzymany w dobrym stanie.

Dwór w Rożdżalach (ob. hospicjum)

Tłokinia Kościelna – zespół pałacowo - parkowy. Założenie pałacowo-parkowe usytuowane jest na północnym krańcu Tłokini Kościelnej, po wschodniej stronie drogi do Rożdżał. **Pałac** wzniesiony w latach 1915-1916 przez Ignacego Władysława Chrystowskiego, w miejscu poprzedniego dworu. Budynek murowany, otynkowany, podpiwniczony. Korpus główny na planie prostokąta, dwukondygnacyjny z mieszkalnym poddaszem, nakryty wysokim dachem łamanym. Piętrowy ryzalit zachodni i południowy oraz parterowe aneksy zwieńczone dachami wielopołaciowymi. W osi fasady 3-osiowy ryzalit poprzedzony czterokolumnowym portykiem zwieńczonym trójkątnym naczółkiem, o bocznych elewacjach z balkonami, werandą, loggią, wykuszem i tarasem. W okresie powojennym w pałacu mieściły się biura i mieszkania. Zaniedbany, częściowo zrujnowany obiekt w 1976 r. przejęła Naczelna Organizacja Techniczna Oddział w Kaliszu. Od 1986 r. rozpoczęto generalny remont pałacu wraz z adaptacją poddasza na pokoje hotelowe. W pałacu urządzono Dom Pracy Twórczej, w którym organizowano sympozja, konferencje, szkolenia, imprezy okolicznościowe. W 1998 r. w pomieszczeniach piwnic została oddana do użytku restauracja pałacowa. W 2010 r. obiekt przejęła osoba prywatna.

Pałac w Tłokini Kościelnej

Park krajobrazowy, o powierzchni ok. 6 ha, założony ok. połowy XIX w. przez Chrystowskich na bazie starszego, osiemnastowiecznego ogrodu, uporządkowany, z dobrze zachowanym drzewostanem, wśród którego pomnikowe dęby szypułkowe, lipy drobnolistne, wierzba biała, robinia akacjowa, graby, jesion i wierz. Do parku główny wjazd przez bramę z ok. 1916 r., ujętą po bokach furtami sklepionymi półkoliście. Od niej prowadzi alejka do pałacu. W narożniku południowo-zachodnim znajduje się stawek z wyspą, a po południowej stronie pałacu nowszy budynek gospodarczo-hotelowy, wzniesiony w latach 90. XX w., w części północnej parku aleja grabowa, która prowadzi do kamiennego krzyża poświęconego Stanisławowi Chrystowskiemu, zmarłemu w 1896 r. W otoczeniu starodrzewu z pomnikowymi dębami usytuowano secesyjną altanę, fontannę oraz klasycystyczną kolumnadę. Oficyna pałacowa zbudowana w 4 ćw. XIX w., remontowana i rozbudowana w 1 ćw. XX w. Budynek murowany, podpiwniczony, dwukondygnacyjny z bocznymi aneksami, nakryty dachem dwuspadowym z okapami. Usytuowany w parku, po stronie południowej owalnego podjazdu przed front pałacu. Obiekt po kapitalnym remoncie. Zespół pałacowy jest własnością prywatną, po gruntownej rewitalizacji świadczy usługi hotelarsko-gastronomiczne.

Chelmce – zespół dworsko – parkowy. Dwór ok. 1885 r.; pozostałości parku, 2 poł. XIX w. Na południe od kościoła i cmentarza znajduje się działka o pow. ok. 3 ha zawierająca zaniedbane resztki założenia parkowego i niewielki budynek mieszkalny. **Dwór** - murowany, na planie litery „T” składający się ze skrzydła parterowego, oraz piętrowego, zawierającego niegdyś kolumnowy ganek z balkonem w elewacji północnej. Całość pokryta dachami dwuspadowymi z dachówki ceramicznej. Obiekty wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Opatówek.

2.6.8. Gmina Stawiszyn

Zespół dworkowo- parkowy w Petrykach. Dwór Wzniesiony w latach 20.-30. XIX w. dla Xawerego Wyganowskiego, po 1839r. użytkowany być może jako mieszkanie administratora majątku należącego do Wilhelma Aleksandra Rephana. W latach 60. XIX w. wyremontowany

i rozbudowany o parterowy człon zach., a w 1. ćw. XX w. o portyk frontowy w duchu stylu dworkowego; w okresie PRL dodano nowy taras i schody. Murowany z cegły, piwnice ze sklepieniem odcinkowym, z drewnianymi stropami parteru i poddasza korpusu głównego. Korpus główny parterowy z mieszkalnym poddaszem, nakryty wysokim dachem naczółkowym, a portyk piętrowy dachem dwuspadowym. Elewacja otynkowana; frontowa jedenastoosiowa, korpusu głównego dziewięcioosiowa, symetryczna, poprzedzona schodami i wgłębnym portykiem. Portyk w wielkim porządku, czterokolumnowy. Własność prywatna, w bardzo dobrym stanie. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 189/A z 21.08.1968.

Park krajobrazowy z 1. poł. XIX w., o pow. 2,33 ha. Rozplanowany na rzucie prostokąta. Po południowej stronie rezydencji polana przy obrzeżu której zachowany wiekowy starodrzew.

Dwór w Petrykach

Zespół dworsko – parkowy w Piątku Wielkim. Dwór zbudowany w 1886 r. staraniem Roberta Szolca, remontowany w 1976 r. wraz z częściową zmianą układu wnętrz. Ustawiony w pld. – zach. części parku, zwrócony fasadą na pln. Obecnie po gruntownym remoncie. Murowany, podpiwniczony, z parterowym członem środkowym, nakrytym dachem dwuspadowym i z wyższymi piętrowymi skrzydłami bocznymi, nakrytymi dachami czterosпадowymi. Wzniesiony na planie litery H; na osi części środkowej cofnięty ganek, którego nadproża wsparto na dwóch kolumnach. W połaci dachu jednoosiowa wystawka ujęta w spływy wolutowe i dwa lukarny. Elewacja wsch. poprzedzona schodami i tarasem. Elewacje tynkowane z wyjątkiem kamiennego cokołu. Elewacja frontowa symetryczna, dziewięcioosiowa, z dwuosiowymi, piętrowymi skrzydłami bocznymi. Własność prywatna, zamieszkały przez właścicieli. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 444/A z 27.06.1989.

Park krajobrazowy o powierzchni 6,40 ha założony w końcu lat 40. XIX w. przez Beatę i Daniela Roezlerów, z drzewostanem wzbogaconym w latach 30. XX w. o świerki. W okresie PRL pomniejszony o część zach., z asfaltową drogą, łączącą się od zach. z dojazdem do rezydencji, obsadzonym w latach 70. XX w. żywotnikami kolumnowymi. W parku trzy stawy. Drzewostan złożony z 57 gatunków drzew liściastych i 17 iglastych. Własność prywatna, w bardzo dobrym stanie. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 444/A z 27.06.1989.

Dwór w Piątku Wielkim. Fot. Krzysztof Wydra.

2.6.9. Gmina Szczytniki

Zespół pałacowo – parkowy i folwarczny w Marchwaczu. Pałac zbudowany w latach 1820-1821 dla Bonawentury Niemojowskiego, klasycystyczny. Ok. 1905 r. przebudowany i rozbudowany staraniem Wacława Niemojowskiego wg planów architekta Stefana Szyllera na rezydencję naśladującą pałac Łazienkowski w Warszawie. Prace rzeźbiarskie wykonał Paweł Krzyżanowski, a sztukatorskie Langer ze Szczecina. W latach 80. XX w. poddany gruntownemu remontowi. Kolejny remont przeprowadził właściciel prywatny Zenon Sroczyński w pierwszym dziesięcioleciu XXI w. Pałac murowany, podpiwniczony, o rozczłonkowanej bryle złożonej z harmonijnie połączonych części o różnej wysokości, zwieńczonych attyką balustradową i dawniej rzeźbami Hermesa, Artemidy, Demeter i Apollina oraz od zach. rzeźbami symbolizującymi pory roku. Człon środkowy piętrowy z niskim dachem czterospadowym, poprzedzony portykiem w wielkim porządku, nakrytym dachem dwuspadowym, podobnie jak parterowe skrzydła boczne. Skrajne pawilony piętrowe z niskimi dachami czterospadowymi. Pałac o dwutraktowym układzie pomieszczeń. Obecnie nieużytkowany. Stan zachowania dostateczny. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 1179/Wlkp/A z 29.10.1968

Pałac w Marchwaczu

Park krajobrazowy z ogrodem włoskim założony staraniem Bonawentury Niemojowskiego ok. 1820 r.; ok. 1905 r. częściowo przekomponowany. W okresie międzywojennym częściowo ogrodzony; po 1945 r. silnie przekształcony w części zajmowanej przed ogród użytkowy w związku z lokalizacją nowych budynków Stacji Hodowli Roślin. Obecnie o pow. ok. 23 ha, w tym 2,85 ha wód; położony po obu stronach rozległego stawu i koryta rzeki Trojanówki. Od pld. stary wjazd przez neogotycką bramę ze stróżówką. W pobliżu oficyna. Za stawem zachował się kopiec z głazem, na którym wyryto napis: „1911. Bonawentura i Wincenty Niemojowscy 1831”. Wśród drzewostanu najliczniej występują: robinia akacjowa, wiąz, klon, lipa drobnolistna, kasztanowiec, świerk pospolity. Własność prywatna. Stan zachowania dostateczny. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 1178/Wlkp/A z 7.09.1954

Spichlerz z pocz. XX w. zapewne wg projektu Wacława Niemojowskiego, remontowany w latach 70. XX w., murowany z cegły, z podpiwniczonym korpusem, czterokondygnacyjnym, nakrytym dachem mansardowym, zwieńczonym wieżyczką z obeliskiem. Parterowe aneksy boczne nakryte dachami mansardowymi z lukarnami. Elewacje w cegle, z zachowanym detalem architektonicznym. Własność prywatna. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 57/Wlkp/A z 28.05.2001

Zespół dworsko – pałacowy w Szczytnikach. Dwór przekształcony w latach 20. XIX w. z oficyny XVIII- wiecznej dla Rembowski. W latach 1916-1917 korpus główny dworu staraniem Michała Szarzyńskiego rozbudowano wg projektu Wacława Niemojowskiego. O półkolisty ryzalit frontowy oraz o tzw. oranżerię. Po 1945 r. zaniedbany i zdewastowany, gruntownie remontowany na przeł. Lat 60 i 70. XX w. na pomieszczenia biurowe. Obecnie siedziba Urzędu Gminy Szczytniki. Ustawiony w parku, murowany, na piwnicach ze sklepieniem kolebkowym, piętrowy, z mieszkalnym poddaszem i dachem mansardowym nakrytym dachówką karpiówką. Obecnie dwór na planie prostokąta z półkolistym ryzalitem frontowym mieszczącym reprezentacyjną klatkę schodową; dwutraktowy. Elewacje tynkowane z zachowanym wystrojem architektonicznym. Własność Gmina Szczytniki; stan zachowania dobry. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr kl.IV-73/88/54 z 12.06.1954.

Park krajobrazowy z 4 ćw. XVIII w. o pow. 4,5 ha (w tym 0,96 ha wód); po 1945r. zdewastowany i silnie przetrzebiony. W latach 60. XX w. pomniejszony i przekształcony w obejście kółka rolniczego, agronomówki i przedszkola, a w części wykarczowany. Obecnie rozplanowany na rzucie wieloboku. Wśród starodrzewia pozostały dwa pomnikowe dęby szypułkowe, lipa drobnolistna oraz dwa dęby i lipa o walorach pomnikowych. Własność Gminy Szczytniki. Stan zachowania zabytku dobry; w 2009 przeprowadzono rewaloryzację parku ze środków unijnych PROW 2007-2013. W ramach rewaloryzacji wykonano: nową nawierzchnię granitową na głównej alei, wybudowano oświetlenie parku, wykonano nowe nasadzenia oraz prace pielęgnacyjne drzewostanu. Wpisany do rejestru zabytków woj. Wielkopolskiego pod nr 1501/A z 27.03.1974.

Dwór w Szczytnikach

Zespół dworsko – parkowy w Radliczycach. Dwór pobudowany w latach 60. XIX w. dla Zygmunta Szcześniewskiego, w roku 1963 zaadoptowany na szkołę, obecnie niezagospodarowany. Murowany, częściowo podpiwniczony, parterowy z użytkowym poddaszem. Wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta o zmienionym układzie wnętrza. Elewacje tynkowane z zachowanym detalem architektonicznym.

Park krajobrazowy z lat 60. XIX w., po 1945 r. zamieniony częściowo na warzywnik i boisko, silnie przetrzebiony w latach 90. XX w. po lokalizacji nowego gmachu szkoły. Dwa stawy; na większym zadrzewiona wyspa. W 1983 r. w parku było 6 gatunków krzewów i 26 gatunków drzew.

Zespół dworsko – parkowy w Mroczkach Wielkich. Dwór o cechach klasycystycznych pobudowany w latach 40. XIX w. dla Żelińskich; remontowany ok. 1928 r., w latach 50.

XX w. gruntownie przerobiony na szkołę. Murowany, podpiwniczony częściowo, parterowy z użytkowym poddaszem. Elewacje tynkowane, ze skutym detalem. Własność Gminy Szczytniki. Obecnie mieści się w nim przedszkole - Filia Zespołu Szkół w Radliczycach.

2.6.10. Gmina Żelazków

Zespół dworkowo- parkowy i folwarczny w Biernatkach. Dwór wybudowany około poł. XIX w. staraniem Gustawa Heinricha Maetschle, rozbudowany ok. 1923 r. dla Pawła Deutschmana – przemysłowca kaliskiego. Adaptowany na szkołę w latach 80. XX w.,

wówczas remontowany i nadbudowany. Murowany, otynkowany, parterowy, z umieszczoną na osi piętrową wystawką z falistym szczytem. Od zachodu piętrowe skrzydło z I ćwierci XX w., z balkonem nad dwukolumnowym portykiem. Dach czterospadowy. Obecnie mieści się tu szkoła podstawowa i prywatne mieszkania. Własność Gminy Żelazków. Wpisany do GEZ Gminy Żelazków.

Park krajobrazowy założony około połowy XIX w. i przekształcony w I ćwierci XX w., o łącznej powierzchni 2,72 hektara. Powstał na bazie naturalnego środowiska przyrodniczego i posiadał pierwotnie liczne osie widokowe. Zachowane zostały aleje: grabowa i kasztanowcowa oraz niewielki stawek. W drzewostanie: jesiony, topole czarne, wiązy oraz klon srebrzysty i dąb szypułkowy. Własność Gminy Żelazków. Wpisany do GEZ Gminy Żelazków.

W zespole folwarcznym:

Spichlerz z 1887 r. (paszarnia, biuro, magazyn) oraz z końca XIX w. (obecnie budynek wielofunkcyjny), oba murowane i nieotynkowane. Wpisane do GEZ Gminy Żelazków.

Kuchnia dworska zbudowana pod koniec XIX w. – murowana, nieotynkowana, posadowiona tuż przy dworze, w jednej linii zabudowy. Wpisane do GEZ Gminy Żelazków.

Kurnik-magazyn z końca XIX w., murowany, nieotynkowany, piętrowy, częściowo przylega do kuchni. Wpisane do GEZ Gminy Żelazków.

Dwie stodoły wymurowane pod koniec XIX w., położone w obrębie dziedzica gospodarczego zespołu dworskiego.

Dom robotników folwarcznych, ośmiorak, zbudowany pod koniec XIX w., w latach 60. XX w. wyremontowany. Murowany z cegły, niepodpiwniczony, stropy drewniane. Wpisany do GEZ Gminy Żelazków.

Zespół dworkowo – parkowy i folwarczy w Borkowie Starym. Dwór wzniesiony prawdopodobnie w 2 ćw. XIX w. przez Mikorskich, rozbudowany przez Suchorskiego, a w I ćw. XX w. przez Chełkowskich. Neoklasycystyczny, ustawiony w parku, frontem zwrócony w kierunku pld.-wsch. Murowany, otynkowany, parterowy z nowszym piętrowym czterokolumnowym portykiem na osi, zwieńczonym trójkątnym frontonem, w którym herb Wczele. Od strony pld.-zach. znajduje się dobudowana później część piętrowa z niską attyką i panopliami. Dach dwuspadowy z lukarnami. Wpisany do GEZ Gminy Żelazków.

Park z 3. ćwierci XIX w., założony przez Suchorskich częściowo w miejsce ogrodu wcześniejszego; o łącznej powierzchni 1,88 hektara ze stawem. Poza wysokim drzewostanem znajdują się tam też dwa cisy krzewiaste. Rośnie w nim 16 gatunków drzew i krzewów. Wpisany do GEZ Gminy Żelazków.

Piwnica – lodownia w parku wzniesiona w 3 ćw. XIX w., z cegły ceramicznej i kamienia, trzypomieszczeniowa, nakryta sklepieniem kolebkowym. Wpisana do GEZ Gminy Żelazków. Budynki gospodarcze – obora, spichlerz i lamus datowane na 2 połowę XIX w., murowane, mocno przebudowane. Wpisane do GEZ Gminy Żelazków.

Zespół dworkowo – parkowy w Dębem. Dwór wzniesiony w latach 80. XIX w. staraniem Pawła Rephana i rozbudowany o człon płn. w I. ćw. XIX w., z przerobionymi w okresie późniejszym portykami frontowymi na ganki wejściowe. Ustawiony prawie w centrum parku, murowany z cegły, parterowy z częściowo mieszkalnym poddaszem, w części płn. na piwnicach sklepionych odcinkowo na belkach stalowych, pokryty wysokim dachem

dwuspadowym. Elewacje otynkowane z wysokim cokołem, zwieńczone uproszczonym belkowaniem z wydatnym gzymsem profilowanym. Własność prywatna. Użytkowany jako dom mieszkalny. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 695/A z 16.02.1994.

Park pochodzący z 4 ćw. XIX w., o powierzchni 1 hektara, założony na planie zbliżonym do trójkąta, skomponowany geometrycznie. Od centralnie umieszczonego dworu rozchodzą się promieniście wytyczone, prosto biegnące alejki spacerowe. Od strony północnej zwarta grupa drzew liściastych, usytuowanych wokół dwóch stawów połączonych ciekim wodnym. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 695/A z 16.02.1994.

Kolonia mieszkalna folwarku położona jest po obu stronach drogi prowadzącej z folwarku do kościoła. Na uwagę zasługują tu dwa domy mieszkalne: drewniany z dachem dwuspadowym krytym dachówką (z przełomu XIX i XX stulecia) i murowany z cegły, nieotynkowany, kryty także dachówką (z początków XX w.). Ustawione kalenicowo do jezdni, po stronie wschodniej drogi. Wpisane do GEZ Gminy Żelazków.

Park dworski w Russowie. Utworzony w końcu XIX w. staraniem administratora Józefa Szumskiego w miejsce starszego ogrodu użytkowego; powiększony i przekomponowany w latach 30. XX w. przez ogrodnika Stefaniaka. Po 1945 r. zaniedbany, w latach 80. XX w. częściowo rewaloryzowany, po 1989 r. w części zach. przekształcony na skansen etnograficzny. Znajdują się w nim stawy, w tym jeden z wysepką. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 445 z 9.06.1989.

Zespół dworkowo – parkowy w Zborowie. Dwór zbudowany w 2 ćw. XIX w. przez Włodzimierza Radolińskiego, rozbudowany w 4 ćw. XIX w. przez Witolda Garczyńskiego. Ustawiony w parku, murowany, otynkowany. Przy elewacjach szczytowych późniejsze parterowe przybudówki. Jednopiętrowy, z gzymsem kordonowym umieszczonym między kondygnacjami. W fasadzie frontowej ganek czterokolumnowy z balkonem. Dach czterospadowy pokryty dachówką. Własność prywatna, stan bardzo dobry. Obecnie wystawiony na sprzedaż. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 187/A z 21.08.1968.

Park krajobrazowy założony w 3 ćwierci XIX w. przez Walentego Garczyńskiego i Romana Radolińskiego, o łącznej powierzchni 6,14 hektarów. W okresie PRL bardzo przetrzebiony i zniszczony. Stary drzewostan złożony z lip, jesionów, kasztanowców i sosny wejmutki. Własność prywatna, stan bardzo dobry. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 532 z 17.03.1990.

Dwór w Zborowie, źródło: <https://encasa.pl/domy-sprzedaz-zborow/2000m2,3992/1998/ODS>

Zespół dworsko – parkowy i folwarczny w Złotnikach Wielkich. Dwór wzniesiony ok. poł. XIX w., położony w parku, późnoklasycystyczny, murowany, otynkowany. Parterowy z trzyosiowym pięterkiem zwieńczonym parawanową attyką z akroteriami. Jego elewacja frontowa posiada wejściową loggię balkonową z sześcioma filarami i wachlarzowe schody. Piętro z tej strony zwieńczone jest trójkątnym frontonem z attyką schodkową. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 190/A z 22.08.1968.

Park dworski założony w 2 połowie XIX w. o łącznej powierzchni 4,05 hektarów, na planie wieloboku, ze stawem i mieszanym drzewostanem liściastym. Przy ścieżce biegnącej wzdłuż osi założenia znajduje się domek ogrodnika zbudowany pod koniec XIX w., na planie koła, murowany, otynkowany ze stożkowatym dachem.

Oficyna z około połowy XIX w., murowana, otynkowana, piętrowa z dachem dwuspadowym pokrytym papą. Wpisana do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 190/A z 22.08.1968.

Zespół dworsko – parkowy w Żelazkowie. Dwór wzniesiony w 3 ćw. XVIII w. dla Kajetana Radolińskiego, w latach 1796-1798 został częściowo przebudowany według projektów opracowanych przez znanego architekta warszawskiego, Fryderyka Alberta Lessela. Przebudowywany w latach 20. XX w., w latach 1974-1979 remontowany generalnie, niestety z likwidacją bogatego wystroju wnętrza i boniowania elewacji. Całość założenia cechuje się symetryczną organizacją z osią przechodzącą przez park, dwór i bramę wjazdową. Dwór zwrócony na wsch. fasadą frontową, parterowy, Zbudowano go na planie prostokąta i zaopatrzone w czterokolumnowe ganki umieszczone na osi obu fasad. Na piętrze, nad gankami, znajdują się klasycystyczne wystawki z trójkątnym frontonem w szczycie – frontowa z trzema oknami i balkonem, a ogrodowa z pojedynczym oknem balkonowym w płytkiej niszy. Dach mansardowy kryty dachówką. Rozplanowanie wnętrza dworu także odznaczało się symetrią. Na parterze, na osi, znajdowały się: sień i salon otwarty na ogród, zaś po bokach umieszczone były pokoje w układzie trzytraktowym. W narożniku północno-wschodnim znajdowała się niegdyś kaplica dworska ze ścianami wyłożonymi marmoryzowaną, stiukową okładziną, zwieńczoną klasycystycznym gzymsem. Narożnik południowo-wschodni mieścił skarbczyk i sklepiony był kolebkowo z lunetami. Na piętrze, od strony ogrodu, także na osi budynku, zlokalizowano reprezentacyjną salę z owalną niszą

ujęta parami jońskich kolumn, a w ścianie wschodniej umieszczono – w niszy – herb Radolińskich, Leszczyc. Obecnie mieści się w nim siedziba Urzędu Gminy. Własność Gminy Żelazków. Stan dobry. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 699/Wlkp/A 22.06.1954.

Galerie łączące dwór z oficyną i nieistniejącą już stajnią, klasycystyczne, z I ćwierci XIX w., wygięte ćwierćkolistie, z filarowymi arkadami, boniowane. Od frontu znajdują się daszki pulpitarne z murkiem attykowym.

Oficina od północnej strony dziedzińca, połączona z dworem ćwierćkolistie biegnącą galerią, klasycystyczna, zbudowana w I ćwierci XIX w. na planie wydłużonego prostokąta, jednopiętrowa, murowana, otynkowana.

Park krajobrazowy usytuowany od zachodniej strony dworu, stanowiący pozostałość regularnego założenia parkowego z XVIII w., przekształcony w XIX w., o łącznej powierzchni 1,6 hektara. Symetrię tego założenia wyznaczały dwie aleje kasztanowcowe, biegnące od dworu w układzie litery "V". W głębi parku, pomiędzy alejami, umieszczono niewielki staw. Całość uzupełniały liczne klomby kwiatowe. W okresie międzywojennym zlikwidowano aleję południową, zakładając ogród warzywny, a na jej przedłużeniu posadzono topole i lipy.

Oficina zbudowana w I ćwierci XIX w., klasycystyczna, parterowa, na planie prostokąta, z boniowanymi narożnikami elewacji i czterospadowym dachem.

Spichlerz zamykający od wschodu podwórze południowe, z I ćwierci XIX w., postawiony na planie prostokąta, piętrowy, murowany, otynkowany z dachem naczółkowym pokrytym dachówką.

Domek ogrodnika umieszczony w podwórzu południowym, klasycystyczny, z I ćwierci XIX w., murowany, na planie kwadratu, jednopiętrowy z czterospadowym dachem. Własność Gminy Żelazków. Wpisane do rejestru zabytków woj. Wielkopolskiego jako zespół dworski, XVIII, pocz. XIX, nr rej.: 699/Wlkp/A 22.06.1954, z 15.07.1968 i z 31.07.2008.

Dwór w Żelazkowie

2.7. Układy urbanistyczne i ruralistyczne

2.7.1. Gmina Ceków – Kolonia

Historyczne układy ruralistyczne, wymieniane jako najcenniejsze wśród zabytków nieruchomych gminy w dokumencie Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2021-2024:

- układ ruralistyczny wsi Ceków z XIII – XIV w.;
- układ ruralistyczny wsi Kamień z XIII – XIV w.;
- układ ruralistyczny wsi Kosmów z XIV – XV w.

2.7.2. Gmina Koźminek

Historyczny układ urbanistyczny w Koźminku, XIV-XX, wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr: 485/Wlkp/A z 17.04.207.

Założenie urbanistyczne rozwijane od XIII w. do początków XIV w., zawierające w sobie:

- pierwotną, przedlokacyjną osadę targową, istniejącą zapewne na miejscu dzisiejszego placu św. Wawrzyńca w wrzecionowatym układem osady w rejonie dzisiejszych ulic Kościuszki, Jana Kilińskiego i Szkolnej;
- miasto lokacyjne z czworobocznym rynkiem, ob. Pl. Wolności i siatką ulic dochodzących do rynku (J. Kilińskiego, Szkolna, H. Sienkiewicza, Kaliska i A. Mielęckiego) oraz kwartałami zabudowy przyrynkowej. Zapewne z tego okresu pochodzi wydzielony obszar obejmujący zespół sakralny kościoła parafialnego pw. św. Jana Apostoła i Ewangelisty, a także obszar obecnego zespołu szkolnego będący prawdopodobnie obszarem pierwotnej siedziby właścicieli Koźminka.
- nowożytne założenie rezydencjonalne złożone z ogrodu, dworu oraz części folwarcznej;
- XIX i XX - wieczna siatka ulic stanowiąca rozwinięcie wcześniejszego założenia miejskiego;
- całość zabudowy zlokalizowanej na obszarze objętych ochroną konserwatorską (obiekty i zespoły sakralne, obiekty i zespoły użyteczności publicznej, zabudowa mieszkalna itd.);
- podziały własnościowe parceli wraz z ich sposobem zagospodarowania;
- tereny zielone na obszarach stanowiących obszary użyteczności publicznej, m.in. przy placach, wzdłuż ulic, zielen wokół szkół i kościołów, zielen w obrębie cmentarza ewangelickiego, nasadzenia ochronne wzdłuż rzeki Swędrni;
- warstwy osadniczo-kulturowe na całym obszarze objętym ochroną konserwatorską.

Historyczne układy ruralistyczne:

- układ ruralistyczny wsi Dębska z XII w.;
- układ ruralistyczny wsi Pietrzyków z XIII w.;
- układ ruralistyczny wsi Stary Nakwasin z XIV w.;
- układ ruralistyczny wsi Oszczeklin z XIV w.;
- układ ruralistyczny wsi Gać Kaliska z XVI w.

2.7.3. Gmina Lisków

Historyczny układ ruralistyczny w Liskowie z zabytkową architekturą z 1 ćw. XX w., określony strefą ochrony konserwatorskiej. Sam układ ruralistyczny nie wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego. Wieś Lisków położona jest ok. 30 km na pñ. wsch. od Kalisza. Człon układu przestrzennego wsi – ulicówki - stanowi droga prowadząca z Koźminka do Turku. Na osi głównej drogi, wznosi się neogotycki kościół pw. Wszystkich Świętych z 1899 r. Przed nim pomnik ks. Wacława Blizińskiego. Po obu stronach głównej drogi zabudowania mieszkalne i gospodarcze oraz instytucje użyteczności publicznej, mające swój początek w 1 ćw. XX w. Lisków w okresie międzywojennym znana jako wzorowa wieś spółdzielcza. W 1902 r. z inicjatywy ówczesnego proboszcza ks. Wacława Blizińskiego powstała Spółdzielnia Rolniczo – Handlowa „Rolnik”, a we wsi wybudowano wiele budynków użyteczności publicznej oraz budynków mieszkalnych i gospodarczych. Do dziś zachowały się m.in.:

- **Dom Ludowy** (od 1937 r. Bank Ludowy, obecnie Bank Spółdzielczy Ziemi Kaliskiej), wzniesiony w 1908 r. z użyciem form klasycystycznych na rzucie zbliżonym do litery U, wydłużony na osi wsch – zach.; murowany z cegły, dwukondygnacyjny, niepodpiwniczony, tynkowany tynkiem cementowo- wapiennym. Elewacja dzielona gzymsem międzykondygnacyjnym, parter boniowany. Własność Banku SZK. Stan dobry. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 244/Wlkp/A z 14.09.2005.

- **Szkoła Rolniczo - Hodowlana** z 1913 r. (pełniła później funkcję internatu dla młodzieży, obecnie Szkoła Podstawowa), usytuowana w pñ. wsch. części wsi, na tyłach zabudowy pñ. strony ulicy ks. W. Blizińskiego; murowana z cegły. Bryłę budynku tworzą trzy części trójkondygnacyjne z użytkowym poddaszem. Wszystkie elewacje z boniowaniem w kondygnacji parteru, ograniczonym od góry gzymsem, krawędzie szczytów tynkowane, profilowane; pozostałe płaszczyzny ścian z cegły. Własność gminy Lisków. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 84/Wlkp/A z 26.02.2002.

- **Sierociniec**, ob. Dom Dziecka, wzniesiony w 1932 r. jako pawilon dla dziewcząt, wg projektu inż. Andrzeja Grigorjewa – absolwenta Seminarium Nauczycielskiego i Politechniki Warszawskiej. Zlokalizowany poza centrum wsi, w jego zach. części, gdzie usytuowany był cały kompleks sierocińca; na terenie rozwidlenia głównej ulicy Liskowa w kierunku Morawina i Opatówka. Jest wyraźną dominantą w zach. części miejscowości kompozycyjnym odpowiednikiem kościoła parafialnego zamykającego ulicę ks. Blizińskiego, stanowiącą główną oś kompozycyjną wsi. Bryła budynku zwarta, złożona z wydłużonego korpusu głównego z półokrągło zamkniętymi krótszymi bokami oraz z dostawionego do osi poprzecznej elewacji tylnej, prostopadłego nieco niższego, krótkiego skrzydła. Obiekt jest przykładem funkcjonalizmu w architekturze współczesnej. Zrealizowany wg nowatorskiej koncepcji architektonicznej, ukształtowanej w duchu awangardowych nurtów europejskich aktualnych w latach 20. i 30. XX w.: funkcjonalizmu i konstruktywizmu, u których korzeni leżały założenia programowe grupy Bauhaus i De Stijl, czerpiące także z haseł Le Courbisiera. Obowiązywała w nich zasada prostych, funkcjonalnych form, połączona z praktyczną celowością. Prosta bryła sierocińca, długie poziome okna, płaski, przystosowany do rekreacji dach – świadczą o konsekwentnym stosowaniu założeń architektonicznych Le Courbisiera. Własność Powiatu Kaliskiego. Stan zachowania dobry. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 243/Wlkp/A z 1.08.2005.

- **dom dla wychowawców dzieci z sierocińca**, wybudowany w 1920 r. na zach. krańcu wsi, pełnił też funkcję biura zarządu; po 1945 r. i powstaniu Państwowego domu Dziecka zamieszkali w nim jego pracownicy, którzy zajmują budynek do czasów obecnych. Ściany wzniesione na kamiennej podmurówce, o konstrukcji szkieletowej – ramy drewniane wypełnione gliną zmieszaną z trocinami i sieczką. Na zewnątrz szalowane pionowo deskami. Stropy, więźba dachowa, podłogi, schody drewniane. Korpus dwukondygnacyjny nakryty dachem czterospadowym, skrzydła boczne trójkondygnacyjne z dachem trójspadowym. Obiekt zachowany w prawie niezmienionym kształcie i w dobrym stanie technicznym. Własność Powiatu Kaliskiego.

2.7.4. Gmina Opatówek

Historyczny układ urbanistyczny miasta Opatówka, obejmujący:

- nawarstwienia kulturowo-osadnicze od czasów pradziejowych po okres nowożytny,
- znajdujący się w centrum miasta dawny, obecnie przekształcony, ćwierćkolisty rynek, obecnie plac Wolności,
- układ ulic stanowiących granicę średniowiecznej lokacji: ul. Kościelna (d. Pałacowa), ul. Poniatowskiego (d. Sieradzka), ul. Łódzka (d. Wartka), ul. Kaliska,
- ulice odchodzące od rynku stanowiącego najstarszy element przestrzenny Opatówka z ulicami dopełniającymi i łączącymi: ul. Poprzeczna, ul. św. Jana, ul. Dziubińskiego, ul. Szkolna, ul. Piaskowa, ul. 3 Maja, ul. Kilińskiego,
- tereny zielone pl. Wolności, placu przykościelnego, park w zachodniej części miasta z zachowanymi elementami małej architektury,
- zespół kościoła par. p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa,
- zabudowę mieszkalną przy wymienionych wyżej placu i ulicach, o przeważającym typie domów parterowych z dachami dwuspadowymi z zachowanym detalem architektonicznym w formie m.in. boniowania, gzymsów i opasek, wielorodzinne kamienice jedno- i dwukondygnacyjne z wystawami dachowymi oraz domy wolnostojące, parterowe, w części drewniane nakryte dachami dwuspadowymi,
- zabudowę gospodarczą z dominującym typem wąskiego parterowego budynku, wznoszonego przy bocznych granicach działek zabudowy,
- zabudowę użyteczności publicznej,
- zabudowę przemysłową.

Obszar objęty ochroną ukształtowany został w średniowieczu z elementami rozwiniętymi w XVII – XVIII w. oraz w XIX i na początku XX w. O rozplanowaniu średniowiecznego Opatówka nie zachowały się źródła pisane. Podstawowym źródłem dotyczącym średniowiecznego układu przestrzennego ośrodka jest samo rozplanowanie miasta, obecnie dość czytelne. Centrum stanowił rynek o kształcie zbliżonym do ćwierci koła, o dzisiaj częściowo zatartej formie, połączony szeroką ulicą Kościelną (d. Pałacowa) z dawną siedzibą arcybiskupów gnieźnieńskich. Rynek stanowił przedlokacyjny plac targowy, który dopiero po lokacji uległ częściowej zabudowie. Ten ćwierćkolisty rynek stanowi najstarszy element przestrzenny Opatówka, wokół którego zostały wytyczone 39 ulice. Obszar Opatówka kształtujący się przez wieki ukazuje ciągłość procesu urbanizacji ośrodka przerwanej w 1870 r., po utracie praw miejskich. Każdy etap rozwoju, tj. osadnictwa przedlokacyjnego, lokacji miasta, rozwoju terytorialnego ośrodka w okresie nowożytnym i nowoczesnym do początków XX w. jest dobrze widoczny. W mieście zachowały się przykłady relikwów

osadnictwa oraz architektury od średniowiecza po początki XX w. Wyznaczone granice obejmują obszar o największym nasyceniu elementów przestrzeni historycznej miasta. Dobry stan zachowania poszczególnych elementów układu przestrzennego: placów, ulic, podziałów gruntów oraz architektury sakralnej, przemysłowej i mieszkalnej oraz wyraźna czytelność ich genezy widzianej w szerokim kontekście rozwoju gospodarczo-społecznego Wielkopolski w czasie wielkiej reformy państwa w wiekach XIV-XV, a także w kontekście dalszych przekształceń w wiekach późniejszych (szczególnie w wieku XIX), stawia historyczny ośrodek miejski w grupie szczególnie cennych zespołów współtworzących dziedzictwo kulturowe kraju. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr.: 487/Wlkp/A z 17.04.207;

2.7.5. Gmina Stawiszyn

Historyczny układ urbanistyczny miasta Stawiszyna. Miasto położone nad rzeką Bawół zachowało czytelny układ osady o typie owalnicowym placu targowego, przeciętego drogą handlową, wzdłuż której rozwinęły się przedmieścia. Ten układ świadczy o rozwinięciu się Stawiszyna ze starej osady handlowej. Wewnątrz owalnicy znajduje się czworoboczny rynek (obecnie Plac Wolności) z Ratuszem w pierzei oraz kilkoma kamienicami z 1. poł. XIX w. Plan wyznaczają dwie pary równoległych ulic przecinających się pod kątem prostym. Para ulic biegnących z pld. na pln. zbiega się na końcach ze sobą tworząc jądro owalnicowe. Na południowy wschód od owalnicy wznosi się gotycki kościół, a na zachód kościół ewangelicki z roku 1874. Owalne jądro stanowi najstarszy element przestrzenny Stawiszyna. Był to przypadek tzw. śląskiego schematu rozplanowania, polegającego na rozwidleniu szlaku na dwie równoległe do siebie ulice, zbiegające się przy przeprawach. Natomiast przy murach miejskich biegły ulice obwodowe. Sieć uliczną miasta dopełniły ulice boczne, które podzieliły obszar miasta na bloki różnej wielkości i kształtów.

2.7.6. Gmina Szczytniki

Historyczny układ urbanistyczny miasta Iwanowice, ob. wsi, XV-XIX w. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 396/Wlkp/A z 25.08.2006.

Dawniej miasto; uzyskały lokację miejską w 1460 r. dzięki staraniom Bartłomieja Gruszczyńskiego, zdegradowane w 1870 r. Czworoboczny plac rynkowy (obecnie Pl. Ojca Augustyna Kordeckiego), pochodzi z okresu lokacji miasta na prawie magdeburskim. Skomunikowany jest z nim przez ulicę Kościelną kościół św. Katarzyny.

Iwanowice. Układ dawnego miasta. Źródło: <https://zabytek.pl/pl/obiekty/g-267485>

Iwanowice. Widok ogólny układu przestrzennego od strony płn. Fot. Z. Siemaszko, 1968r.

Historyczny układ urbanistyczny miasta Staw, ob. wsi, k. XIV-XIXw. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr. rej.: 395/Wlkp/A z 25.08.2006.

Obecnie wieś położona w dolinie rzeczki Cieni, 21 km na pd.-wsch. od Kalisza, przy drodze lokalnej Marchwacz - Warta. Staw uzyskał lokację miejską przed 1405 r., zdegradowany w 1870 r. Nazwa pochodzi prawdopodobnie od: „okolicznych łągów, nisko położonych, są zapewne dnem dawnego zbiornika wód, którego ślad pozostał w małym strumyku, płynącym z lasów zwanych Jesionka”. Dostępne źródła wspominają o *starożytnej* metryce, czyli pewnie

sięgającej wstecz nawet XIII wieku. Była to dosyć znacząca osada, znajdowało się tutaj nawet targowisko królewskie.

W centralnej części wsi, w zach. krańcu ryneczku, po pn. stronie głównej drogi usytuowany jest kościół parafialny pw. św. Mikołaja wzniesiony w XVI w. Otoczenie kościoła o zarysie nieregularnego wieloboku z zaokrągloną partią pn., okolone ceglany, neogotyckim parkanem. Teren przykościelny dostępny od wsch. i od zach. osiowo zlokalizowanymi bramami. W pd.-wsch. partii otoczenia ceglana trójarkadowa dzwonnica. Od pn.-wsch., po drugiej stronie drogi plebania z towarzyszącymi jej zabudowaniami gospodarczymi.

Staw. Układ przestrzenny dawnego miasta. Fot.: <https://zabytek.pl/pl/obiekty/g-267484>

2.8. Architektura przemysłowa i zabytki techniki

2.8.1. Gmina Blizanów

W GEZ Gminy Blizanów wpisano następujące zabytki architektury przemysłowej:

- spichlerz w zespole folwarcznym w Brudzewie, 1. poł. XIX w., opis: podrozdz. 2.6.1., s. 62.
- spichlerz w zespole folwarcznym w Żernikach;
- kuźnia w zespole folwarcznym w Jarantowie,
- kuźnia w zespole folwarcznym w Jastrzębnikach,
- spichlerz w zespole folwarcznym w Piotrowie, pocz. XX w., opis: podrozdz. 2.6.1., s. 66.

2.8.2. Gmina Brzeziny

W GEZ Gminy Brzeziny wpisano zabytek architektury przemysłowej:

- wiatrak „koźlak” w Aleksandrii, 1 ćw. XX w., w złym stanie

Wiatrak „koźlak” w Aleksandrii

- młyn wodny w Ostrowie Kaliskim z 1907 r. wraz ze spichlerzem z 1931 r. uległ całkowitemu spaleni podczas pożaru w 2017 r.

2.8.3. Gmina Ceków - Kolonia

- spichlerz z zespole folwarcznym w Kamieniu, pocz. XIX w., wpisany do rejestru pod nr 963/Wlkp/A z 3.02.1969, z 28.03.1974 i z 11.06.2015. Opis: podrozdz. 2.6.3., s. 69.

2.8.4. Gmina Godziesze Wielkie

- spichlerz w zespole folwarcznym w Żydowie, z 1880, wpisany do rejestru zabytków pod nr 534/A z 25.07.1990. Opis: podrozdz. 2.6.4., s. 71.

2.8.5. Gmina Koźminek

W GEZ Gminy Koźminek wpisano następujące zabytki architektury przemysłowej:

- dwa spichlerze (płn. i pld.) w zespole folwarcznym Dębsko – Ostoja, z ok. 1927-1930 r., murowane z cegły, z drewnianymi wysokimi dachami naczółkowymi, pokryte karpiówką. Elewacje w cegle, z szerokimi wrotami. Wpisany w GEZ Gminy Koźminek;
- młyn zbożowy z l. ćw. XX w. w Koźminku;
- wiatrak „koźlak” z końca XIX w. w Nakwasinie, drewniany;
- spichlerz w zespole folwarcznym w Oszechlinie, ok. poł. XIX w.

2.8.6. Gmina Lisków

W GEZ Gminy Lisków wpisano następujące zabytki architektury przemysłowej:

- wiatrak „koźlak” w Ciepeliwie Pierwszym, 1864 r., przebudowany i rozbudowany po 1985r.;
- spichlerz w zespole folwarcznym w Koźlątkowie, ob. budynek gospodarczy, 1925 r.
- piekarnia Spółdzielcza w Liskowie, później świetlica, ob. budynek wielofunkcyjny, 1936r.

2.8.7. Gmina Mycielin

W GEZ Gminy Mycielin wpisano następujące zabytki architektury przemysłowej:

- wiatrak w Kuszynie,
- gorzelnia w Stropieszynie, koniec XIX w.

2.8.8. Gmina Opatówek

Zespół fabryki sukna w Opatówku (obecnie Muzeum Historii Przemysłu), ul. Kościelna 1. Zespół fabryczny położony w południowej części Opatówka, zajmuje obszar zbliżony do kwadratu, z wysuniętym skrzydłem mieszkalnym od strony zachodniej. Kompozycja zespołu na planie zwartym. Założycielem fabryki był przemysłowiec saksoński Adolf Gotlieb Fiedler. Obiekt zbudowany w latach 1824-1831, klasycystyczny, murowany, tynkowany, wysoko podpiwniczony, składający się z trzech skrzydeł: pięciokondygnacyjnego wschodniego i niższych - północnego i zachodniego, z poddaszami. Skrzydła na planie wydłużonych prostokątów. Kryte dachami dwuspadowymi z naczółkiem, z dachówki ceramicznej. Elewacja wschodnia z trójosiowym ryzalitem pozornym przedzielonym naczółkiem w połowie wysokości oraz zwieńczeniem w postaci naczółka w partii okapu. Wewnątrz zachowana konstrukcja drewniana i żeliwne schody. Od 1969 r., kiedy to spłonęły górne kondygnacje budynku od strony północnej, opuszczony obiekt ulegał dewastacji. W roku 1981 r. podjęto decyzję o zaadaptowaniu dawnej fabryki sukna na Muzeum Historii Przemysłu, które po generalnym remoncie skrzydła wschodniego zostało otwarte w 1991 r. W dawnych pomieszczeniach fabrycznych prezentowane są wystawy stałe, które obrazują rozwój różnorodnych gałęzi przemysłu, od tkactwa, koronkarstwa i dziewiarstwa począwszy, przez drukarstwo, produkcję ceramiki i urządzeń gospodarstwa domowego, na kolekcji fortepianów skończywszy. W 2024 r., po kilkuletnim remoncie oddano do użytku muzealnego czterokondygnacyjne skrzydło zachodnie fabryki (w latach 1950-1999 zajmowane na tkalnię przez kaliski oddział Cepelii). Własność: Skarb Państwa w użytkowaniu wieczystym Muzeum Historii Przemysłu w Opatówku. Fabryka sukna wraz z domem robotników wpisana do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 96/35/A z 14.12.1964.

Dawny dom robotników: Opatówek, ul. Kościelna 1. Obiekt stanowi północno-zachodnią część zespołu. Od strony południowej do obiektu przylega prostopadłe skrzydło zachodnie fabryki sukna i dalej na jego osi - dawny folusz, budynek z 1824 r. Budynek domu murowany z cegły, tynkowany, rzut na planie wydłużonego prostokąta. Bryła zwarta, trzykondygnacyjna, podpiwniczona, z użytkowym poddaszem, nakryta dachem dwuspadowym z wysuniętym okapem, od wschodniej strony z naczółkiem, w połaci dachu okno powiekowe. Od północy wysunięta przeszklona altana – pierwotnie brama przejazdowa

– nakryta dachem pulpitowym. Remont kapitalny przeprowadzono pod koniec lat 90. XX w. Obecnie stanowi własność Gminy Opatówek. Utrzymany w dobrym stanie.

Magazyn wełny, gręplarnia: Opatówek, pl. Wolności 17, wybudowany przez Fiedlera ok. 1830 r., przebudowany w latach 40 XX w. Obecnie dom mieszkalny i na parterze sklepy. Wpisany do Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Opatówek.

Skrzydło wsch. płn. fabryki sukna w Opatówku

Budynek Fabryki Lalek i Zabawek: Opatówek, ul. Łódzka 14, wybudowany w 1913 r. przez żydowską rodzinę Pinczewskich. W fabryce produkowano do 1939 r. zabawki z drewna, papieru, metalu oraz lalki. Ocalili po II wojnie światowej członkowie rodziny Pinczewskich osiedli w Izraelu. Obiekty fabryki po 1945 r. zostały znacjonalizowane i urządzono w nich zakłady meblarskie, m.in. zakład nr 3 Jarocińskiej Fabryki Mebli. Funkcjonował tu także Gminny Ośrodek Kultury oraz mieszkania. Wpisany do Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Opatówek. W zbiorach Muzeum Historii Przemysłu znajdują się formy gipsowe do odlewania elementów lalek. Są własnością muzeum, zewidencjonowane i naukowo opracowane.

Fabryka lalek w Opatówku

Mostek żeliwny z 1824 r. w parku opatóweckim, jednoprzęsłowy, łukowy, o czterech dźwigarach głównych odlewanych z żelaza, z kładką wspartą na podporach kamiennych, przerzucony nad cyplem wydłużonego stawu, będącego pozostałością fosy zamkowej. Wpisany do rejestru zabytków, element zespołu pałacowo – parkowego w Opatówku.

Mostek żeliwny z 1824r.

Budynek dworca kolejowego, Opatówek, ul. Dworcowa, obiekt wybudowany w 1906 r., na trasie dawnej kolei warszawsko – kaliskiej; po gruntownym remoncie i rewitalizacji na Gminny Ośrodek Kultury, wpisany do Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Opatówek.

Dworzec kolejowy w Opatówku

2.8.9. Gmina Stawiszyn

Zespół Kaliskiej Kolei Dojazdowej, wąskotorowej, której budowę rozpoczęto w 1914 r. na odcinku Zbiersk – Turek. Wkrótce linię przedłużono do Opatówka, gdzie łączyła się z normalnotorową linią warszawsko – kaliską. Do 1918 r. Powiat Kaliski dobudował odgałęzienie do Żelazkowa i Kalisza i wykupił trasę Turek – Zbiersk od cukrowni w Zbiersku. W 1918 r. uruchomiono transport osobowy, a kolejka działała pod nazwą Kalisko – Turecka Kolej Powiatowa. Okres wojny kolej przetrwała bez zniszczeń i już w 1945 r. rozpoczęła regularne kursowanie. W 1949 została przymusowo przejęta przez PKP, znajdowała się początkowo w zarządzie dyrekcji Łódzkiej a następnie Poznańskiej. W tym czasie nosiła nazwę Kaliskiej Kolei Wąskotorowej, później zmieniono ją na Kaliską Kolej Dojazdową. W latach 50. XX w. rozpoczęto budowę kompleksu górniczo-energetycznego

w Turku, a koleją wąskotorową transportowano większość materiałów na budowę elektrowni. W latach 70. XX w. wprowadzono do ruchu towarowego wagony transportery. Obok ruchu towarowego aż do roku 1991 funkcjonował regularny ruch pasażerski. W 1994 r. rozebrano odcinek linii Borków Stary-Kalisz. Wąskotorowy Przewóz towarów pod szyldem PKP trwał do końca 2001r. Nowym operatorem zostało Stowarzyszenie Kolejowych Przewozów Lokalnych. W 2002 po sześciu miesiącach przerwy na Kolei Kaliskiej wznowiono ruch pociągów, początkowo turystycznych a od lipca towarowych. Do 2012r. prowadzono tu ruch towarowy jako na ostatniej kolei wąskotorowej w Polsce.

W listopadzie 2015 Powiat Kaliski przejął na własność Kaliską Kolej Dojazdową z przeznaczeniem na cele transportowe. Na Kolei Kaliskiej od 2013 jest prowadzony ruch turystyczny, co przyczynia się do popularyzacji północnej części Powiatu Kaliskiego.

Kolejka wąskotorowa jest zabytkiem o dużych walorach historycznych, kulturowych, technicznych i krajobrazowych. Jej przekształcenia, rozbudowy i modernizacje pozostawiły unikatowy zespół obiektów technicznej kultury materialnej, które stanowią zabytki ruchome (urządzenia kolejowej infrastruktury technicznej i tabor) oraz zabytki nieruchome (budynki, przekształcone na potrzeby kolei grunty). Obecnie łączna długość linii kolejowej wąskotorówki wynosi ok. 43 km, a zabudowa kolejowa zespołu stacji i przystanków obejmuje m.in.:

- zespół stacji w Zbiersku: budynek dworca, rok budowy nieznany, przebudowany w 1970 r.; budynek parowozowni z 1920 r., budynek mieszkalno – administracyjno – magazynowy z 1920 r., warsztat, budynek nowej parowozowni i administracyjny z 1976 r., budynek mieszkalny kolejarzy z 1918 r.,

- zespół stacji w Opatówku: budynek dworca Opatówek Wąskotorowy z 1961 r., dom mieszkalny z 1922r.

W 2021 r Powiat Kaliski zmodernizował perony na stacji w Petrykach i Złotnikach, - zakupiono i zamontowano elementy drewnianej małej architektury na stacji w Zbiersku.

Budynek i tabor stacji w Zbiersku. Fot. R. Matczak

Tabor kolejki na stacji w Zbiersku. Fot. R. Matczak

2.8.10. Gmina Szczytniki

Spichlerz w zespole dworsko – folwarcznym w Marchwaczu, pocz. XX w, wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 57/Wlkp/A z 28.05.2001. Opis: podrozd. 2.6.9., s. 87.

Spichlerz w Marchwaczu

W GEZ Gminy Szczytniki wpisano następujące zabytki architektury przemysłowej:

- młyn zbożowy w Iwanowicach-Niemieckiej Wsi,
- pozostałości cegielni z piecem wypalowym w Lipce,
- kolejową wieżę ciśnień i pompownię w Radliczycach,

Wieża ciśnienia w Radziejewicach

- młyn wodny w Kuczewoli

Młyn wodny w Kuczewoli

-wiatrak koźlak w Stawie

Wiatrak koźlak w Stawie

*

2.8.11. Gmina Żelazków

Spichlerz w zespole dworsko – folwarcznym w Żelazkowie, z l. ćw. XIX w., postawiony na planie prostokąta, piętrowy, murowany, otynkowany z dachem naczółkowym pokrytym dachówką. Wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego, nr rej.: 699/Wlkp/A z 31.07.2008.

W GEZ Gminy Żelazków znajdują się następujące zabytki architektury przemysłowej:

- **spichlerz w zespole dworsko – folwarcznym w Biernatkach** z 1887 r. (paszarnia, biuro, magazyn) oraz z końca XIX w. (obecnie budynek wielofunkcyjny), oba murowane i nieotynkowane.

- **młyn-spichlerz w zespole folwarcznym w Goliszewie**, 1920 r., murowany, ceglany, nieotynkowany, czterokondygnacyjny. Jego elewacje ozdobione są pilastrami, rytmicznie rozdzielonymi fryzami i gzymsem. Ściany szczytowe zwieńczone attyką.

2.9. Zabytki ruchome

2.9.1. Gmina Blizanów

Na terenie gminy znajduje się spora grupa zabytków ruchomych. Do zabytków ruchomych wpisanych do rejestru woj. wielkopolskiego należy wyposażenie 5 kościołów.

Wyposażenie kościoła NMP w Blizanowie. Do rejestru zabytków wpisanych jest 38 elementów. Wśród nich: Ołtarz główny rokokowy z ok. 1780 r., architektoniczny, z figurami śś. Wojciecha, Stanisława, Piotra i Pawła oraz z obrazem łaskami słynącej Matki Boskiej Blizanowskiej z Dzieciątkiem w nastawie, pod zasuwą. Ołtarz w kaplicy pw. św. Tekli rokokowy ok. 1760 r., architektoniczny z obrazem świętej w nastawie i św. Józefa w zwieńczeniu. Dwa ołtarze boczne z ok. 1760, fund. Maksymiliana Mołskiego, architektoniczne z obrazami Ukrzyżowania i św. Mikołaja w nastawie. Dwa ołtarzyki śś. Franciszkańskich i śś. Jezuickich z ok. 1760. Obrazy MB Niepokalanej z 2 poł. XVII w. i Koronacji MB z l. ćw. XVII w. Ambona koszarowa, przyścienna z malowanymi wizerunkami Ewangelistów, z 1 poł. XVII w. Chrzcielnica klasycystyczna z 1823 r. z rzeźbioną sceną Chrztu Chrystusa na pokrywie. Prospekt organowy późnobarokowy z k. XVIII w. Dwa konfesjonały i dwie ławki rokokowe z 2 poł. XVIII w. Nr rej. 443/Wlkp/B z dn. 04.06.1950, 06.06.1950, 25.03.2016.

Wyposażenie kościoła św. Stanisława w Lipem: Do rejestru zabytków wpisanych jest 15 elementów. Są to m.in.: rzeźba Matki Boskiej z około 1500, a także grupa pasyjna (barokowa) zlokalizowana na belce tęczowej. Ołtarz główny i boczne rokokowe, pochodzą z 2 połowy XVIII wieku. Przy ścianie południowej barokowa chrzcielnica z rzeźbą przedstawiającą chrzest Chrystusa (2 połowa XVIII wieku). Nr rej. 531/Wlkp/B z dn. 07.06.1950, 13.06.2019.

Wyposażenie kościoła św. Jana Chrzciela w Pamięcinie. Do rejestru zabytków wpisanych jest 30 elementów. Są to.: ołtarz główny barokowy z lat 1725-30, architektoniczny trójkondygnacyjny; ołtarz boczny barokowy z lat 1725-30, architektoniczny, trójkondygnacyjny; ołtarz boczny barokowy z lat 1725-30, architektoniczny, trójkondygnacyjny; ołtarz boczny w kaplicy, barokowy z 2 poł. XVIII w., nie architektoniczny; Tabernakulum ołtarza głównego barokowe wykonane po 1727 r.; Tabernakulum ołtarza bocznego barokowe z 3 w. XVIII w.; Prospekt organowy

trójwieżyczkowy z kon. XIX w.; chrzcielnica barokowa z 2 ćw. XVIII w., kielichowa; kropielnica rokokowa z 3 dw. XVIII w. przyścienna; feretron z rzeźbą Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Rzeźba św. Pawła Ap. barokowa z 3 ćw. XVIII w. Rzeźba św. Piotra barokowa z 3 ćw. XVIII w. Rzeźba Pieta barokowa o cechach ludowych z 1 poł. XVIII w. Rzeźby aniołów w ołtarzu kaplicy rokokowe z 3 ćw. XVIII w. Obraz Pieta w ołtarzu kaplicy, barokowy z 1 poł. XVII w. Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem w ołtarzu głównym, barokowy z 2 poł. XVII w. Obraz św. Kazimierza Królewicza barokowy z 2 ów. XVIII w. Replika obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej w ołtarzu głównym, barokowa z ok. poł. XVIII w. Obraz św. Antoniego w ołtarzu bocznym, barokowy z 1 poł. XVIII w. Obraz Chrztu Chrystusa w Jordanie barokowy z 2 ćw. XVIII w. Obraz Chrztu Chrystusa w Jordanie w ołtarzu bocznym, klasycystyczny z 2 ów. XVIII w. Obraz Św. Rodziny barokowy z 1 poł. XVIII w. Obraz św. Barbary z pocz. XIX w. Obraz bł. Jolanty klasycystyczny z pocz. XIX w. Kielich mszalny barokowy z ok. 1758 r., srebrny pozłacany. Srebrne koszulki z obrazu Pieta rokokowe z 3 ćw. XVIII w. Relikwiarzyk późnobarokowy z 2 ćw. XVII w. Relikwiarzyki rokokowe z 3 ćw. XVIII w. Nr rej. 170/B z dn. 08.02.1996.

Wypozażenie kościoła pw. Wszystkich Świętych w Rychnowie. Do rejestru zabytków wpisanych jest 17 elementów. Są to m.in.: ołtarz główny późnobarokowy z lat ok. 1782-85, architektoniczny, z obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem pod zasuwą, z 2 poł. XVII w. Dwa ołtarze boczne architektoniczne, barokowe z ok. 1790 r. z obrazami św. Jakuba oraz św. Józefa w nastawach, a także figurami śś. Stefana, Rocha i dwóch śś. bez atrybutów. Krucyfiks na belce tęczowej późnobarokowy, z ok. 1790 r. Krucyfiks na wsch. ścianie prezbiterium rokokowy, z k. XVIII w. Ambona koszowa, przyścienna z baldachimem, późnobarokowa z ok. 1790 r. Prospekt organowy rokokowy z k. XVIII w. Puszka srebrna, złożona, barokowa fundacji Antoniego Nowowiejskiego, cechowana z 1775 r. Kielich barokowy z 1775 r. ufundowany przez Mariannę i Hieronima Skowrońskich. Nr rej. 54/Wlkp/B z dn. 16.01.2003. **Wypozażenie kościoła św. Stanisława w Brudzewie.** Do rejestru zabytków wpisanych jest 21 elementów. Są to m.in.: ołtarz główny z obrazem św. Stanisława Kostki z około 1900 r. autorstwa Józefa Buchbindera; ołtarze boczne pochodzące z lat .30. XX w. — jeden z nich z 1937 r. poświęcony Chrystusowi Ukrzyżowanemu, ufundowany przez Józefinę Przyłucką z Łagiewnik; drugi ołtarz boczny z 1930 r. z polichromowanymi rzeźbami św. Jacka i św. Kazimierza, fundowane przez bractwo różańcowe. W polu głównym umieszczony jest XVIII-wieczny obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem; empora organowa z organami wykonanymi przez Karla Spiegla z Opoła; ambona, konfesjonał oraz chrzcielnica; neogotyckie ławki, stolarka drzwiowa i okienna, wystrój klatki schodowej, polichromia ścian i stropu. Nr rej.: 288/Wlkp/B z dn. 20.02.2013.

Oprócz obiektów stanowiących wyposażenie kościołów, są to obiekty małej architektury oraz zabytkowe nagrobki. Spośród obiektów małej architektury dominuje funkcja sakralna w postaci kapliczek i krzyży przydrożnych obecnych w większości miejscowości gminnych i będących świadectwem historycznej religijności tych ziem. Kapliczki przydrożne wpisane do GEZ zlokalizowane są w Blizanowie, Blizanówku, Jankowie Trzecim, Jarantowie, Jastrzębnikach, Korabiu, PawłóWKu, Pruszkowie, Szadku, Zagorzynie i Żernikach. Historyczne nagrobki i krzyże stanowią ważny element zasobu zabytkowego gminy, pochodzącego gł. z 1 ćw. XX w. ale chronologia niektórych z nich sięga połowy XIX w.

Nagrobki i grobowce zlokalizowane są na cmentarzach w Blizanowie, Brudzewie, Jarantowie Kolonii (ewangelickie), Pamięcinie, Piskorach (ewangelickie) i Rychnowie.

2.9.2. Gmina Ceków – Kolonia

Wyposażenie kościoła św. Wawrzyńca w Kosmowie: Ołtarz główny barokowy z 1 poł. XVIII w., architektoniczny, z późnorenesansowym obrazem Św. Rodziny z 1 poł. XVII w. w zwieńczeniu i figurami św. Piotra i Pawła. Dwa ołtarze boczne architektoniczne, barokowe z 1 poł. XVIII w., z obrazami św. Józefa i Wawrzyńca oraz figurami św. Małgorzaty, Katarzyny, Kazimierza i niezidentyfikowanego świętego w zwieńczeniach. Dwa ołtarze boczne barokowe z 1754 r. z obrazem św. Rodziny, św. Walentego i św. Rocha, Sebastiana i Wawrzyńca. Ambona koszowa, przyścienna z baldachimem, na korpusie malowane wizerunki 4 Ewangelistów, barokowa z 1 poł. XVIII w. Krucyfiks na belce tęczowej późnogotycki z XV w. Chrzcielnica późnoklasycystyczna z pocz. XIX. Prospekt organowy późnoklasycystyczny z ok. poł. XIX.

2.9.3. Gmina Godziesze Wielkie

Wyposażenie kościoła św. Bartłomieja w Godzieszach Wielkich. Do rejestru zabytków wpisanych jest 35 elementów. Są to m.in.: Ołtarz główny rokokowy z 1783 r., architektoniczny z rzeźbami św. Wawrzyńca, Augustyna, Antoniego i niezidentyfikowanego bpa, oraz z obrazami Immaculaty (XIX w.), św. Walentego a także Matki Boskiej z Dzieciątkiem pod zasuwą (XVII w.). Ołtarze boczne rokokowe z 1803 r. z figurami świętych, jeden z obrazami św. Anny Samotrzeć oraz św. Rodziny; drugi z obrazami Matki Boskiej z Dzieciątkiem i św. Bartłomieja. Ołtarz boczny w kaplicy, późnobarokowy ze schyłku XVIII w. z obrazem Przemienienia z kon. XIX w. Grupa Pasji na belce tęczowej późnogotycka z pocz. XVI w. Prospekt organowy trójwieżowy o formach klasycystycznych z ok. poł. XIX w. Ambona barokowa z ok. poł. XVII w. przyścienna, obecnie pozbawiona baldachimu. Chrzcielnica barokowa z ok. poł. XVII w. typu kielichowego. Kropielnica późnogotycka z 1 poł. XVI w. kuta w piaskowcu. Obraz św. Rodziny kopia obrazu z kaliskiej kolegiaty wykonana 1803. Monstrancja wieżyczkowa XVII w. o tradycjach gotyckich, srebrna, pozłacana. Kielich mszalny późnogotycki z pocz. XVI w., srebrny, pozłacany. Puszka na komunikanty klasycystyczna z 1 poł. XIX w., srebrna. Nr rej.: 45/Wlkp/B z 22.01.2003.

2.9.4. Gmina Koźminek

Wyposażenie z kościoła św. Jana Ewangelisty w Koźminku. Do rejestru zabytków wpisanych jest 15 elementów. Ołtarz główny z 4 ćw. XVIII w. z obrazami św. Józefa w sukience srebrnej oraz Chrztu Chrystusa na zasuwie, malowanego prze z Józefa Malińskiego, 1 poł. XIX w. w zwieńczeniu obraz Serca Jezusowego; dwa boczne ołtarze z pocz. XIX w. — w lewym obraz Matki Bożej z XVII w. w srebrnej sukience z XVIII w. w zwieńczeniu obraz Św. Rocha z pocz. XIX w.; w prawym obraz św. Jana Ewangelisty, w sukience drewnianej z XVIII w. w zwieńczeniu obraz Piotra i Pawła. W kaplicy klasycystyczny ołtarz z 1826 r. z Krucyfiksem. Dwa feretrony z 1 poł. XIX w. (Trójca Św.

i Matka Boża z Dzieciątkiem), obraz św. Rocha z 1667 r., z d. kaplicy w Nakwasinie. Nr rej. 545/Wlkp/B z 07.01.2020.

Elementy wystroju i wyposażenia dworu w Koźminku. Odkryte w trakcie prac konserwatorskich w 2019 r. XVIII-wieczne polichromie w trzech pomieszczeniach parteru, XIX-wieczny kominek w salonie oraz sztukateryjne rozety zdobiące sufity części pomieszczeń wpisane są do rejestru zabytków pod nr rej.: 544/Wlkp/B z 03.01.2020.

2.9.5. Gmina Lisków

Wyposażenie kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Strzałkowie. Do rejestru zabytków wpisane są 23 elementy. Ołtarz główny późnobarokowy, architektoniczny, wykonany po poł. XVIII w. z obrazem Wniebowzięcia HMP w retabulum i Immaculaty na zasuwie, oraz z figurami czterech Ojców Kościoła. Ołtarze boczne późnobarokowe, po poł. XVIII, z obramieniem z wstęg, wolut i kratki regencyjnej oraz zwieńczeniem w formie baldachimu lub muszli z koroną. W retabulach obrazy św. Sylwestra lub Eugeniusza i Antoniego oraz figury św. Jadwigi, niezidentyfikowanej świętej, Katarzyny i Kazimierza. Ambona po poł. XVIII w., przyścienna, koszuwa, z zaplekiem o uszach z motywami rocaille i baldachimem zwieńczonym figurą Salvatora Mundi. Chrzcielnica późnobarokowa po poł. XVIII w., drewniana marmoryzowana o formie kielichowej, z guzami w formie główek. Prospekt organowy z ornamentem rocaille, po poł. XVIII w. Dwa drewniane krucyfiksy ołtarzowe rokokowe, z 1. 60 lub 70-tych XVIII w. Wota srebrne z 2 poł. XVIII w. Portret Ignacego Zaremby fundatora kościoła z 4 ćw. XVIII w. Nr rej. 182/Wlkp/B z 23.12.1996.

Wyposażenie kościoła pw. Wszystkich Świętych w Liskowie. Do rejestru zabytków wpisane są 24 elementy. Wyposażenie kościoła jednorodne, trzy neogotyckie ołtarze z 1904 roku wykonane przez rzemieślnika Janickiego z Warszawy. W głównym, drewnianym ołtarzu znajduje się wizerunek Matki Boskiej Częstochowskiej, w bocznych - płaskorzeźba Św. Rodziny oraz z Jezusem Miłosiernym. Na uwagę zasługują ambona, chrzcielnica drewniana z 1908 roku, stacje drogi krzyżowej z 1904 roku wykonane przez firmę Szpetkowskich z Warszawy, organy dwugłosowe, konfesjonały, sygnaturki i dzwony. Nr rej. 441/Wlkp/B z 23.03.2016.

2.9.6. Gmina Mycielin

Wyposażenie kościoła św. Wojciecha w Kościelcu. Do rejestru zabytków wpisanych jest 18 elementów. Są to m.in.: Ołtarz główny pw. św. Józefa; architektoniczny z ok. poł. XVIII w. Ołtarze boczne pw. Anioła Stróża (pn.) i św. Wojciecha (pd.); architektoniczne powstałe po poł. XVIII w. Ołtarz w kaplicy pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, architektoniczny, z lat 50-tych XVIII w. Ambona drewniana, przyścienna, typu koszuwego z wielobocznym baldachimem i jednobiegowymi schodami, z lat 60-tych XVIII w. Belka tęczowa z drewnianym Ukrzyżowaniem z XVIII w. Romańska kropielnica kamienna w formie prostej czaszy z uskokiem u podstawy, z XII w. Późnogotycka drewniana figura Madonny z Dzieciątkiem z XV w., obecnie w zakrystii, wcześniej umieszczona w półkolistej otynkowanej wnęcie na zewnątrz absydy. Nr rej.: 183/B z 27.02.1997. Pod osobną pozycją wpisano rzeźbę Chrystusa Frasobliwego – nr rej. 128/B z 30.12.1993r.

Wypożenie kościoła pw. Wszystkich Świętych w Dzierżbinie. Do rejestru zabytków wpisanych jest 13 elementów. Trzy ołtarze z k. XVIII w.: ołtarz główny pw. Matki Boskiej Częstochowskiej, drewniany, architektoniczny, z XX-wiecznym obrazem Matki Boskiej, obrazem św. Anny z Marią, rzeźbami Św. Piotra i Św. Pawła.; ołtarz boczny (pdn.) p.w. Św. Jana Nepomucena, architektoniczny, z obrazem św. Jana Nepomucena autorstwa J. Balukiewicza z 1892 r., obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem; ołtarz boczny (pn.) p.w. Wszystkich Świętych, z XIX -wiecznym obrazem Wszystkich Świętych oraz Veraikonem. Ambona koszuwa, zapewne z przeł. XVIII /XIX w. Chrzcielnica kielichowa, barokowa z koń. XVIII w. Prospekt organowy o formach barokowych. Na ścianach korpusu nawowego poch. Z pocz. XX w. obrazy Św. Izydora Oracza, Św. Stanisława z Piotrowinem, Komunii Św. Stanisława Kostki oraz kopia Madonny Sykstyńskiej. Strop pokryty wykonaną współcześnie figuralną dekoracją malarską ze starotestamentowymi prefiguracjami ofiary eucharystycznej. W zakrystii XIX -wieczna kredencja i XVIII - wieczna szafka ścienna. Nr rej.: 13/Wlkp/B z 27.04.2000r.

2.9.7. Gmina Opatówek

Wypożenie kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Opatówku. Do rejestru zabytków wpisanych jest 19 elementów. Ołtarz główny neogotycki, pocz. XX w.; ołtarze boczne : św. Doroty z k. XVIII w. rokokowy, z 2 poł. XVIII w, z krucyfiksem i obrazem Judy Tadeusza, nawa pld.; neogotycki z obrazem M.B. Częstochowskiej i rzeźbami św. Teresy i św. Stanisława Kostki; chrzcielnica, XVIII w, średniowieczna kropielnica piaskowcowa, ambona, dwa konfesjonały neogotyckie, pocz. XX w, rzeźbione stacje Drogi Krzyżowej z pocz. XX w., obrazy: Św. Rodzina w Nazarecie, ok.1800 r., kopia obrazu Św. Rodziny z kaliskiej kolegiaty, k. XIX w (?), św. Barbary, pocz. XX w, dwa obrazy sygnowane: „Malował ks. Augustyn, 1907 r — M. Boża z Dzieciątkiem adorowana przez śś. Dominika i Katarzynę Sjeneńską oraz Chrystus Salvator Mundi, współczesny obraz Chrystusa Miłosiernego, witraże z postaciami świętych; kredencja, ławki i boazeria z pocz. XX w. w zakrystii; metalowe drzwi główne oraz czworo bocznych wykonane na pocz. XX w. w zakładzie „Wyroby z żelaza kutego J. Skrobecki we Włocławku”, żeliwna, kuta balustrada neogotycka z prezbiterium. Nr rej.: 109/W;lkp/B z 11.02.2008. Osobno wpisane wyposażenie kaplicy św. Anny, a w niej **nagrobek klasycystyczny gen. Józefa Zajęcza**, namiestnika Królestwa Polskiego 1815-1826, zm. w 1826 r. Nagrobek wykonany wkrótce po 1826 r. z fundacji Gabrieli i Józefa Radoszewskich – spadkobierców majątku opatóweckiego. Nagrobek kamienny, w kształcie sarkofagu ujętego kolumnami i belkowaniem, z herbem Świnka w ozdobnym kartuszu. W skład wyposażenia wchodzi również neobarokowy ołtarz z tabernakulum z 2 poł. XIX w. oraz obraz św. Doroty. Nr rej. 56/Wlkp/B z 22.01.2004. Pod nr 40/Wlkp/B decyzją z dnia 12.09.2002 r. wpisana została do rejestru zabytków **figura św. Jana Nepomucena** z przełomu XVIII i XIX w., ustawiona pierwotnie przy ul. św. Jana w Opatówku. Po przeprowadzonej w 2002 r. konserwacji obiekt przeniesiono do miejscowego kościoła parafialnego.

Figura św. Jana Nepomucena

Nagrobek gen. J. Zajęzka

Wypożyczenie kościoła pw. św. Michała Archaniola w Rajsku. Do rejestru wpisane są 3 obiekty pojedyncze pod numerami 125/B, 126/B, 127/B decyzjami z dnia 7.06.1950 r. oraz zespół (25 poz.) pod nr 177/B decyzją z dnia 20.09.1996 r. Obiekty pojedyncze to: gotycki **krucyfiks** z pocz. XVI w.; **obraz Madonny z Dzieciątkiem**, malowany na drewnie, z ok. poł. XVI w., pierwotnie św. Anny Samotrzeć, przemalowany, wzmiankowany w Statutach Łaskiego; **plaskorzeźba Rodzina Marii**, pochodząca zapewne z predelli ołtarza, późnogotycka, z pocz. XVI w. W skład wyposażenia wchodzi m.in. ołtarz główny, barokowy z poł. XVIII w.; dwa ołtarze boczne z 3 ćw. XVIII w., rokokowa ambona, gotycka kropielnica, neogotycki prospekt organowy z 1861 r., barokowa kropielnica z 1 poł. XVIII w., obrazy, ornaty: zdobiony haftem XVII w. – 1 szt., uszyte z tkanin XVIII w. – 3 szt.

Wypożyczenie kościoła pw. św. Jakuba Apostoła w Tłokini Kościelnej. Elementy wyposażenia kościoła parafialnego wpisane zostały do rejestru zabytków pod nr 52/Wlkp/B decyzją z dnia 12.11.2003 r. (16 poz.), m.in. barokowy ołtarz główny p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej z 2 poł. XIX w., barokowy ołtarz boczny p.w. św. Rozalii z 2 poł. XVIII w., ołtarz p.w. św. Zofii w kaplicy bocznej, neobarokowy z 1885 r., barokowa ambona i chrzcielnica, obrazy w ołtarzach.

Wypożyczenie kościoła pw. Narodzenia NMP w Chelmcach. Wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 166/Wlkp/B decyzją z dnia 27.11.2009 r. (8 poz.). W skład wyposażenia wchodzi m.in. neogotyckie ołtarze z ok. 1890 r., główny p.w. Najświętszej Marii Panny, boczny p.w. Najświętszego Serca Jezusa, boczny p.w. św. Wojciecha Biskupa, z rzeźbami i obrazami, barokowy prospekt organowy z ok. 1790 r., neogotycka ambona z 1890 r., neogotyckie Stacje Drogi Krzyżowej.

2.9.8. Gmina Stawiszyn

Wypożyczenie kościoła pw. Św. Bartłomieja Apostoła w Stawiszynie. Wpisane do rejestru zabytków pod nr 199/B z 30.12.1998r. Ołtarz główny barokowy, 1 ćw. XVIII w., z rzeźbami śś: Kazimierza, Stanisława BM, Wojciecha BM i Wacława, w retabulum obraz Marii wykonany przez Meyera w k. XIX. Ołtarz boczny p.w. św. Anny neobarokowy z ok. 1915-17r., w polu głównym obraz A. Przewalskiego z przedstawieniem św. Anny nauczającej Marię, w zwieńczeniu obraz św. Izydora Oracza, po bokach późnogotyckie figury św. Bartłomieja Apostoła i **Madonny z Dzieciątkiem** (wpisana osobno do rejestru pod nr 134/B z 26.01.1994r.). Ołtarz boczny p.w. Krzyża Św. neobarokowy z ok. 1915-17 r., w polu głównym rzeźbiony krucyfiks z XVII/XVIII w., późnogotyckie figury **św. Jana Chrzciciela i św. Jadwigi Śląskiej** (nr rej.: 132/B oraz 135/B z 26.01.1994r.), w zwieńczeniu obraz św. Ekspedyta aut. A. Przewalskiego. Ołtarz boczny św. Walentego neogotycki z 1908 r fundacji Cechu Szewców Stawiszynskich, w niszy centralnej grupa św. Walentego wskrzeszającego dziecko. Ołtarz boczny p.w. M.B. Różańcowej neogotycki z 1908 r zapewne fundacji Bractwa Różańcowego, w niszy centralnej M.B. Różańcowa z Dzieciątkiem Jezus. Ołtarz kaplicy Łubieńskich klasycystyczny z ok. 1835 r., na zasuwie XX-wieczna kopia obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej; ambona eklektyczna z 1917 r — na koszu ambony stiukowe relief przedstawiające sceny męczeństw świętych; chrzcielnica eklektyczna z 1917 r.; kropielnica w typie gotyckim XV- XVI; **prospekt organowy** neogotycki ok. 1908 (wpisany do rejestru pod nr 506/Wlkp/B z 30.05.1993); stalle neogotyckie pocz. XX w; klasycystyczne epitafium Pelagii z Zajączków Łubieńskiej ok. 1835 — w krypcie do dziś zachowana trumna ze szczątkami zmarłej.

Wypożyczenie kościoła ewangelickiego w Stawiszynie. Do rejestru zabytków pod nr 175/Wlkp/B decyzją z dnia 08.02.2010r. wpisano 4 elementy. **Szafa organowa** o drewnianej konstrukcji, składająca się z dwóch zasadniczych części: dolnej i górnej. Część dolna to korpus podzielony pilastrami na trzy części. W części środkowej z dwuskrzydłowymi drzwiczkami umieszczony jest stół gry. W obu bocznych częściach, pomiędzy pilastrami, znajduje się dekoracja z profilowanych listew. Dolna część szafy organowej oddzielona jest od górnej prostym gzymsem, wylamywanym na linii pilastrów. Górna część korpusu szafy składa się z pięciu części o symetrycznym usytuowaniu, oddzielonych od siebie trójbocznymi pilastrami, zwieńczonych gzymsem oraz wielobocznymi wieżyczkami w narożnikach. Wieżyczki zwieńczone są sześciobocznymi sterczynami z kwiatonami. Pomiędzy wieżyczkami znajduje się dekoracja w postaci stylizowanego krenelażu z motywem liści. Główne części górnego korpusu zawierają prostokątne, zwieńczone ostrołukowo wnęki, w których umieszczone są piszczałki. Przestrzenie ponad łukami posiadają dekorację w postaci wąskich profilowanych listew z motywem łuku ostrego. Dwie części skrajne są wyższe od środkowej oraz dwóch pozostałych. Środkowa część szafy organowej zaakcentowana jest półkoliście występującym gzymsem oraz stylizowaną konsolą zdobioną arkadowym fryzem oraz dekoracją w postaci kwiatonów.

Ambona z korpusem o pięciobocznym kształcie i podstawie zaakcentowanej prostym gzymsem podzielonym na prostokątne pola. Dolna część korpusu posiada dekorację w postaci profilowanego wieloboku zakończonego od dołu motywem liści winogrona. Dolna część balustrady, wysunięta w stosunku do pozostałej, podzielona na przęsła wielobocznymi

pilastrami, których dolne fragmenty zaakcentowane są kwadratowymi podstawami ze stylizowanymi guzami. Płyciny głównej części korpusu oraz balustrady oddzielone smukłymi kolumnkami zwieńczonymi czterobocznymi pinaklami. Ponad korpusem ambony umieszczony jest ośmioboczny baldachim, którego zewnętrzne krawędzie posiadają formę profilowanego gzymsu. Spód baldachimu posiada dekorację o motywie wklęsłej, bogato profilowanej ramy z ośmiobocznym polem pośrodku. Zwieńczenie baldachimu posiada dekorację w postaci trójkątnych szczytów z ażurowym owalem umieszczonym w środku.

Podest schodów zaakcentowany jest drewnianą konstrukcją wyższą od balustrady schodów. Drewniana przegroda, przylegająca do południowej ściany kościoła posiada dekorację w postaci prostokątnych płycin zamkniętych od góry łukiem trójlistnym ostrym. Zwieńczenie przegrody, na wysokości otworu drzwiowego, posiada formę wimpergi z owalami, w które wpisane są czwór- i trójliścia. Wimperga na zewnątrz posiada dekorację o formie czołganki a jej zwieńczenie stanowi kwiaton.

Ołtarz główny z dolną częścią oddzieloną od górnej, prostym gzymsem, posiada dekorację w postaci prostokątnych płycin. Skrajne części ołtarza, wysunięte płytkimi ryzalitami w stosunku do części środkowej, z dekoracją z cienkich listew o motywach prostokątów zamkniętych od góry łukiem ostrym. U dołu środkowej części ołtarza umieszczona jest prosta mensa o drewnianej konstrukcji, której przednia część zdobiona jest płytkimi kwadratowymi płycinami. Ponad mensą, w dolnej części ołtarza znajdują się prostokątne płyciny z dekoracją czteroliści w owalach. W środkowej, centralnej części ołtarza umieszczony jest obraz o prostokątnym kształcie zamkniętym od góry łukiem ostrym. Obraz otacza profilowana rama. Na obrazie przedstawiono scenę Zmartwychwstania Chrystusa. Sylwetka Chrystusa unosząca się z rozłożonymi ramionami przedstawiona jest na tle jasnej partii nieba. Postać otacza białe, sfałdowane i powiewające na wietrze perizonium. Wokół głowy Chrystusa umieszczony jest nimb w postaci wiązek jasnych promieni. W dolnej części obrazu przedstawione są sylwetki żołnierzy, strażników grobu. Z wyciągniętymi rękami przyglądają się unoszącej się postaci Chrystusa. Postacie te przedstawione są na tle ciemnego, granatowego nieba. W lewym, dolnym narożniku obrazu widoczny jest kamień. Obraz "Zmartwychwstanie Chrystusa" namalowany został przez kaliskiego artystę Augusta Bertelmana. Pomysł i układ obrazu zaczerpnięty został z dzieła Annibale Carracciego — włoskiego artysty. Zwieńczenie środkowej części ołtarza stanowi ażurowy motyw wimpergi z czołgankami na zewnętrznych krawędziach. W środku trójkątnego zwieńczenia cztery ażurowe owale, z motywem ośmioramiennej gwiazdy w środkowym. Boczne części ołtarza wydzielone są parami profilowanych listew o formach smukłych kolumnek. Są one ustawione na trójbocznych podstawach a ponad ich głowicami znajduje się profilowany, prosty gzyms, nieznacznie cofnięty w części środkowej. Ponad głowicami gzymsu znajdują się pinakle oraz sterczyny z czołgankami, zwieńczone kwiatonami.

Ławki wypełniają wnętrze nawy głównej. Ich boki osadzone są w odcinkach kwadratowych belek. Przednia część boków posiada w dolnej części wycięcie o wklęsłym kształcie. Powyżej siedziska, boki wycięte są w kształcie dwóch, stykających się ze sobą odcinków łuku. Zwieńczenie boków ma kształt stylizowanej sterczyny z motywem trójliścia o owalnym wycięciu pośrodku. Powyżej siedziska umieszczone jest wycięcie w formie stylizowanej dekoracji maswerku o motywie czteroliścia. W środkowej części ławek umieszczone są proste deski siedzisk. Stykają się z nimi ścianki zapleceków, które posiadają dekorację o formie prostokątnych płycin. Górna krawędź zaplecka łączy się z prostymi, nachylonymi pod kątem

pulpitami. Dolna krawędź pulpitu ujęta jest prostą listwą. Przednia część ławek posiada dekorację składającą się z prostokątnych płycin z profilowanymi zewnętrznymi krawędziami.

2.9.9. Gmina Szczytniki

Wypozażenie kościoła św. Katarzyny w Iwanowicach. Do rejestru zabytków wpisane są 33 elementy (6 osobno i 27 jako wyposażenie łącznie). Ołtarz boczny z gotyckim obrazem *Misericordia Domini* z ok. 1460 r. (W lewym dolnym rogu obrazu artysta umieścił klęczącą figurę w stroju arcybiskupim, ze złożonymi rękoma, u stóp której znajduje się biała róża o pięciu listkach, oznaczająca herb Poraj, czyli Róża, do którego należeli Gruszczyńscy. Figura przedstawia abpa Jana z Gruszczyńskich, czyli fundatora obrazu. Na wizerunku widoczny jest też łaciński napis „O Mater Dei memento mei”, czyli „O Matko Boga pamiętaj o mnie”. Obraz jest epitafium pośmiertnym Arcybiskupa; nr rej. 122/B z 30.12. 1993); Chrzcielnica gotycka z datą 1460 r. (nr rej. 119/B z 30.12. 1993); Kropielnica gotycka z datą 1464 r. (nr rej. 117/B z 30.12.1993); Późnorennesansowy, piętrowy piaskowcowy nagrobek Pawła i Katarzyny Potworowskich z k. XVI w. (nr rej. 121/B z 30.12.1993); Dwie płyty nagrobne piaskowcowe ze stojącymi postaciami zmarłych, z ok. 1600 r.: zapewne Dobrogosta Potworowskiego, sędziego ziemskiego kaliskiego oraz kobiety z herbem Korab (nr rej. 123/B z 30.12.1993); Płyta nagrobna z czarnego marmuru, Jana Baranowskiego, wojewody sieradzkiego, z ok. poł. XVII w. (nr rej. 118/B z 30.12.1993); Cztery rokokowe ołtarze: ołtarz główny z obrazem Matki Bożej z Dzieciątkiem w srebrnej sukience, pocz. XVIII w.; ołtarz boczny z obrazami Przemienienia Pańskiego i Trójcy Św., w kaplicy ołtarz św. Barbary z pocz. XVIII w., ambona z pocz. XVII w.; obrazy: św. Anny Samotrzeć, z 2 poł. XVII w, św. Katarzyny i Męczeństwa św. Katarzyny, z 2 poł. XVII w, w rokokowych ramach; w zakrystii kredencja rokokowa z 1774 r, skrzynia z okuciami z 1764 r. Pod hasłem wyposażenie kościoła nr rej.: 46/Wlkp./B z 27. 09. 2004 r.

Wypozażenie kościoła pw. św. Mikołaja w Stawie. Do rejestru zabytków wpisanych jest 11 elementów. Ołtarz główny neobarokowy z 1876r., architektoniczny; dwa ołtarze boczne neobarokowe ok. 1870 r., architektoniczne. Ołtarz w kaplicy neobarokowy z 4 ów. XIX w., architektoniczny. Chrzcielnica eklektyczna z XIX/XX w. Kropielnica późnogotycka z pocz. XVI w. Prospekt organowy neogotycki z 4 ów. XIX w., trójwieżowy. Rzeźby św. Mikołaja, św. Jadwigi i Ukrzyżowania na fasadzie kościoła, późnogotyckie z pocz. XVI w. Rzeźby św. Piotra i Pawła oraz św. biskupów w ołtarzu głównym neobarokowe z ok. 1870 r. Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem adorowanej przez św. Dominika i Franciszka w ołtarzu głównym, barokowy z ok. poł. XVII w. w srebrnej sukience. Obraz św. Mikołaja w ołtarzu głównym, neobarokowy z 4 ów. XIX w. Obraz „Zdjęcie z krzyża” w ołtarzu głównym, kopia wg Rubensa aut. A. Bertelmana z 1876 r. Obraz Chrzest w Jordanie na zasuwie ołtarza głównego eklektyczny z XIX/XX w. Obraz św. Antoniego w zwieńczeniu ołtarza bocznego, neobarokowy z 4 ów. XIX w. Ołtarz św. diakona w zwieńczeniu ołtarza kaplicy, neobarokowy z 4 ów. XIX w. Obraz św. Franciszka w zwieńczeniu ołtarza głównego, eklektyczny z 4 ów. XIX w. Obraz św. Jakuba w zwieńczeniu ołtarza bocznego, eklektyczny z 4 dw. XIX w. Srebrne puszki na komunikanty z przeł. XIX/XX w. Srebrny kielich eklektyczny z kon. XIX w. Srebrzona monstrancja eklektyczna typu promienistego z XIX/XX w. Nr rej.: 66/Wlkp./B z 27. 09. 2004r.

2.9.10. Gmina Żelazków

Wypożyczenie kościoła pw. Zwiastowania NMP w Dębem. Decyzją z dnia 09.07.1985 r. do rejestru zabytków wpisane zostało pod nr 93/B wyposażenie kościoła (17 elementów). Natomiast decyzją z dnia 20.12.1993r. pod nr 112/B wpisano płaskorzeźbę Matki Boskiej z Dzieciątkiem, barokową o reminiscencjach gotyckich, a 19.05.1994 r. zapisano w rejestrze zabytków pod nr 146/B obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem, poł. XV w., w ramie współczesnej. Na wyposażeniu kościoła znajdują się m.in.: ołtarz główny neobarokowy, architektoniczny, jednokondygnacyjny i trójosiowy ołtarz główny ze zwieńczeniem w formie naczółka. Jego retabulum – z tabernakulum i z wymienionym wyżej gotyckim obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem, ujęte jest z obu stron przez pseudokompozytowe kolumny, między którymi ustawione są rzeźby dwóch Ewangelistów – św. Łukasza (z prawej strony) i św. Marka (z lewej strony). Ołtarz ten powstał równocześnie ze wznoszeniem świątyni, ale w latach 50. XX w., częściowo go przebudowano – m.in. z obu jego boków dostawiono wtedy proste bramki z płycinowymi drzwiami ozdobionymi rozetkami, na których stoją rzeźby dwóch pozostałych Ewangelistów – św. Mateusza (z prawej strony) i św. Jana (z lewej strony). Trzy barokowe ołtarze boczne pochodzące ze starego kościoła oraz ambona koszowa z baldachimem, wykonana pod koniec lat 40. XX w. (na miejsce spalonej w czasie II wojny światowej). W ołtarzach umieszczone są wizerunki przedstawiające: św. Judę Tadeusza (w zwieńczeniu – św. Barbarę), św. Izydora Oracza (w zwieńczeniu św. Józefa z Dzieciątkiem) i św. Walentego (w zwieńczeniu – św. Antoniego Padewskiego), wykonane przez Józefa Balukiewicza w latach 90. XIX wieku. Natomiast w zachodniej części korpusu ulokowany jest chór muzyczny z półkolistą balustradą.

Wypożyczenie kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Goliszewie. Ołtarz główny klasycystyczny z ok. 1840 r., architektoniczny z obrazem MB Niepokalanej z ok. poł. XIX w. Ołtarz boczny klasycystyczny z ok. 1840 r., architektoniczny, flankowany parą jońskich kolumn z obrazem św. Franciszka Ksawerego współczesnym ołtarzowi. Powyżej w arkadzie retabulum współczesny obraz św. Józefa. Ołtarz boczny klasycystyczny z ok. 1840 r. architektoniczny w porządku jońskim, z obrazem św. Rozalii (?) lub św. Heleny oraz w górnej partii arkady św. Walentego uzdrawiającego niewidomego (?). Ambona klasycystyczna z ok. 1840 r., przyścienna koszowa, założona na planie 8-boku, z malowanymi wizerunkami świętych oraz wielobocznym baldachimem. Chrzcielnica klasycystyczna z ok. 1840 r., wsparta na trójnogu o formie łap z główkami putt. Kropielnica piaskowcowa klasycystyczna. Dwie kropielnice przyściennie z brązu o puklowanych czarach, klasycystyczne. Na stropach i ścianach polichromie zapewne o charakterze klasycystycznym, silnie przemalowane. Na stropach plafony figuralne: w prezbiterium Ostatnia Wieczerza, w nawie scena Wniebowstąpienia; ponadto medaliony z wyobrażeniami św. biskupów. Nad chórem wizerunek św. Cecylii i króla Dawida. Feretrony neobarokowe z wyobrażeniem św. Wawrzyńca i Matki Boskiej z Dzieciątkiem. W prezbiterium tablice inskrypcyjne: fundatora kościoła F. Radolińskiego, ks. T. Czapskiego zm. w 1942 r. Wpisane do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 180/B z dnia 13.11.1996.

Zespół przedstawień drogi krzyżowej z cmentarza parafialnego w Kokaninie. W północnej części cmentarza znajduje się tzw. Wielka Droga Krzyżowa której powstanie

zainicjował ks. Józef Bronisław Szafnicki, a ukończył w 1934 r. ks. Jerzy Bekier. Zajmuje obszar ok. 1,5 ha. Zespół przedstawień drogi krzyżowej stanowi cykl, rozmieszczonych półkolem, dużych architektonicznych kapliczek wymurowanych z łamanego kamienia polnego. Umieszczone w nich płytkie, prostokątne wnęki (120 x 80 cm) zawierają sceny Męki Chrystusowej w postaci stiukowych, polichromowanych odlewów neogotyckich rzeźb, wykonanych w warsztacie sztukatorskim w Piekarach Śląskich. Każda ze stacji posiada murowaną tabliczkę fundacyjną z nazwiskami parafian Kokanina. Wśród kapliczek centralnie umieszczona jest figura Najświętszego Serca Jezusa, ufundowana przez Józefa i Julię Wielgoszów. Wewnątrz półkola znajduje się ukształtowany teren, symbolicznie odtwarzający najważniejsze miejsca Ziemi Świętej: Golgota – centralnie umieszczony pagórek z trzema drewnianymi krzyżami na szczycie; Nazaret – grupa stiukowa, polichromowana – przedstawiająca Zwiastowanie NMP (na cokole przed stojącym aniołem klęcząca w pochyleniu postać Maryi); Betlejem – zaznaczała drewniana kaplica, która spłonęła w 1986 r.; Jordan/Betsaida – niewielki stawek z wysepką, na której umieszczona jest rzeźba pelikana karmiącego krwią ze swej piersi troje piskląt (symbol Chrystusa Eucharystycznego). Wzdłuż ścieżki kalwaryjskiej ułożono duże polne kamienie z wyrytymi na nich błogosławieństwami Jezusa z kazania na Górze. Pomiedzy kamieniami stoi 12 latarni symbolizujących Apostołów. W latach 90. XX w. i na początku XXI w. przeprowadzono prace konserwatorskie bardzo zniszczonych już wtedy obiektów. Od roku 2010 r., dzięki wsparciu parafian dokonana została rewitalizacja terenu Kalwarii. Zespół wpisany do rejestru zabytków woj. wielkopolskiego pod nr 105/B z dnia 19.05.1992r.

Zespół polichromii z prezbiterium kościoła pw. św. Andrzeja Apostoła w Starym Borkowie. . Polichromie barokowe z 3 ćw. XVIII w. Zrąb ścian prezbiterium pokryty iluzjonistyczną polichromią z dekoracją w formie kotary, portalu oraz z wizerunkiem Vir Dolorum i patronową dekoracją roślinną. Na stropie prezbiterium odkrywka starszej polichromii z pocz. XVIII w. Polichromie odkryte i poddane konserwacji w latach 1964-1966 przez Zbigniewa Jaskowiaka. Wpisane do rejestru pod nr 147/B z 09.09.1994.

Wypożalenie kościoła pw. św. Andrzeja Apostoła w Starym Borkowie. Decyzją z dnia 21.01.2003r. wpisano do rejestru zabytków pod poz. nr 43/Wlkp/B 20 elementów wyposażenia kościoła. To m.in.: Ołtarz główny i boczne barokowe, architektoniczne, marmoryzowane, z 1 poł. XVIII w. W retabulach obrazy Hodigetrii, św. Andrzeja (ołtarz główny) oraz św. Anny; w zwieńczeniu ołtarza głównego obraz Św. Rodziny z k. XVIII w., bocznego: XVI-wieczna figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Chrzcielnica kamienna z 1 ćw. XVIII w. fundacji bpa Tarty z herbem Topór na nodusie. Obraz św. Franciszka Ksawerego w kruchcie z 1 poł. XVIII w. Dwa analogiczne kielichy, jeden z fund. Grzegorza Gąsiora z plakietką fundacyjną i datą 1746. Monstrancja z ok. 1643 r. z herbem Ostoja. W nawie polichromie współczesne, z lat 60. XX w. artyści Zygmunta Klaryski.

Elementy wyposażenia kościoła pw. św. Katarzyny w Tykadłowie. Wyposażenie tej świątyni jest mieszane – reprezentuje elementy neogotyckie, współczesne obecnej budowli, ale współwystępują tam też obiekty barokowe i rokokowe, pochodzące zapewne z poprzedniego kościoła. **Elementy neogotyckie i eklektyczne.** Decyzją z dnia 25.10.1996r. do rejestru zabytków pod poz. 179/B wpisano 10 elementów, m.in.: neogotycki,

trójkondygnacyjny ołtarz główny, ufundowany w 1909 r. przez małżonków J. J. Durajczyków, powstały w warsztacie wielkopolskim (drewno polichromowane i marmur) z obrazem barokowym w polu środkowym, z figurami śś. biskupów Wojciecha i Stanisława (w polach bocznych), z płaskorzeźbą Ostatniej Wieczerzy (na mensie) i z rzeźbą przedstawiającą św. Kazimierza Królewicza (w zwieńczeniu); zespół neogotyckich polichromii (z I ćwierci XX w.) umieszczonych na ścianach i sklepieniu, wykonanych temperą, o motywach geometrycznych i stylizowanych roślin. Ściany zdobione są w układzie pasowym, zaś sklepienia pokrywa ciemnoniebieska farba ze złotym ornamentem stylizowanych gwiazd. Na ścianie tęczowej scena Ukrzyżowania.

Elementy barokowe i rokokowe. Decyzją z dnia 30.09.1996r. do rejestru zabytków pod poz. 178/B wpisano 9 elementów: słynący łaskami obraz z końca XVII w. przedstawiający Madonnę z Dzieciątkiem (w polu środkowym ołtarza głównego), rokokowy ołtarz boczny pochodzący z 1760 r. (drewniany, rzeźbiony, polichromowany, architektoniczny), dekorowany motywami rocaille i kogucich grzebieni, z obrazem św. Marcina (barokowy z 2 połowy XVIII w., powstały w warsztacie wielkopolskim) oraz drugi ołtarz boczny z 2 połowy XVII w. (barokowy, drewniany, rzeźbiony, polichromowany, architektoniczny), zwieńczony parą kłęzących aniołków, z retabulum ujętym parą kompozytowych kolumn, w którym znajduje się obraz św. Katarzyny (rokokowy, z 3 ćwierci XVIII w.). Rokokowa ambona, z 3 ćwierci XVIII w., (drewniana, rzeźbiona, polichromowana, przyścienna, koszowa, na planie czworobocznym, dekorowana analogicznie do rokokowego ołtarza bocznego), obraz św. Walentego (z 2 połowy XVII w., umieszczony na zasuwie ołtarza św. Katarzyny) oraz srebrna, rokokowa monstrancja (z 2 połowy XVIII w.) typu promienistego (zdobiona motywami rocaille i kogucich grzebieni oraz ornamentem z winorośli i kłosów), wykonana w gdańskim warsztacie złotniczym Johana Gottfrieda Schlaubitza.

Wypożyczenie kościoła filialnego pw. św. Michała Archaniola w Zborowie. Do rejestru zabytków wpisano 20 elementów wyposażenia, m.in.: ołtarz główny późnobarokowy, z ok. 1730 r., nie architektoniczny z mięsistych zwojów akantu, z obrazem Świętej Rodziny (przemalowany w 1836 r.) oraz obrazem św. Michała Archaniola w zwieńczeniu. Dwa ołtarze boczne architektoniczne, barokowe z ok. 1730 r.: jeden z obrazem Ofiarowania w Świątyni oraz drugi z obrazem Przemienienia Pańskiego ze srebrną sukienką oraz umieszczonym w zwieńczeniu nowszym obrazem MB Nieustającej Pomocy. Ambona z 1 poł. XVIII w. przyścienna, nadwieszona z baldachimem, założona na ośmioboku. Tabernakulum barokowe o formach architektonicznych. Krucyfiks na belce tęczowej barokowo-ludowy z 1/2 ćw. XVIII w. Kropielnica wczesnobarokowa z nieodeczytaną do końca datą 160... Dwie ławki kolatorskie z 1 poł. XIX w. nr rej. 161/B z dnia 27.09.1995.

2.10. Zabytki i stanowiska archeologiczne

2.10.1. Gmina Blizanów

Środowisko kulturowe gminy zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od epoki pradziejowej do epoki nowożytnej. Stanowiska ewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Stanowiska datowane są od epoki pradziejowej przez okres wpływów rzymskich (istotny z punktu widzenia historycznego Bursztynowego

Szlaku przebiegającego przez teren gminy), średniowiecze, a kończąc na okresie nowożytnym. Gmina nie przyjęła dotąd gminnej ewidencji stanowisk archeologicznych, trwają przygotowania do stworzenia kart zgodnych z aktualnie obowiązującym rozporządzeniem.

Na terenie gminy znajduje się stanowisko archeologiczne indywidualnie wpisane do rejestru zabytków. Jest to grodzisko wczesnośredniowieczne w miejscowości Jarantów, wpisane decyzją WKZ w Poznaniu znak K1.III-870/22/73 z dnia 02.10.1973 r. pod nr rejestru 1484/A oraz zgodnie z zawiadomieniem WWKZ w Poznaniu znak Po.5140.9465.2021 z dnia 10.12.2012 pod nr rejestru 442/Wlkp/C. Na terenie tego stanowiska archeologicznego nie dopuszcza się żadnych działań ingerujących w warstwy ziemne, a prace porządkowe wymagają uzgodnienia z WWKZ.

Zasoby archeologicznego dziedzictwa kulturowego z terenu gminy Blizanów

Stanowiska o własnej formie krajobrazowej			Cmentarzyska płaskie	Osady	Ślady i punkty osadnicze	Inne	Ogółem
Dwory	Grodziska	Fortyfikacje ziemne	9	117	198	3	330
2	1	0					

Źródło: Uchwała nr XLIII/368/2022 Rady Gminy Blizanów z dnia 24 listopada 2022 r. w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Blizanów na lata 2022-2025; Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu.

Zdecydowana większość stanowisk archeologicznych z terenu gminy znajduje się na terenach rolnych, łąkach oraz nieużytkach. Stanowiska występują z reguły w pobliżu cieków wodnych lub ich bezpośrednim sąsiedztwie oraz na wyniesieniach terenu, a także w rozlewiskach rzeki Prosny. Z racji intensywnej uprawy roli, niemal wszystkie stanowiska są potencjalnie narażone na zniszczenie, ale ze względu na stopień zagrożenia i ich wartość poznawczą należy je zróżnicować i adekwatnie z nimi postępować. Oprócz licznych stanowisk w dolinie Prosny, stanowiącej zachodnią granicę gminy (m.in. wsie Jastrzębniki, Łaszków, Pruszków, Zagorzyn) największe nagromadzenie stanowisk notowane jest w centralnej części gminy w okolicach wsi Blizanów, Janków i Brudzew. Najmniejsze nasycenie zasobami archeologicznymi notujemy w północnej, leśnej części gminy.

Jeśli chodzi o chronologię stanowisk, to największa grupa faktów osadniczych związana jest z kulturą przeworską i okresem wpływów rzymskich oraz przełomem okresu późnego średniowiecza i nowożytnego (związane z przemianami osadniczymi i rozwojem wsi na omawianym terenie). Stanowiska te obecne są we wszystkich miejscowościach gminy. Duża grupa stanowisk pochodzi ze średniowiecza, związane to jest z historyczną metryką większości wsi i nadawaniem praw lokacyjnych poszczególnym miejscowościom. Znacząca jest również liczba faktów związanych z kulturą łużycką (najwięcej w okolicach wsi Jastrzębniki). Najstarsze ślady pochodzące z okresu epoki kamienia nie są zbyt liczne, pojedyncze zlokalizowano np. we wsiach Lipe III, Janków I i Kurza.

Przy szczególnie ważnych stanowiskach archeologicznych (zwłaszcza tych posiadających własną formę terenową - grodziska i kurhany), w ich obrębie i otoczeniu powinien

obowiązywać całkowity zakaz zabudowy. W przypadku zaistnienia konieczności przeprowadzenia prac ziemnych na obszarze stanowisk archeologicznych właściwy miejscowo konserwator zabytków może nakazać wykonanie wyprzedzających inwestycję badań archeologicznych.

2.10.2. Gmina Brzeziny

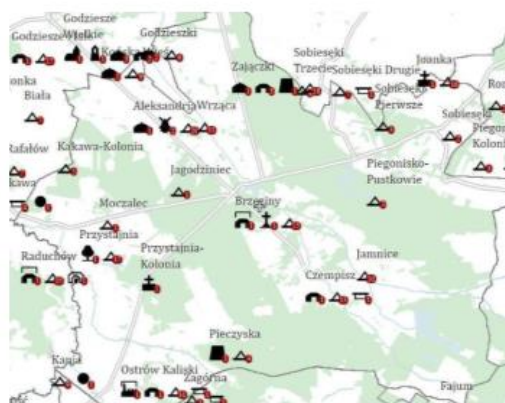
Środowisko kulturowe gminy zawiera stanowiska archeologiczne zewidencjonowane w ramach AZP. Stanowiska datowane są w większości na epokę brązu, przez epokę żelaza i okres wpływów rzymskich (istotny z punktu widzenia historycznego Bursztynowego Szlaku przebiegającego przez teren gminy) i średniowiecze. Gmina nie przyjęła dotąd gminnej ewidencji stanowisk archeologicznych.

Zasoby archeologicznego dziedzictwa kulturowego na terenie gminy Brzeziny

Cmentarzyska	Osady i ślady osadnicze	Inne	Razem
3	188	4	195

Źródło: <https://zabytek.pl/pl/obiekty/punkt-osadniczy-732802>

Rozmieszczenie obiektów archeologicznych na terenie gminy Brzeziny

Na terenie gminy znajdują się dwa stanowiska archeologiczne, indywidualnie wpisane do rejestru zabytków:

- cmentarzysko kultury łużyckiej w Ostrowie Kaliskim - (st. 36, obszar AZP 71-40/35), wpisane decyzją z dnia 22.10.1984r. pod nr rejestru 448A, zgodnie z zawiadomieniem WVKZ w Poznaniu z dnia 16.01.2013r. pod nr rejestru 447/Wlkp/C;
- cmentarzysko kultury łużyckiej w Zagórnej – (st. 2, obszar AZP 71-40/36), wpisane decyzją z dnia 22.10.1984r. pod nr rej. 449A.

Cmentarzysko wpisane jest do ewidencji zabytków i znajduje się w miejscowości Czempisz. Najliczniejsze ślady osadnicze można odnotować w Ostrowie Kaliskim. Obok wspomnianego cmentarzyska są to: punkty osadnicze (9 stanowisk), obozowiska (5 stanowisk), ślady osadnicze (2 stanowiska), miejsca produkcji (2 stanowiska), osady (14 stanowisk), wieś (2 stanowiska z okresu średniowiecza). W Brzezinach odkryto natomiast: punkty osadnicze (6 stanowisk), ślady osadnicze (5 stanowisk), osady (2 stanowiska) oraz obozowisko (1 stanowisko). Pozostałe stanowiska to osady i ślady osadnicze zarejestrowane w miejscowościach: Jamnice, Czempisz, Pieczyska, Zagórna, Fajum, Przystajnia, Moczalec, Jagodziniec, Piegonisko Pustkowie, Aleksandria, Sobiesęki, Sobiesęki Pierwsze, Zajączki i Wrząca.

2.10.3. Gmina Ceków – Kolonia

Obszar gminy Ceków-Kolonia został przebadany pod względem stanowisk archeologicznych metodą AZP w latach 80. ubiegłego wieku. Na terenie gminy zlokalizowana została stosunkowo duża ilość stanowisk archeologicznych, a ich wartość naukowo-badawczą należy ocenić jako zróżnicowaną. Można uznać, że stanowiska te rozmieszczone są regularnie i podzielić je na dwa główne skupiska stanowisk archeologicznych, z których około 90% wszystkich stanowisk archeologicznych zewidencjonowanych metodą AZP stanowią stanowiska zlokalizowane wzdłuż rzeki Śwędni oraz Żabianki. Przede wszystkim na terenie miejscowości, z którymi sąsiadują ww. ciek wodny. Dodatkowy obszar występowania stanowisk archeologicznych położony jest na terenie wokół miejscowości Przespolew Pański i Przespolew Kościelny w płn. - wsch. krańcu gminy. Zlokalizowane w wyżej wymienionych skupiskach stanowiska archeologiczne charakteryzują się bardzo szerokim przekrojem kulturowo-chronologicznym. Odnajdujemy wśród nich osady i ślady osadnicze świadczące o osadnictwie pradziejowym związanym głównie z kulturą łużycką, przeworską, wczesnośredniowieczną i średniowieczną. Jedne z najcenniejszych stanowisk archeologicznych zlokalizowanych na terenie gminy to:

- w Cekowie - osada neolityczna związana z kulturą pucharów lejkowatych,
- w Kamieniu - cmentarzyska kultury łużyckiej oraz kultury przeworskiej,
- w Morawinie - cmentarzysko kultury grobów kloszackich z wczesnego i środkowego okresu przedrzymskiego,
- w Przespolewie Pańskim - obozowiska z okresu schyłkowego paleolitu i mezolitu.

Zasoby archeologicznego dziedzictwa kulturowego na terenie gminy Ceków-Kolonia

Grodziska	Cmentarzyska płaskie	Osady	Punkty osadnicze	Inne	Razem
3	7	120	95	15	240

Źródło: Gminny program opieki nad zabytkami dla gminy Ceków – Kolonia na lata 2021-2024.

Po przeprowadzeniu kwerendy zewidencjonowanych zabytków archeologicznych zlokalizowanych na terenie gminy Ceków-Kolonia uznano, że można wytypować następujące obiekty, ze szczególnym uwzględnieniem stanowisk o własnej formie krajobrazowej:

- grodzisko wczesnośredniowieczne związane z kulturą prapolską (X - IX w.) w Cekowie (wpisane do rejestru zabytków)- Ceków stan. 5, obszar AZP 63-40/19, wpisane do rejestru zabytków pod nr 1480/A decyzją z dnia 01.10.1973 r.
- grodzisko wczesnośredniowieczne w m. Kamień, stan. 1, obszar AZP 65-45/35, wpisane do rejestru zabytków pod nr A476 decyzją z dnia 25.04.1985 r.
- grodzisko z okresu późnego średniowiecza w Nowej Plewni.

Ogólny stan zachowania dziedzictwa archeologicznego na terenie Gminy Ceków – kolonia można uznać jako dobry.

2.10.4. Gmina Godziesze Wielkie

Na podstawie badań metodą AZP oraz prowadzonych do początku XXI w. badań archeologicznych, w 2013 r. opracowana została wojewódzka ewidencja stanowisk archeologicznych dla gminy Godziesze Wielkie.

Zasoby archeologicznego dziedzictwa kulturowego na terenie gminy Godziesze Wielkie

Grodziska	Cmentarzyska	Osady i punkty osadnicze	Inne	Razem
1	8	284	1	294

Źródło: Geoportal, dostęp: <https://zabytek.pl/pl/obiekty/osada-359675>, stan na dzień 10.02.2025r.

Wśród tych zasobów 154 stanowiska zlokalizowane są w obrębie 17 zespołów stanowisk oraz 126 stanowisk usytuowanych jest poza zespołami. Można uznać, iż stanowiska te rozmieszczone są regularnie i podzielić je na dwa główne skupiska stanowisk archeologicznych, z których około 80% wszystkich stanowisk archeologicznych zewidencjonowanych metodą AZP stanowią stanowiska zlokalizowane na krawędzi doliny rzeki Proсны oraz wzdłuż rzeki Pokrzywnicy i Kielbaśnicy z licznymi rozgałęzieniami. Zdecydowana większość stanowisk zidentyfikowana została jako punkty osadnicze i osady świadczące o osadnictwie z epoki kamienia, epoki brązu (kultura trzciniecka, kultura łużycka) oraz epoki żelaza (kultura łużycka, kultura pomorska, kultura przeworska, wczesne średniowiecze), a także osadnictwa z okresu średniowiecza i nowożytności. Po przeprowadzeniu kwerendy zewidencjonowanych zabytków archeologicznych zlokalizowanych na terenie gminy Godziesze Wielkie można wytypować następujące obiekty, ze szczególnym uwzględnieniem stanowisk o własnej formie krajobrazowej:

- grodzisko wczesnośredniowieczne związane z kulturą prapolską (X-IX w.) w Józefowie (wpisane do rejestru zabytków),- Józefów stan. 5, obszar AZP 68-39/55, wpisane do rejestru zabytków pod nr A460 decyzją z dnia 02.02.1985 r.
- osada kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich (III w.) w Stobnie (wpisane do rejestru zabytków)- Stobno stan. 3, obszar AZP 68-39/45, wpisane do rejestru zabytków pod nr 85/Wlkp/A decyzją z dnia 06.03.2002 r.

Wartość naukowo-badawcza pozostałych stanowisk archeologicznych należy ocenić jako zróżnicowaną. Za najcenniejsze uznane zostały następujące stanowiska:

- Bałdoń, stan. 9, 68-39/104 - osadnictwo kultury pomorskiej,
- Borek, stan. 1, AZP 68-39/18 - osadnictwo kultury trzcinieckiej,
- Borek, stan. 4, AZP 68-39/10 - osadnictwo kultury przeworskiej,

- Godziesze Małe, stan. 22, AZP 69-39/28 - osadnictwo kultury trzcinieckiej/ wczesnej łużyckiej, II/III okresu wczesnego brązu,
- Godziesze Małe, stan. 23, AZP 69-39/29 - osadnictwo kultury trzcinieckiej, późnego średniowiecza
- Józefów, stan. 13, AZP 68-39/63 - osadnictwo kultury łużyckiej, okresu średniowiecza,
- Józefów, stan. 15, AZP 68-39/65 - osadnictwo kultury przeworskiej, okresu średniowiecza,
- Kakawa Stara, stan. 60, AZP 69-39/73 - osadnictwo kultury przeworskiej,
- Rafałów, stan. 7, AZP 69-39/91 - osadnictwo kultury trzcinieckiej,
- Saczyn, stan. 19, AZP 68-40/50 - osadnictwo kultury przeworskiej, kultury XIII/XIV w.,
- Saczyn - Lisie Jamki, stan. 15, AZP 68-40/53 - osadnictwo II/III okresu wczesnego średniowiecza,
- Saczyn-Lisie Jamki, stan. 16, AZP 68-40/54 - osadnictwo kultury przeworskiej, XV-XVI w.,
- Stobno, stan. 5, AZP 68-39/5 - osadnictwo kultury przeworskiej,
- Wola Droszewska, stan. 20, AZP 69-39/112 - osadnictwo kultury łużyckiej, okresu średniowiecza,
- Wola Droszewska, stan. 22, AZP 69-39/114 - osadnictwo kultury okresu wczesnego średniowiecza,
- Wola Droszewska, AZP 69-38/122 - osadnictwo kultury łużyckiej,
- Wola Droszewska, stan. 6, AZP 69-39/98 - osadnictwo kultury trzcinieckiej,
- Zadowice, stan. 7, AZP 68-39/67 - osadnictwo kultury przeworskiej,
- Zadowice, stan. 1, AZP 68-39/73 - osadnictwo kultury przeworskiej,
- Zadowice, stan. 8, AZP 69-38/120 - osadnictwo kultury przeworskiej,
- Zadowice, stan. 12, AZP 69-38/127 - osadnictwo epoki kamienia, kultury przeworskiej, II-III w.

Ogólny stan zachowania dziedzictwa archeologicznego na terenie Gminy Godziesze Wielkie uznać jako dobry.

2.10.5. Gmina Koźminek

Na obszarze gminy Koźminek odnotowano niewielką liczbę stanowisk archeologicznych. Nie występują tu stanowiska wpisane do rejestru zabytków oraz stanowiska o własnej formie krajobrazowej. Rozmieszczenie stanowisk osadniczych koncentruje się głównie po obydwu stronach rzeki Śwędni oraz w dwóch istotniejszych zgrupowaniach pomiędzy miejscowościami Dębsko i Chodybki oraz na obszarze pomiędzy miejscowościami Nowy Nakwasin, Bogdanów i Słowiki. Najwięcej stanowisk o wysokiej wartości poznawczej zarejestrowano na obszarze prawobrzeża Śwędni, w okolicach miejscowości Józefina, Osuchów, Koźminek, Dębsko, Chodybki, Stary Karolew oraz Moskurnia. Uwagę zwraca szczególnie dobrze rozwinięta sieć osad z okresu wpływów rzymskich (Józefina, Nakwasin, Osuchów, Dębsko, Chodybki), a także dość wyraźnie rysujące się starsze skupiska osadnicze — z przełomu epoki brązu i żelaza (kultura łużycka) - w obrębie terenów wsi Dębsko, Złotniki, Chodybki, Stary Karolew, Gać Kaliska i Moskurnia. Z okresem wpływów rzymskich związane jest również cmentarzysko, zlokalizowane w Chodybkach. Z okresem

wczesnego średniowiecza łączyć należy zarejestrowane napowierzchniowo osady w Józefinie, Osuchowie, Koźminku i Dębsku oraz w Ksawerowie i Moskurni.

Zasoby archeologicznego dziedzictwa kulturowego z terenu gminy Koźminek

Fakty osadnicze	Cmentarzyska	Osady i ślady osadnicze	Inne	Razem
Obszar miasta	2	11	2	15
Obszar wiejski	3	192	4	199
Razem na obszarze gminy	5	203	6	214

Źródło: Geoportal, dostęp: <https://zabytek.pl/pl/obiekty/osada-736231>, stan na dzień 12.02.2025r.

2.10.6. Gmina Lisków

Na terenie gminy znajduje się jedno stanowisko archeologiczne, indywidualnie wpisane do rejestru zabytków:

- **kopiec podworski (tzw. grodzisko stożkowe) w Chrustach** (stan. 1, obszar AZP 64-42/55), wpisane do rejestru pod nr 760A decyzją z dnia 31.12.1998r. Grodzisko stożkowe w Chrustach

(w literaturze fachowej figuruje jako Strzałków), to pozostałość po charakterystycznej dla późnego średniowiecza i początków nowożytności, siedzibie ziemiańskiej o charakterze obronno-rezydencjonalnym. „Dwór na kopcu” podkreślał status społeczny i majątkowy właściciela. Stanowił też punkt centralny wielowioskowego klucza majątkowego. Grodzisko znajduje się na gruntach wsi Chrusty, obok polnej drogi, na skraju łąk i pól uprawnych Strzałkowa. Zabytek porośnięty jest drzewami i krzewami. Jego wysokość wynosi ok. 2 m, a średnica u kolistej podstawy ok. 40 m. Otoczony jest fosą o szerokości 12 m.

Gród zamieszkiwany był w późnym średniowieczu i w okresie nowożytności (XIV – XVII w.). Stwierdzono dwie fazy jego użytkowania: XIV – XV w. (I faza); XVI – XVII w. (II faza).

Nieznane jest pochodzenie pierwszego fundatora obiektu. Stanowisko odkryte zostało w 1984 r. przez Grzegorza Teske i Janusza Tomalę.

Zasoby archeologicznego dziedzictwa kulturowego z terenu gminy Lisków

Stanowiska o własnej formie krajobrazowej	Cmentarzyska	Osady i ślady osadnicze	Inne	Razem
Grodzisko stożkowe				
1	2	145	2	150

Źródło: Geoportal, <https://zabytek.pl/pl/obiekty/dwor-729746>, stan na dzień 12.02.2025

2.10.7. Gmina Mycielin

Obraz pradziejowego osadnictwa na terenie gminy Mycielin znany jest z badań powierzchniowych realizowanych w ramach AZP oraz z danych archiwalnych. Zdecydowana

większość stanowisk archeologicznych koncentruje się w części południowej i zachodniej gminy, głównie w dolinie rzeki Powy. Dawne osadnictwo związane jest prawdopodobnie z historycznym “szlakiem bursztynowym”.

Zasoby archeologicznego dziedzictwa kulturowego z terenu gminy Mycielin

Osady	Grodzisko	Punkty osadnicze	Ślady osadnictwa	Cmentarzysko	Razem
80	1	15	15	2	51

Źródło: Program opieki nad zabytkami gminy Mycielin na lata 2011-2014; Geoportal, <https://zabytek.pl/pl/obiekty/punkt-osadniczy-730338>, stan na dzień 15.02.2025.

Najstarsze ślady działalności osadniczej na terenie gminy pochodzą z epoki kamienia, są to ślady osadnicze i obozowiska zlokalizowane między innymi w miejscowościach: Kazała Stara, Staszków i Mycielin. Stanowiskami o dużej wartości poznawczej są między innymi osada kultury przeworskiej (okres rzymski) i z okresu wczesnego średniowiecza w Korzeniewie oraz osada wczesnośredniowieczna w Staszkowie.

Zabytkiem archeologicznym, który został znaleziony w roku 1935r. we wsi Staszków jest skarb zwany obecnie "Skarbem słuszkowskim". składający się z monet około 20 000 i srebrnych ozdób z pierwszej dekady XII wieku. Obecnie skarb znajduje się w zbiorach Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej w Kaliszu.

2.10.8. Gmina Opatówek

Na terenie gminy Opatówek znajduje się jedno stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków:

- kopiec podworski (tzw. grodzisko stożkowate) w miejscowości Rajsko (st. 31). Został on wpisany do rejestru zabytków pod nr 757/A decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 31 grudnia 1998 r. Jest to także jedyne stanowisko archeologiczne o własnej formie krajobrazowej na terenie gminy. Kopiec znajduje się w płn. części wsi, około 300 m od kościoła. Jego wymiary u podstawy wynoszą około 33 x 40 m i około 1,5 m wysokości. W roku 1987 na kopcu przeprowadzono badania wykopaliskowe. Odkryto wówczas fragment drewnianego budynku, który zidentyfikowano z dworem opisanym w inwentarzu z 1766 r. Stwierdzono też, że kres jego istnienia położył gwałtowny pożar.

W ramach programu badawczego AZP rozpoznano archeologicznie obszar gminy Opatówek i w efekcie tego zewidencjonowano 246 faktów osadniczych.

Zasoby archeologicznego dziedzictwa kulturowego z terenu gminy

Stanowiska o własnej formie krajobrazowej	Cmentarzyska	Osady	Inne	Ogółem
Grodzisko stożkowe				
1	10	234	1	246

Źródło: Program opieki nad zabytkami Gminy Opatówek na lata 2022-2025

Wczesna epoka brązu jest na terenie gminy Opatówek reprezentowana przez kultury unietycką i trzciniecką. Licznie reprezentowane są skupiska osadnicze kultury łużyckiej. Pozostałości osadnictwa tej ludności widoczne są zwłaszcza w okolicach miejscowości: Józefów, Michałów, Opatówek, Rajsko, Sierzchów, Szulec. Widoczna jest także duża intensywność osadnictwa przeworskiego (Józefów, Michałów, Opatówek, Sierzchów, Warszew). Natomiast z okresu średniowiecznego znane jest omówione wyżej grodzisko w miejscowości Rajsko oraz liczne osady, między innymi z miejscowości Michałów i Opatówek.

2.10.9. Gmina Stawiszyn

Zasoby archeologicznego dziedzictwa kulturowego z terenu miasta i gminy Stawiszyn

Fakty osadnicze	Cmentarzysko	Osady i ślady i punkty osadnicze	Inne	Razem
Obszar miejski	1	3	0	4
Obszar wiejski	0	41	1	42
Razem	1	44	1	46

Źródło: <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/?bbox=438818.876299375,450423.64097622,439018.876299375,450623.64097622&gpw=4c4db0eb-84dd-45ae-a269-1a1459241d81>, stan na dzień 15.02.2025r.

Na terenie miasta i gminy Stawiszyn nie ma zabytków i stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. Nie występują także stanowiska o własnej formie krajobrazowej. W ewidencji zabytków województwa wielkopolskiego, prezentowanej na portalu NID, zewidencjonowano 46 stanowisk archeologicznych. Cmentarzysko z epoki brązu znajduje się przy ulicy Kościelnej, u zbiegu z ulicą Kaliską. Na terenie miasta odkryto także 3 punkty osadnicze z okresu średniowiecza. Na terenie wiejskim największe skupisko stanowisk występuje w Długiej Wsi Trzeciej (15 stanowisk) z okresu od epoki kamienia przez epokę brązu i żelaza do wczesnego średniowiecza. Poza tym są to stanowiska w Petrykach, Wyrowie, Piątku Wielkim i Nowym Kiączynie.

2.10.10. Gmina Szczytniki

Na terenie gminy Szczytniki znajduje się jeden obiekt archeologiczny wpisany do rejestru zabytków archeologicznych i jednocześnie obiekt, ze szczególnym uwzględnieniem stanowisk o własnej formie krajobrazowej:

- **pozostałości** późnośredniowiecznego (drewnianego) nowożytnego (murowanego) **zamku obronnego w Stawie** (Staw stan. 3, obszar AZP 67-41/1), wpisanego pod nr rej. 241A decyzją z dnia 16.09.1968r., nr zawiadomienia 444/Wlkp/C z dnia 16.09.1968r.

W opracowanej dla gminy Szczytniki wojewódzkiej ewidencji zabytków wyznaczonych zostało 28 zespołów stanowisk archeologicznych zawierających w sumie 198 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych. Poza wyznaczonymi zespołami stanowisk archeologicznych zewidencjonowanych zostało 96 pojedynczych stanowisk

archeologicznych. Spośród wszystkich archeologicznych obiektów zabytkowych w zespołach oraz poza zespołami wydzielono:

- 74 osady
- 10 cmentarzysk
- 2 stożkowate grodziska z okresu średniowiecza
- miejsce lokalizacji zamku obronnego w Iwanowicach.

Zasoby archeologicznego dziedzictwa kulturowego na terenie Gminy Szczytniki

Grodziska	Cmentarzyska płaskie	Osady	Punkty osadnicze	Inne	Razem
2	10	74	206	4	294

Źródło: Program opieki nad zabytkami Gminy szczytniki na lata 2022-2025; <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/?bbox=456034.772840777,427498.659215561,456119.762705083,427625.387874437&gpw=4c4db0cb-84dd-45ac-a269-1a1459241d81>, stan na dzień 15.02.2025r.

Wartość naukowo-badawcza stanowisk archeologicznych zlokalizowanych na terenie gminy oceniana jest jako zróżnicowana. Stanowiska te rozmieszczone są regularnie i podzielić je można na trzy główne skupiska. Około 80% wszystkich stanowisk archeologicznych zewidencjonowanych metodą AZP stanowią stanowiska zlokalizowane wzdłuż rzeki Cieni wraz z jej dopływem zwanym Tymianką (1 skupisko), wokół miejscowości Szczytniki wzdłuż rzeki Pokrzywnicy wraz z jej licznymi niewielkimi dopływami (2 skupisko) oraz obszary zlokalizowane na południe od miejscowości Iwanowice położone wzdłuż Grzymaczewki wraz z licznymi dopływami (3 skupisko). Zlokalizowane w wyżej wymienionych skupiskach stanowiska archeologiczne, podobnie jak w przypadku stanowisk w pozostałych gminach powiatu kaliskiego, charakteryzują się bardzo szerokim przekrojem kulturowo-chronologicznym, gdyż odnajdujemy wśród nich osady i ślady osadnicze świadczące o osadnictwie prądziejowym związanym zarówno kulturą łużycką, pomorską, przeworską i wczesnośredniowieczną oraz średniowieczną i nowożytną.

2.10.11. Gmina Żelazków

Na terenie gminy Żelazków znajdują się dwa stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków archeologicznych, będące jednocześnie stanowiskami o własnej formie krajobrazowej:

- **grodzisko wczesnośredniowieczne w miejscowości Dębe** (obszar AZP 65-40/13), wpisane do rejestru pod nr 1481/A decyzją z dnia 01.10.1973r.
- **grodzisko stożkowate w miejscowości Dębe** (obszar AZP 66-39/16), wpisane do rejestru pod nr 1482/A decyzją z dnia 01.01.1973r. Grodzisko znajduje się w południowo-wschodniej części wsi. Kopiec silnie zniszczony w latach 70. XX w.; o średnicy około 25 metrów i wysokości około 1,5 metra. Jego weryfikację przeprowadzili w 1983 r. K. i J. Splittowie, stwierdzając dwie fazy użytkowania tego obiektu. W pierwszej z nich, datowanej na XIV-XV w., w centrum kopca znajdowała się bliżej nieokreślona konstrukcja drewniana (budynek mieszkalny?), zaś w drugiej, przypadającej na okres od przełomu XVI i XVII w. do końca XVII w., mieścił się tam murowany dwór.

Zasoby archeologicznego dziedzictwa kulturowego na terenie Żelazków

Stanowiska o własnej formie krajobrazowej		Cmentarzyska płaskie	Osady, punkty i ślady osadnicze	Inne	Razem
Grodziska	Kurhany				
3	1	15	121	1	141

Źródło: <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/?bbox=445196.705128434,436861.835563799,445286.665256832,436945.591545412&gpw=4c4db0eb-84dd-45ae-a269-1a1459241d81>, stan na dzień 15.02.2025r.

Na terenie gminy zlokalizowano także trzecie grodzisko stożkowate (tzw. „dwór na kopcu”) w Goliszewie. Grodzisko to nie jest wpisane do rejestru zabytków, ale ujęte w ewidencji zabytków. Położone jest nad rzeką Bawół (Czarna Struga), około 600 metrów na zachód od zabudowań wsi. W starszej literaturze identyfikowane było jako pozostałości grodu wczesnośredniowiecznego pochodzącego z XII-XIII w. i prawie całkowicie zniszczonego przed wybuchem II wojny światowej. Jednak badania weryfikacyjne tego obiektu, przeprowadzone w 1987 r. przez G. Teske wykazały, że jest on znacznie późniejszy i należy go łączyć z okresem nowożytnym. Znajdował się tam wzniesiony na przełomie XVI i XVII w. (na kopcu o podstawie około 65×90 metrów i wysokości około 3-4 metrów) drewniany dwór z towarzyszącą mu zabudową gospodarczą, który później zastąpiły zabudowania murowane, zamienione w XVIII w. na „lamus”. Obiekt ten z tego właśnie czasu znany jest nam stosunkowo dokładnie dzięki inwentarzowi zapisanemu w 1725 r. w kaliskiej księdze grodzkiej.

Jedne z najcenniejszych stanowisk archeologicznych zlokalizowanych na terenie gminy to:

- stanowiska w Dębem, Kolonii Skarszewek i Kolonii Żelazków ze schyłkowego okresu kamienia – w większości potwierdzające obecność ludności kultury pucharów lejkowatych;
- w Biernatkach, Florentynie i Garzewie - obozowiska, osady, płaskie cmentarzyska ludności kultury łużyckiej;
- w Skarszewie, Złotnikach Wielkich i Żelazkowie – cmentarzyska z wielopopielnicowymi grobami rodzinnymi kultury pomorskiej (powstałej na bazie grupy kaszubskiej kultury łużyckiej pod wpływem oddziaływań etruskich);
- 66 stanowisk z okresu wpływów rzymskich w Dębem, Florentynie, Garzewie, Skarszewie, Skarszewku, Szkurlatach, Zborowie i Złotnikach Wielkich. Wszystkie one reprezentują pozostałości osad i cmentarzysk ludności kultury przeworskiej i wchodzi w skład rozległego skupiska osadniczego, które identyfikować można jako przypuszczalne terytorium plemienne.
- 71 stanowisk (zwłaszcza w Dębem, Skarszewie i Szkurlatach) datowanych na IX/X w. 27 spośród nich datowanych jest na czasy od IX do XIII w., a 44 dalsze pochodzą z lat obejmujących swym zasięgiem trzy kolejne stulecia (XIV-XVI w.).

3. Stan zabytków Powiatu Kaliskiego i obszary największego zagrożenia

Zabytki nieruchome

Z obiektów architektury i budownictwa wpisanych do rejestru zabytków na terenie powiatu kaliskiego najlepiej zachowane są obiekty będące własnością Kościoła. W dobrej kondycji utrzymane są także obiekty będące własnością samorządów, zarówno Powiatu Kaliskiego jak i gmin. Również obiekty, które nierozłącznie związane są z turystyką regionu znajdują się w dobrym stanie (muzea w zabytkowych budynkach, hotele i restauracje). Nieco gorzej prezentują się zabytki będące własnością prywatną. Spośród nich w dobrym stanie utrzymane są te, które są użytkowane jako mieszkania. Natomiast w bardzo złym stanie są zwłaszcza obiekty w zespołach rezydencjonalno -folwarcznych, które są opuszczone.

Większej troski wymagają zabytkowe parki i cmentarze znajdujące się w posiadaniu prywatnym, które w minimalnym, niekiedy zerowym zakresie poddawane są pracom konserwatorskim i ochronnym. Dobrą stroną jest natomiast realizacja programów rewitalizacyjnych na tych obszarach przez samorządy gminne (Koźminek, Opatówek, Mycielin, Szczytniki, Żelazków).

Istotnym zagrożeniem dla elementów dziedzictwa materialnego są katastrofy naturalne, np. pożary, powodzie, wichury, które zwłaszcza w sytuacji złego zabezpieczenia zabytku mogą doprowadzić do fizycznej destrukcji obiektu. W wyniku pożaru destrukcji uległ w 2023 r. wpisany do rejestru pałac w Dębsku – Ośrodek w Gminie Koźminek. Dużym zagrożeniem, mogącym ostatecznie spowodować całkowite zniszczenie zabytku, jest notoryczne zaniedbywanie bieżących napraw i zaniechanie koniecznych remontów, zwłaszcza obiektów znajdujących się w złym stanie technicznym. Powolne, ale długotrwałe pogarszanie się stanu technicznego zabytku prowadzi w nieunikniony sposób do destrukcji substancji zabytkowej i trwałej utraty części lub całości wartości bazowych. Przykładem jest dwór w Pietrzykowie, który znajduje się już w formie ruiny.

Brak użytkowania zabytków, szczególnie budynków gospodarczych, pofolwarcznych i części rezydencjalnych oraz niska świadomość społeczeństwa, wykonywane prace niszczące pierwotny wygląd zabytków (np. blachodachówki, plastikowe okna), brak troski o cmentarze to również ogromne zagrożenie dla zabytków. Dlatego wszelkie prace przy obiektach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków wymagają pozwolenia konserwatora po uprzednim uzgodnieniu ich zakresu w Wojewódzkim Urzędzie Zabytków w Poznaniu, Delegatura w Kaliszu.

Gminy powiatu kaliskiego nie posiadają opracowanego planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru gminy, będącego prawem miejscowym. Z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest to istotne zagrożenie dla zabytków nieruchomych. Bowiem ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Spośród pozostałych - wpis do rejestrów zabytków dotyczy wybranych grup obiektów, zaś uznanie za pomnik historii lub utworzenie parku kulturowego obecnie gmin powiatu kaliskiego nie dotyczy. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt 4 dodatkową formę ochrony m. in. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji o warunkach zabudowy, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o ww. decyzje, a remonty obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają

pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Najważniejszym problemem są jednak możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczone. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

Zabytki ruchome

Zabytki ruchome wpisane do rejestru to w powiecie kaliskim wyposażenie świątyń, i pozostałość po wyposażeniu dworu w Koźminku, które są stosunkowo dobrze zachowane. Wszelkie prace przy obiektach ruchomych – podobnie jak przy nieruchomych - wpisanych do rejestru zabytków wymagają pozwolenia konserwatora po uprzednim uzgodnieniu ich zakresu w Wojewódzkim Urzędzie Zabytków w Poznaniu, Delegatura w Kaliszu. Istotnym zagrożeniem dla zabytków ruchomych są pożary i kradzieże, choć na przestrzeni ostatnich lat na terenie powiatu kaliskiego szczęśliwie nie odnotowano takich zdarzeń.

Układy urbanistyczne

Szczególnym rodzajem zabytku jest układ urbanistyczny. W myśl przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami układem urbanistycznym jest przestrzenne założenie miejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg.

W przypadku historycznych struktur przestrzennych (zespoły budowlane oraz układy urbanistyczne i ruralistyczne) największe zagrożenia niosą zmiany związane z rozwojem miasta lub wsi. Działania inwestycyjne, w wyniku których następują zmiany historycznie ukształtowanych kompozycji, m.in. rozplanowanie placów, przebieg ulic, linie zabudowy, komponowane układy zieleni, przekształcenia brył i gabarytów budynków, a także wprowadzanie w zabytkowy układ przestrzenny nowej, dysharmonijnej zabudowy powodują niekiedy nieodwracalne zmiany i całkowitą utratę wartości tych układów. Przebudowa układów urbanistycznych, ruralistycznych i założeń pałacowo – parkowych prowadzi często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych.

Zabytki archeologiczne

Wraz z rozwojem technologii, intensyfikacją działalności produkcyjnej, gospodarczej i rolniczej rośnie stopień zagrożenia stanowisk archeologicznych. W myśl art. 6 pkt 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U.2014.1446 z dnia 2014.10.24) wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie. Najlepiej zachowane będą stanowiska

położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Należy pamiętać, że ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na każdego, kto zamierza realizować nowe zalesienia lub zmianę charakteru dotychczasowej działalności leśnej na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, obowiązek pokrycia kosztów badań archeologicznych i ich dokumentacji. Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są inwestycje budowlane i przemysłowe, nielegalna eksploatacja żwirowni. Istotnym zagrożeniem jest również działalność rolnicza zwłaszcza intensywna orka. Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrożają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej. Przyczyną niszczenia stanowisk archeologicznych jest również ich niepełna ochrona, wynikająca m.in. z niedopełnienia obowiązków spoczywających na Wójtach Gmin, tj. prowadzenia Gminnych Ewidencji Zabytków Archeologicznych dla gmin Godziesze, Lisków, Szczytniki i Żelazków. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wojewódzkiego Konserwatora w Poznaniu przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych.

Zagrożenia ochrony zabytków archeologicznych

Ochrona stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych przy inwestycjach związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, powinna mieć swoje odbicie w ujmowaniu zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowaniu zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków. Gminy Powiatu Kaliskiego planując inwestycje wiążące się z pracami ziemnymi muszą mieć na względzie ochronę zabytków archeologicznych. W najbliższych latach na terenie powiatu kaliskiego planowane są następujące inwestycje niosące zagrożenie dla tych zabytków:

1. Gmina Blizanów w 2024 roku nie będzie realizować inwestycji związanych z pracami ziemnymi na obszarach gdzie położone są zabytki archeologiczne. O planach na kolejne lata nie poinformowano.
2. Gmina Brzeziny w 2024 roku nie będzie realizowała inwestycji mogących zagrażać zabytkom.
3. Gmina Ceków Kolonia w najbliższych latach planuje:
 - a) prace remontowo – konserwatorskie kościoła pw. św. Wawrzyńca w Kosmowie,
 - b) remont Dworu w Kamieniu (w trakcie realizacji).
4. Gmina Godziesze Wielkie w najbliższych latach w szczególności w 2024 roku nie planuje inwestycji zagrażających zabytkom archeologicznym położonym w miejscowości Stobno i Józefów.
5. Gmina Koźminek nie posiada zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru.
6. Gmina Lisków nie planuje w 2024 r. inwestycji zagrażających zabytkowi archeologicznemu położonemu w miejscowości Chrusty na terenie gminy,
7. Gmina Mycielin:

a) w 2024 r. brak inwestycji związanych z pracami ziemnymi zagrażających zabytkom archeologicznym,

8. Gmina Opatówek - w najbliższych latach nie planuje inwestycji zagrażających zabytkom archeologicznym,

9. Gmina i Miasto Stawiszyn:

Gmina w 2024 roku nie planuje inwestycji związanych z prowadzeniem prac ziemnych mogących zagrażać zabytkom archeologicznym.

10. Gmina Szczytniki w najbliższym czasie nie planuje do realizacji inwestycji zagrażających zabytkom archeologicznym.

11. Gmina Żelazków w 2024 roku nie planuje inwestycji, które wiąży się z pracami ziemnymi, które zagrażałyby zabytkom archeologicznym usytuowanym na terenie Gminy Żelazków.

Powiat Kaliski oraz jego jednostki nie prowadzi inwestycji mieszkaniowych i przemysłowych, lokalizacji żwirowni, kopalni kruszywa, planowanych zalesień, kanalizacji i wodociągów, które wiąży się z pracami ziemnymi, przez co niosą zagrożenia dla zabytków archeologicznych.

4. Analiza SWOT

W tabeli poniżej zaprezentowano analizę silnych i słabych stron, szans i zagrożeń mających istotny wpływ na ochronę zabytków powiatu kaliskiego.

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
• dobry stan większości zabytków sakralnych, • dobry stan zabytków należących do samorządów oraz osób prywatnych, związanych z turystyką i agroturystyką, • dobry stan zabytków ruchomych znajdujących się na wyposażeniu świątyń, • różnorodność kulturowa zabytków i miejsc o charakterze historycznym, • unikatowy obiekt fabryki sukienniczej w Opatówku i działalność muzeum, przyciągające na teren powiatu turystów, • szlak rowerowy „Szlakiem kościołów drewnianych ziemi kaliskiej”, • projekt „Kaliskie szlaki kulinarne” promujący dziedzictwo kulinarne powiatu, • szlaki turystyczne piesze na terenie powiatu wyznaczone i nadzorowane przez PTTK O/Kalisz i gminy, • praca w kierunku edukacji nt. roli dziedzictwa kulturowego oraz zachowania i ochrony zabytków wokół nas realizowana przez muzea i	• brak szlakupromującego zabytkowe założenia dworsko – parkowe, • bardzo zły lub średni stan części zabytków znajdujących się w prywatnych rękach, • zły stan zabytków będących własnością kościoła ewangelickiego, • brak aktualnych gminnych programów opieki nad zabytkami oraz Gminnej Ewidencji Zabytków Archeologicznych w kilku gminach, • brak opracowanych planów zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru gmin na terenie powiatu, • brak połączenia kolei wąskotorowej na trasie Opatówek – Zbiersk, • brak trasy turystycznej szlakiem zabytków techniki

organizacje pozarządowe, lokalne grupy działania na terenie powiatu oraz wydział promocji Starostwa Powiatowego w Kaliszu; • funkcjonowanie kierunku studiów „Ochrona dóbr kultury” na Wydziale Pedagogiczno – Artystycznym w Kaliszu UAM w Poznaniu, kształcących specjalistów dla samorządów, • wykorzystanie dostępnych źródeł dofinansowania (środki UE, dotacje krajowe) na konserwację zabytków,	
SZANSE	ZAGROŻENIA
• dalszy rozwój agroturystyki, • działalność muzeum w kierunku archeologicznych wynikający z intensyfikacji ochrony zabytków i edukacji społecznej • powstanie szlaku turystycznego promującego liczne w powiecie założenia rezydencjonalne, • utworzenie szlaku zabytków techniki i uruchomienie w jego ramach kolejki wąskotorowej na trasie Opatówek – Zbiersk, • możliwość finansowania prac konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych z krajowych i unijnych środków finansowych, • dalszy rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych oraz muzeów w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, • opracowanie przez wszystkie gminy wchodzące w skład powiatu kaliskiego GEZA, programów opieki nad zabytkami i programów rewitalizacyjnych	• pogarszający się stan stanowisk archeologicznych wynikający z intensyfikacji działalności produkcyjnej i rolniczej, • pogarszający się stan techniczny zabytków spowodowany niewłaściwym użytkowaniem i brakiem uzgodnień konserwatorskich, • pogarszający się stan zabytków nieruchomych opuszczonych, nieużytkowanych, • niewłaściwa przebudowa układów urbanistycznych i ruralistycznych, • niepełna ochrona zabytków archeologicznych wynikająca m.in. z niedopełnienia obowiązków spoczywających na wójtach gmin, tj. prowadzeniu Gminnych Ewidencji Zabytków Archeologicznych dla gmin Godziesze, Lisków, Szczytniki i Żelazków, • Brak ochrony dla zabytków nieruchomych ujętych w GEZ, które występują na obszarach nieposiadających opracowanego planu zagospodarowania przestrzennego, • nie przyznanie środków finansowych przez instytucje zarządzające programami krajowymi i unijnymi; brak środków finansowych lub niedostateczna ilość tychże środków wśród zarządzających zabytkami.

Do silnych stron jakości dziedzictwa kulturowego powiatu kaliskiego należy przede wszystkim jego duże zróżnicowanie wynikające z historycznego zróżnicowania kulturowego. Na liście zabytków powiatu znajdują się cenne obiekty, wyróżniające go na tle innych samorządów. To drewniane kościoły z wyposażeniem, liczne założenia dworsko/pałacowo – parkowe oraz unikatowe zabytki techniki i architektury przemysłowej. Mocną stroną jest również stan ważnych obiektów architektury i budownictwa wpisanych do rejestru zabytków.

Najlepiej zachowane są obiekty będące własnością Kościoła Katolickiego. Dużo gorszą niestety zabytki poewangelickie. Szansą i mocną stroną jest współpraca samorządów gminnych z powiatem oraz muzeami i lokalnymi stowarzyszeniami na rzecz zachowania zabytków i dziedzictwa kulturowego, przede wszystkim w kontekście edukacji dla podniesienia świadomości społecznej. Uświadomienie sobie wartości historycznej zabytku, reguł i zasad postępowania przy jego renowacji to zagadnienie, które rzutuje w sposób czytelny na prowadzenie prac remontowych. Istotnym zagrożeniem dla zabytków jest często brak zrozumienia i wiedzy u części właścicieli obiektów. Najistotniejsze na dzień dzisiejszy są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi, gdzie często realne potrzeby znacznie przekraczają przeznaczony budżet.

5. Priorytety programu opieki nad zabytkami

Ze względu na prawny obowiązek ochrony wartości społecznie istotnych, szerzenie świadomości społecznej i wskazywanie kierunków rozwoju samorządom gminnym i podmiotom prywatnym, objęcie zabytków należytą opieką stanowi jeden z istotnych aspektów działalności Powiatu Kaliskiego. Utrzymanie zabytków w dobrej kondycji i ich promocja buduje także wizerunek i prestiż powiatu. Dla Programu opieki nad zabytkami Powiatu Kaliskiego na lata 2025 - 2028 priorytetem są cele wynikające z art. 87. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj:

1. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych (m.in. poprzez działania edukacyjne budujące lokalną tożsamość i świadomość mieszkańców dla znaczenia i poszanowania dziedzictwa kulturowego) oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

6. Cele Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Kaliskiego na lata 2025-2028

CEL I - DZIAŁANIA ZMIERZAJĄCE DO POPRAWY STANU ZACHOWANIA ZABYTEKÓW

1. OPIEKA NAD ZABYTEKAMI NIERUCHOMYMI

- 1.1. Poprawa stanu zachowania, modernizacja, rozbudowa i konserwacja obiektów zabytkowych będących własnością Powiatu Kaliskiego.

- 1.2 Dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych prowadzonych przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie powiatu kaliskiego na zasadach określonych w uchwale Nr XXXIII/285/2021 Rady Powiatu Kaliskiego z dnia 28 kwietnia 2021r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych lub znajdujących się na obszarze powiatu kaliskiego.
- 1.3 Podejmowanie działań na rzecz pozyskiwania środków zewnętrznych (z programów krajowych oraz z funduszy UE) na prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach będących własnością Powiatu Kaliskiego.
- 1.4 Podejmowanie działań na rzecz upowszechniania wiedzy o źródłach pozyskiwania funduszy na rzecz prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków z terenu powiatu kaliskiego.
- 1.5. Zamówienie znaków informujących o tym, iż zabytek podlega ochronie prawnej zgodnie ze wzorem ustalonym przez MKiDN w rozporządzeniu (Dz.U. z 2004 r. Nr 30 poz. 259) i umieszczenie ich na obiektach wpisanych do rejestru zabytków zlokalizowanych w powiecie kaliskim po uprzednim uzgodnieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
- 1.6. Współpraca z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w sprawie nadawania i cofania ustanowienia społecznych opiekunów zabytków dla zabytków architektury i budownictwa z terenu powiatu kaliskiego. Starosta Kaliski nie ustanowił społecznego opiekuna zabytków.

2. OPIEKA NAD ZABYTKAMI RUCHOMYMI

- 2.1. Dofinansowanie konserwacji obiektów ruchomych wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na terenie powiatu kaliskiego na zasadach określonych w uchwale Nr XXXIII/285/2021 Rady Powiatu Kaliskiego z dnia 28 kwietnia 2021r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych lub znajdujących się na obszarze powiatu kaliskiego.

3. OPIEKA NAD ZABYTKAMI ARCHEOLOGICZNYMI

- 3.1. Ochrona stanowisk archeologicznych zlokalizowanych na terenie powiatu kaliskiego, poprzez działania administracyjne prowadzone przez Powiatowego Inspektora Nadzoru Budowlanego w Kaliszu.
- 3.2. Współpraca z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w sprawie nadawania i cofania ustanowienia społecznych opiekunów zabytków.

4. OPIEKA NAD DZIEDZICTWEM NIEMATERIALNYM

- 4.1. Gromadzenie wiedzy o kulturze i etnografii powiatu kaliskiego, upowszechnianie i promocja zanikających odrębności regionalnych.

CEL II - OCHRONA ZABYTKÓW Z UWZGLĘDNIENIEM KRAJOBRAZU KULTUROWEGO I DZIEDZICTWA ARCHEOLOGICZNEGO .

1. Ochrona stanowisk archeologicznych, obiektów zabytkowych, panoram widokowych, założeń urbanistycznych, dominant krajobrazowych, cennych założeń zieleni, szlaków kulturowych poprzez działania administracyjne prowadzone przez Powiatowego Inspektora Nadzoru Budowlanego w Kaliszu.
2. Współpraca z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w sprawie wydawania przez Starostę Kaliskiego, na wniosek Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, decyzji o zabezpieczeniu obiektów zabytkowych zagrożonych zniszczeniem lub uszkodzeniem w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia lub – o ile usunięcie zagrożenia nie jest możliwe – wywłaszczenie tych obiektów na wniosek Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przez Starostę Kaliskiego na rzecz Skarbu Państwa lub gminy, na terenie której położony jest ten obiekt.
3. Respektowanie opinii i decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w wydawanych przez Starostę Kaliskiego pozwoleniach na budowę w celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych.
4. Wydawanie przez Starostę Kaliskiego pozwoleń na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
5. Współpraca z samorządami gminnymi z terenu powiatu kaliskiego w sprawach związanych z podejmowaniem działań na rzecz ochrony zabytków.

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich prac ziemnych naruszających strukturę, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z właściwym miejscowo konserwatorem zabytków.

Ochrona stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych przy inwestycjach związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, powinna mieć swoje odbicie w ujmowaniu zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowaniu zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków.

Władze Powiatu Kaliskiego obecnie nie są w stanie podać konkretnych inwestycji, które będą prowadzone w ciągu najbliższych kilku lat. Każdorazowo przy zamiarze prowadzenia prac inwestycyjnych, gdy sytuacja tego wymaga, zamierzone prace konsultowane są z konserwatorem zabytków.

CEL III - PODEJMOWANIE DZIAŁAŃ ZWIĘKSZAJĄCYCH ATRAKCYJNOŚĆ ZABYTEKÓW

1. Podejmowanie własnych działań bądź wspieranie podejmowanych działań mających na celu zagospodarowanie i rewaloryzację miejsc atrakcyjnych turystycznie, m.in. szlaków kulturowych, ścieżek edukacyjnych, tras rowerowych, poszczególnych obiektów.

2. Współpraca z samorządem województwa oraz poszczególnymi gminami i powiatami ościennymi, a także związkami JST w zakresie oznakowania szlaków i tras turystycznych, historycznie udokumentowanych – uzupełnienie oznaczenia cennych obiektów na istniejących szlakach lub w ich sąsiedztwie.
3. Podejmowanie działań mających na celu pozyskanie środków zewnętrznych na zagospodarowanie i rewaloryzację miejsc atrakcyjnych turystycznie, m.in. szlaków kulturowych, ścieżek edukacyjnych, tras rowerowych, muzeum i poszczególnych obiektów.

CEL IV - PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU KALISKIEGO

1. Promocja zabytków architektury i budownictwa wpisanych do rejestru zabytków i ewidencji zabytków.
2. Promowanie wiedzy o zabytkach archeologicznych na terenie powiatu kaliskiego.
3. Wspieranie inicjatyw promujących turystyczne szlaki rowerowe, piesze, wodne i kolejkę wąskotorową, zlokalizowane na terenie powiatu kaliskiego.
4. Publikacja i wspieranie wydawnictw promujących dziedzictwo powiatu kaliskiego.
5. Wydawanie oraz wspieranie wydawania regionalnych publikacji.
6. Współpraca z muzeami, bibliotekami, szkołami na terenie powiatu kaliskiego oraz stowarzyszeniami i organizacjami pozarządowymi działającymi w sektorach edukacji oraz kultury i sztuki w zakresie:
 - edukacji dzieci i młodzieży,
 - organizacji konkursów (literackich, historycznych, fotograficznych) poszerzających wiedzę uczniów na temat dziedzictwa kulturowego i jego ochrony,
 - upowszechnianie kultury ze szczególnym nastawieniem na dzieci i młodzież,
 - organizacji imprez mających znaczenie dla rozwoju kultury i integracji społeczności powiatu.
7. Współpraca z organami samorządowymi, stowarzyszeniami oraz organizacjami pozarządowymi działającymi w sektorze kultury fizycznej i turystyki w zakresie: upowszechniania kultury fizycznej i turystyki, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży, organizowanie imprez sportowych, rekreacyjnych i turystycznych o zasięgu powiatowym i ponadpowiatowym.
8. Współpraca z organizacjami ekologicznymi, realizującymi programy służące ochronie przyrody i edukacji ekologicznej w zakresie wymiany informacji oraz edukacji ekologicznej w zakresie m.in. ochrony środowiska i ochrony dziedzictwa przyrodniczego.
9. Współpraca z sąsiednimi regionami w celu włączenia szlaków turystyczno-krajoznawczych, szczególnie tych o znaczeniu lokalnym, w krajowy oraz europejski system szlaków.

CEL V - UPOWSZECHNIANIE WIEDZY O DZIEDZICTWIE KULTUROWYM POWIATU KALISKIEGO

1. Organizacja i wspieranie konkursów dla dzieci i młodzieży dotyczących dziedzictwa powiatu kaliskiego.
2. Organizowanie spotkań i prezentacji nt. lokalnego dziedzictwa kulturowego w instytucjach kultury i oświaty na terenie powiatu.

7. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Zadania określone w Programie opieki nad zabytkami Powiatu Kaliskiego na lata 2025-2028 będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

a) instrumentów prawnych:

1. Ustawa z dnia 7 kwietnia 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2023 r. poz. 977);
2. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz.U. z 2023 r. poz. 682);
3. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz.U. z 2022 r. poz. 2556); 4. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. z 2023 r. poz. 1336);
5. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2023 r. poz. 344);
6. Ustawa z dnia 25 października 1991r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. z 2020 r. poz. 194);
7. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. z 2023 r. poz. 571);
8. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. z 2022 r. poz. 385);
9. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z 2022 r. poz. 2393);
10. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. z 2020 r. poz. 164);

b) instrumentów finansowych, poprzez:

1. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością Powiatu Kaliskiego.
2. korzystanie z programów uwzględniających finansowanie obiektów zabytkowych będących własnością Powiatu Kaliskiego z funduszy zewnętrznych w tym środków europejskich.
3. udzielanie dotacji ze środków budżetu Powiatu Kaliskiego na prowadzenie prac remontowo konserwatorskich, prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków zlokalizowanych na obszarze Powiatu Kaliskiego zgodnie z uchwałą Nr XXXIII/285/2021 z dnia 28 kwietnia 2021r. Rady Powiatu Kaliskiego w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych lub znajdujących się na obszarze powiatu kaliskiego.

c) instrumentów koordynacji, poprzez:

1. realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego, programach rewitalizacyjnych itp.,
2. współpracę z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków Delegatura w Kaliszu w odniesieniu do wszelkich działań podejmowanych przez Powiat Kaliski, dotyczących zagadnień z zakresu szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego powiatu.
3. współpracę z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami zlokalizowanymi na terenie powiatu.

d) instrumentów społecznych, poprzez:

1. działania edukacyjne i promocyjne;
2. współdziałanie z organizacjami społecznymi;
3. działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

e) instrumentów kontrolnych, poprzez:

1. aktualizację gminnych ewidencji zabytków;
2. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

8. Monitorowanie realizacji programu opieki nad zabytkami

Za wdrożenie zapisów Programu opieki nad zabytkami Powiatu Kaliskiego na lata 2025-2028 odpowiedzialny jest Zarząd Powiatu.

Każdy obszar problemowy ujęty w celach Programu powinien być przypisany odpowiedniej jednostce, wydziałowi starostwa, bądź innej instytucji wypełniającej zadania publiczne będące w kompetencjach powiatu w zakresie opieki nad zabytkami. Analiza Programu będzie dokonywana każdorazowo po upływie 2 lat jego funkcjonowania, w oparciu o weryfikację mierników przypisanych każdemu z celów.

Realizacja celów – mierniki:

W ramach celu I:

Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania zabytków

1. Poziom (w %) wydatków budżetu powiatu na ochronę i opiekę nad zabytkami.
2. Wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów.
3. Wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom.
4. Liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych.

W ramach celu II:

Ochrona zabytków z uwzględnieniem krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego

1. Poziom (w %) wydatków budżetu powiatu na ochronę i opiekę nad zabytkami.
2. Liczba działań podjętych przez powiatowe organy nadzoru budowlanego w sprawach związanych z ochroną obiektów zabytkowych ujętych w gminnych ewidencjach zabytków.
3. Liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków, obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych.
4. Wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych takim pracom.

W ramach celu III:

Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków

1. Liczba nowych i zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej.
2. Liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych, wodnych, kilometrów linii kolejki wąskotorowej przywróconych i wykorzystanych dla turystyki i promocji zabytków.

W ramach celu IV:

Promocja dziedzictwa kulturowego powiatu kaliskiego

1. Liczba opracowanych i opublikowanych wydawnictw (folderów, broszur, przewodników, pocztówek).
2. Liczba opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe itp.).
3. Liczba imprez kulturalnych i turystycznych służących promocji dziedzictwa kulturowego oraz frekwencja.
4. Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi.

W ramach celu V:

Upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym powiatu kaliskiego

1. Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych
2. Liczba szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.
3. Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi.

Wzmiankowana analiza dokonywana będzie każdorazowo przez Zarząd Powiatu Kaliskiego po upływie 2 lat funkcjonowania Programu opieki nad zabytkami Powiatu Kaliskiego na lata 2025-2028 i zakończona zostanie raportem przedkładanym przez Zarząd Powiatu Kaliskiego Radzie Powiatu Kaliskiego. W miarę rozwoju systemu monitorowania przewiduje się weryfikację sposobu tejże oceny.